B.A.L. 2036

POPA-LISSEANU
CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

237

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL I

FAPTELE UNGURILOR

DE

SECRETARUL ANONIM AL REGELUI BELA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TEXT ŞI TRADUCERE

CU UN FACSIMIL ŞI O HARTĂ

„BUCOVINA"
BUCUREŞTI 1934

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS I

ANONYMI BELE REGIS NOTARII

GESTA HUNGAROROM

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI
1934

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL I

FAPTELE UNGURILOR

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DE

SECRETARUL ANONIM AL REGELUI BELA

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
1934

Amico dilecto

Georgio Ciobanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

PREFAŢĂ

Preocuparea noastră de a face cunoscute, în traducere românească, principalele izvoare ale istoriei naţionale nu este numai de astăzi. Ea datează de mai multă vreme, decând, încă înainte de războiu, am publicat, pentru întâiaşi dată, în limba română, Breviariuin historiae Romanae *al lui Eutropius (1916) şi, apoi,* Corespondenţa lui Plinius cu împăratul Traian *(1920). Ambele aceste traduceri au apărut în ediţia Casei Şcoalelor.*

Editarea izvoarelor istoriei Românilor, text şi traducere, o facem cu un scop îndoit: întâiu, spre a procura publicului putinţa de a cunoaşte exact, şi în original, aceste izvoare şi, al doilea, spre a da un răspuns acelora cari, în baza aşa numitelor drepturi istorice, pretind teritorii ce le-au aparţinut pentru un timp oarecare. Căci, deşi prior tempore potior iure *este o lozincă ce nu are nici o valoare faţă de voinţa fermă a celor ce stăpânesc o ţară, totuşi, duşmanii neamului nostru aproape nu au nici un alt argument de invocat decât drepturile istorice.*

Din lectura celor două opere ce publicăm acum, precum şi din lectura celor ce sperăm să tipărim în curând, se va putea vedea uşor ce şubred este chiar şi acest argument istoric. Căci noi am fost, înainte de Unguri, nu numai în Dacia, dar, ceea ce este de o extremă importanţă, şi în Pannonia şi preste tot locul în vechia Ungarie.

Un singur lucru însă trebuie, totuşi, să concedem vecinilor noştri de dincolo de Tisa. In trecutul nostru sbuciumat, n'am avut întotdeauna posibilitatea de a da dovadă, ca naţiune unitară, de toată puterea de vitalitate cu care am fost înzestraţi. Imprejurările neprielnice au făcut ca noi, în situaţia geografică în care ne-am găsit, pe de o parte, să fim

mai expuşi cutropitorilor din răsărit şi miază-noapte, iar, pe de altă parte, când vremurile au fost, mai târziu, ceva mai priincioase să nu ne putem manifesta, ca scut al civilizaţiei apusene, decât dincoace de Carpaţi. O mare parte din masa românească, şi anume cei de peste Munţi, am fost nevoiţi de vitregia timpurilor să slujim idealul altora şi să contribuim, cu forţele noastre fizice şi morale, pentru gloria altora, după vorba poetului Vergilius:

Hos ego versiculos feci, tulit alter honorem,
Sic vos non vobis...

Vlaga noastră a celor din vechia Ungarie, ca şi, de altfel, a tuturor popoarelor găsite în ţară la venirea Ungurilor, a fost pusă, în decursul vremurilor, să contribuie, în mare parte, şi într'o largă măsură, la strălucirea culturei maghiare.

Lectura atentă a Izvoarelor istoriei Românilor *ne va da convingerea că, şi acum o mie şi mai bine de ani în urmă, ţara, în care s'au stabilit Ungurii, n'a fost o ţară pustie, iar acei nenumăraţi «habitatores» şi «incolae terrae» nu sunt alţii de cât strămoşii stăpânitorilor de astăzi, în mijlocul şi în detrimentul cărora s'au vârât, ca intruşi, cuceritorii de altă dată.*

Am socotit necesar să publicăm, în acelaşi timp, şi textele originale şi traducerea textelor, pentruca cetitorul să poată, mai uşor şi mai sigur, să se documenteze direct, prin sine însuşi.

Deocamdată publicăm, în colecţiunea Izvoarelor istoriei Românilor, *numai pe Anonymus Bele regis notarius,* Gesta Hungarorum [1]) *şi pe Geograful anonim,* Descriptio Europae Orientalis.

---

1) Anonymus a mai fost tradus în româneşte de d. M. Beşan, notar public în Lugoş. Traducerea sa a fost publicată în revista «Transilvania», a. XXX din 1899, împreună cu textul latin şi cu notele lui Fejérpataky. Traducerea d-lui M. Beşan are şi merite, are şi scăderi. Intre merite este, în primul rând, meritul prioritătii. Dar tocmai din acest merit, decurg şi inevitabilele scăderi. Nefiind tipărită decât intr'o revistă, traducerea d-lui M. Beşan era natural să nu fie accesibilă decât cetitorilor acestei reviste şi, în al doilea rând, traducerea având mai multe greşeli de fond — şi care traducere nu are greşeli? — şi mai ales omisiuni, a făcut necesară această nouă încercare de traducere.

Textul latin al lui Anonymus îl dăm după ediția lui Lad. Iuhász [1]), *comentariul textului latin, după ediția, făcută după fotografie, a lui Lad. Fejérpataky* [2]); *în notele la traducerea Anonimului am utilizat, în special, cartea lui Des. Pais* [3]).

Textul, şi, în mare parte, notele Geografului anonim, le dăm după ediția lui Ol. Górka [4]).

La sfârşit, după traducerea lui Anonymus şi în urma indicelui de nume proprii, dăm un facsimil, puțin redus, de pe o pagină a pergamentului — originalul este de 16,5×23,5 cm. — împreună cu o hartă a localităților indicate de autor.

G. POPA-LISSEANU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) Lad. Juhász, *Anonymus quondam Bele regis notarius*, Budapesta 1933.

2) Lad. Fejérpataky, *Béla Kiraly névtelen jegyzőjének könyve*, Budapesta, 1892.

3) Des. Pais, *Magyar Anonymus*, Budapesta 1926.

4) Ol. Górka, *Descriptio Europae Orientalis*, Cracovia 1916.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

INTRODUCERE

Cel dintâiu cronicar al Ungurilor şi, în acelaşi timp, cel mai mare cronicar al lor este un scriitor anonim, cunoscut în deobşte subt denumirea de Anonymus. El ne-a lăsat o istorie a cuceririi Ungariei, în 57 capitole, intitulată *Gesta Hungarorum.*

Cine este acest Anonymus, când şi unde a trăit, sunt cestiuni ce nu le putem cunoaşte cu preciziune, iar puţinele date ce avem în această privinţă se reduc mai mult la presupuneri, la deducţiuni şi la unele indicaţiuni probabile, scoase din opera ce ne-a lăsat.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Deşi pe noi ne interesează, în primul rând, cronica însăşi, — cronică ce ne-a fost păstrată într'o copie descoperită, în anul 1746, în Biblioteca imperială din Viena, cod. lat. No. 514, şi publicată pentru întâiaşi dată de Schwandtner în *Scriptores rerum hungaricarum* — totuşi precizarea epocii, când a trăit autorul, şi relaţiile ce putem scoate din vieaţa sa contribuie şi ele mult să proiecteze lumină clarificatoare asupra operei, cu privire la unele probleme nedestul de lămurite.

Când a trăit Anonymus?

In introducerea lucrării sale, cronicarul anonim ne spune despre sine: *P. dictus magister quondam regis Bele notarius.* A fost prin urmare, după afirmaţia sa, înainte vreme, *quondam,* deci înainte de a scrie, secretarul regelui Bela. A cărui Bela? In istoria Maghiarilor, întâlnim patru regi cari se chiamă Bela şi anume Bela I (1061-1063), Bela II (1131-1141), Bela III (1173-1196) şi Bela IV (1235-1270).

Mulţi dintre istorici, între cari şi d. N. Iorga, se pronunţă pentru Bela IV, alţii, şi aceştia sunt cei mai numeroşi, se declară pentru Bela III, iar alţii, în sfârşit, pentru Bela II.

Argumentul decisiv al acelora cari înlătură contimporaneitatea Anonimului cu Bela IV stă, după credinţa lor, în faptul că se găseşte, din anul 1234, deci înainte de a fi ajuns rege Bela IV (în anul 1235), un extras dintr'o cronică ce se potriveşte cu cronica lui Anonymus, extras pe care ni l-a păstrat într'un raport al său călugărul Ricardus [1]). Acest extras n'ar fi putut fi luat din cronica lui Anonymus, dacă acesta ar fi scris numai subt Bela IV sau urmaşii săi. Urmează deci că notarul anonim şi-a compus cronica înainte de Bela IV şi că n'a putut fi secretar decât al unui Bela precedent [2]).

Deşi cei mai mulţi istorici, începând cu Engel care a scris la sfârşitul veacului al XVIII şi cu Pray, dela începutul veacului trecut, susţin că Anonymus ar fi fost secretarul regelui Bela III, totuşi nici o dovadă istorică nu există pentru această părere.

In schimb, faptul că în mai multe cronici ulterioare, cari au avut ca isvor al lor pe Anonymus, şi în special în Cronica pictată dela Viena, din 1358, întâlnim o simpatie pronunţată pentru Bela II şi fiul său Geza II şi o vădită antipatie împotriva regelui Coloman, care orbise pe Bela II şi împotriva fiilor lui Coloman, Ştefan II şi Borici, ne dă o dovadă, aproape sigură, că Anonymus a fost curteanul şi, în acelaşi timp, secretarul lui Bela II şi că, prin urmare, el şi-ar fi scris opera, subt urmaşul acestuia, subt Geza II, între anii 1141—1161, sau câţiva ani mai târziu. De această părere era şi istoricul nostru Dimitrie Onciul.

Şi o întreagă serie de argumente lingvistice, stilistice şi istorice s'au adus, în timpul din urmă, de scriitorii unguri,

---

1) Endlicher, *Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana*, p. 248.

2) Iată pasagiul lui Ricardus: «Inventum fuit in *Gestis Ungarorum* Christianorum, quod esset alia Ungaria maior, *de qua VII duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi quererent sibi locum*, eo quod *terra ipsorum multitudinem inhabitancium sustinere non posset*. Qui cum multa regna pertransissent et destruxissent, *tandem venerunt in terram que nunc Ungaria dicitur, tunc uero dicebatur pascua Romanorum. Quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem.* — Părţile subliniate se găsesc aproape cu aceleaşi cuvinte şi în cronica lui Anonymus.

Istoricii mai noi, între cari Lad. Juhász, *P. Magister quondam Bele regis Hungarie notarius, Gesta Hungarorum* 1933, nici nu mai pun în discuţie contimporaneitatea Anonimului decât cu Bela II sau Bela III.

pentru a dovedi că Anonymus a fost secretar al regelui Bela II [1]). Din parte-ne, credem că dreptatea este cu aceştia [2]).

Anonymus îşi începe introducerea la opera sa prin cuvintele: *P. dictus magister.* Asupra acestui scriitor, ca cel mai mare şi mai important cronicar, existând o literatură întreagă, atât în limba maghiară cât şi în alte limbi străine, era firesc să se dea şi acestor cuvinte introductive, azi aşa de neobicinuite, fel de fel de interpretări.

Astfel, s'a crezut că litera *P*, urmată de *dictus*, ar putea să însemneze *Predictus* (praedictus), adecă mai sus numitul. Şi lucrul ar fi posibil.

Pentru noi cei de astăzi pare cu totul neobişnuit şi, oare cum, nefiresc, faptul ca o simplă scrisoare, sau o introducere la o carte să înceapă cu vorba *predictus.* Explicarea faptului credem că ar putea fi următoarea:

In antichitate, şi multă vreme şi în evul mediu, era uzul ca subscrierea unei scrisori — şi introducerea lui Anonymus nu este de cât o scrisoare adresată unui prietin — să nu se facă la sfârşit, cum obicinuim noi cei de astăzi, ci la început. Astfel se zicea Cicero Attico s(alutem), sau Traianus Plinio s(alutem) şi apoi urma conţinutul scrisorii care, la sfârşit, nu mai era semnată. Predictus magister ar putea însemna în traducere modernă, *subsemnatul magistru.*

Ar putea fi şi o a doua explicaţie pentru *predictus* şi

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) Cf. *Revue des études hongroises* III a. 1925, p. 295.

2) Intre argumentele istorice ce se aduc în favoarea contimporaneităţii Anonimului cu Bela II este şi cel pe care scriitorii maghiari cred că-l pot scoate din următorul pasagiu din *Chronicon pictum Vindobonense*, din 1358. Florianus II. p. 218: Vorbind despre împăratul germano-roman Conrad III, cronica vienează ne spune că el trecând, la anul 1147, prin Ungaria în cruciadă spre locurile sfinte, nu s'a purtat ca un pelerin al lui Cristos, ci ca un tiran prădalnic, *tyrannus et predo*, care a stors ţara de bani, nelăsând nejefuite, în toată Ungaria, nici o biserică şi nici o mănăstire. —— Faptul acesta se pune în legătură cu ceea ce ne spune Anonymus despre *pascua Romanorum*, că adecă, după moartea lui Attila, Romanii numeau Pannonia păşunile lor, pentru că îşi păşteau turmele acolo: Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam *et modo* Romani pascuntur de bonis Hungarie. Anonymus, după credinţa unora, ar fi înţeles subt Romani pe Germani şi că fraza de mai sus ar fi o aluzie la purtarea lui Conrad III; ar urma deci ca Anonymus să-şi fi scris cronica la anul 1147. — Germanii fiind numiţi pe acea vreme Theotonici, iar nu Romani, argumentul rămîne fără valoare probatorie. Cf. Schünemann, *Die Römer des anonymen Notars*, în *Ung. Jahrb.* VI a. 1926 p. 448.

anume că această scrisoare introductică a cronicarului să fi urmat după o altă scrisoare sau o altă carte şi atunci *predictus* ar putea să însemneze *eu cel de mai sus.*

Dacă însă vom cerceta cu atenţie al doilea text ce publicăm cu această împrejurare, textul Geografului anonim al *Descrierii Europei Orientale,* ne vom mira de nenumăratele *dictus, a, um* ce întâlnim la fiece pas: *dictus rex, dictum imperium, dicti montes* etc. Acest dictus este mai degrabă un determinativ, el având mai mult rolul unui pronume demonstrativ, decât al unui verb. Predictus magister ar putea însemna deci, *eu magistrul.*

Mai există şi o a treia hipoteză, mai aproape de adevăr, şi anume că *P.* ar putea fi iniţiala unui nume de scriitor, iniţiala, bunăoară, a numelui Petrus. Şi s'a căutat atunci persoana, de sigur un preot, care având acest nume să fi fost cândva secretar regal şi care să fi înaintat, în urmă, la demnitatea de episcop sau arhiepiscop. După unii, ar fi vorba de prepositul Petru din Buda Veche, din anul 1124, după alţii de prepositul Petru din Alba Regală, din 1134.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

In orice caz, este sigur că avem de a face cu un înalt demnitar bisericesc care a studiat la Paris, capitala intelectualităţii europene, în secolul al XII, că a studiat, împreună cu colegii săi de acolo, caligrafia, redactarea diplomelor, gramatica, retorica, istoria şi alte ştiinţe. In special, a cercetat şi a făcut rezumate din scriitorul favorit pe acele vremuri, din Dares Phrygius [1]) care scrisese, în antichitate, despre căderea Troiei şi nimicirea Troienilor, din cari Troieni Francezii pretindeau că-şi trag originea.

După cercetările din urmă ale archivarului paleograf Em. Iacubovich, Anonymus ar fi un înalt demnitar eclesiastic care, în semn de modestie, obişnuită în această formă în evul mediu, şi-a indicat numele prin iniţiala P, urmată de *dictus,* aşezat înaintea demnităţii ce o avea [2]). Cazul nefiind izolat, interpretarea ce o dă Em. Iacubovich pare foarte probabilă [3]).

---

1) *Dares Phrygius* pare a fi autorul unei *historia de excidio Troiae.* Opera ce s'a păstrat astăzi subt numele său nu este originală. cf. Teuffel *Gesch. der röm. Literatur,* II p. 1209.

2) «Dictus» significatio modestiae et humilitatis.

3) *P. Mester* în *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebersberg Kúno,* în *Revue des études hongroises,* III a. 1925, p. 295.

Din cronica notarului anonim nu ni s'au păstrat decât 57 capitole, nu de o egală întindere. Cronica, în realitate, a trebuit să fie mult mai vastă. El însuşi ne spune, în introducerea sa, că achitându-se de făgăduiala ce făcuse fostului său coleg de şcoală, a scris, nu numai despre cucerirea Ungariei, *res geste*, ci şi despre genealogia regilor şi a nobililor, *genealogie regum et nobilium*. Şi că, în adevăr, lucrarea sa cuprindea şi aceste părţi, rezultă din ceea ce se spune în cap. XV, unde, vorbind despre Andrei I, fiul lui Ladislau cel Pleşuv, scrie textual: «Pământul acesta l-au stăpânit urmaşii săi (al lui Ketel) până în timpul regelui Andrei, fiul lui Ladislau cel Pleşuv. Regele Andrei însă a luat, prin schimb, de la urmaşii lui (Ketel) acel loc, din două motive: întâi, fiindcă îi era necesar pentru vânătorile regale şi, al doilea, fiindcă îi plăcea ca acea localitate să o locuiască soţia sa, deoarece ea era mai aproape de pământul natal, fiind fiica regelui Ruthenilor şi se temea de sosirea împăratului Theutonilor, ca să nu intre în Ungaria, spre a răzbuna sângele regelui Petru, *după cum se va spune în cele următoare*».

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Rezultă din acest citat că, cel puţin, până în timpul regelui Andrei I (1047—1059) se tratau în cronica lui Anonymus faptele *(gesta)* Ungurilor. Astăzi însă ne lipsesc din ea, cu totul şi genealogia regilor şi povestirea evenimentelor dela Tocsun (Taksony) înainte, ea păstrându-ni-se numai până la Geza, tatăl regelui Ştefan cel Sfânt.

Cum se explică această pierdere a cronicii?

Studille aprofundate asupra cronicilor, făcute în timpul din urmă de scriitorii unguri, în frunte cu Bálint Hóman, au stabilit, în general, două feluri de *gesta*, două arhetipuri, cari au servit drept izvoare tuturor celorlalte cronici de mai târziu. Primele geste, compuse după izvoarele străine şi după tradiţiile interne, şi intitulate *Gesta Ungarorum* au văzut lumina zilei subt Ladislau cel Sfânt, pe la 1091—1092, iar secundele, întitulate *Gesta Hungarorum*, au fost compuse subt Ladislau IV Cumanul, între anii 1282—1285. Arhetipul al doilea este atribuit de Hóman lui Simon de Kéza, şi nu s'a inspirat din arhetipul dintâi. Ambele aceste gesta, atât cele din sec. XI, cât şi cele din sec. XIII, s'au pierdut; ele însă se pot reconsti-

tui după diferitele informaţii comune ce se găsesc în cronicile ce au utilizat cele două arhetipuri [1]).

Gesta din sec. XIII, împreună cu grupul de cronici ce s'au format din ele, au drept caracteristică tradiţia hunică, adecă afirmarea descendenţii Ungurilor din Huni, căci ar fi o identitate între aceste două popoare. După aceste gesta, precum şi după cronicile din această grupă, istoria maghiară nu începe cu Arpad, ci cu Hunii, iar faptele Ungurilor sunt legate de faptele Hunilor, ai căror urmaşi direcţi sunt consideraţi. Şi, astfel, avem prima venire a Ungurilor în Europa, adecă cea a Hunilor şi a doua venire a Hunilor, adecă cea a Ungurilor lui Arpad.

Cronica lui Anonymus face parte din prima grupă, din gestele din timpul lui Ladislau cel Sfânt; ea fiind compusă în sec. XII, deci înainte de a se fi încetăţenit tradiiţa hunică, nu putea să cuprindă decât cucerirea Ungariei şi genealogia regilor, nu şi istoria Hunilor. Şi tocmai de aceea credem noi că cronicile următoare — şi de sigur ele vor fi existat în mai multe copii — se vor fi luat după arhetipul din timpul lui Ladislau IV Cumanul, fiind socotite ca mai complete şi satisfăcând oarecum mai mult orgoliul naţional şi vor fi părăsit arhetipul din vremea lui Ladislau cel Sfânt, care nu cuprindea decât cucerirea Ungariei şi genealogia regilor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Faptul că Anonymus nu tratează istoria Hunilor este o dovadă tocmai despre vechimea cronicei sale, vechime mai mare decât a celorlalte cronici ce ni s'au păstrat.

Anonymus a fost apreciat în diferite chipuri şi de multe ori critica a susţinut, în privinţa lui, cele mai contradictorii păreri. Mulţi l-au socotit făuritor de basme şi chiar plăsmuitor de minciuni grosolane, căruia nu trebuie să i se dea nici un crezământ. Alţii l-au considerat ca poet şi literat care, conducându-se după tradiţii populare, a căutat să înfrumuseţeze realităţile cele mai reci, călcând, de altfel, pe urmele lui Dares Phrygius, pe care l-ar fi luat de model şi despre care, precum se ştie, vorbeşte în introducerea operii sale. Alţii, în sfârşit, socotesc pe Anonymus ca un mare istoric, înzestrat cu un ager simţ critic, capabil să arunce la o parte, şi chiar să dispreţuiască, povestirile cari îşi făcuseră curs în tradiţia

1) Hóman Bálint, *A szent László-kori Gesta Ungarorum*, Budapesta 1925.

populară. A fost un timp când istoricii unguri jurau pe Anonymus ca pe Biblie şi-l socoteau ca «Părintele istoriografiei maghiare» [1]).

De aceea, Anonymus a fost când ridicat în slavă, când aruncat în fundul Tartarului. In general, părerile în privinţa Anonimului porneau mai întotdeauna dela anumite prejudecăţi, de cari şi istoricii, şi mai ales istoricii, nu se pot lăpăda. Şi, în special, de când teoria lui Roesler, privitoare la stăruinţa Românilor în Dacia, a fost îmbrăţişată cu o căldură prea simpatică de întreaga istoriografie maghiară, opera lui Anonymus s'a bucurat de cea mai proastă reputaţie, ajungând cel mai detestat izvor istoric.

E drept că un reviriment s'a produs în timpul din urmă. Anonimul este pe cale de a fi reabilitat. I-a mai rămas numai un mare păcat: acela de a fi întrebuinţat prea multe anacronisme, între cari: venirea unor cete de Cumani, deodată cu venirea Ungurilor, şi, fireşte, prezenţa Valachilor în Dacia, la sosirea aceloraşi Unguri, câtă vreme Maghiarii ştiu pozitiv — şi de ce n'ar şti? — că au venit de peste Dunăre, de abia în secolul al XIII, iar peste Carpaţi au trecut, cei mai mulţi, de abia în timpul Fanarioţilor [2]).

Dacă Anonymus va fi fost secretarul lui Bela II şi-şi va fi scris cronica sa înainte de anul 1200, după cum pare astăzi bine stabilit, de unde va fi ştiut el despre emigraţia Românilor de peste Dunăre, în secolul al XIII şi mai ales după invazia Tătarilor din 1241, după cum susţin istoricii unguri? — Va trebui, în orice caz, să mai reducem ceva din anacronism!

Anonimul nu este un scriitor de rând. El nu este un simplu preot sau un simplu călugăr care să-şi fi mărginit orizontul între zidurile chiliei sale şi care să fi compilat cu trudă şi migăleală, în singurătatea vr'unei mănăstiri, datele reci ale unor cronice mucigăite. El este o înaltă faţă bisericească, este un om dela curtea regală. Anonymus se învârteşte în lumea mare şi a avut, de sigur, ca om priceput şi cu relaţii întinse, însărcinări de îndeplinit şi misiuni importante.

---

1) Bál. Hóman, *La première période de l'historiographie hongroise*, în *Revue des études hongroises*, III a. 1925 p. 157.

2) Jancsó Benedek, *Alcune osservazioni critiche sulla storia antica del popolo romeno*, în *L'Europa Orientale*, a. 1929, p. 257.

De aceea, el nu se mulţumeşte să scrie, ca alţi cronicari sau ca analiştii de pe acele vremuri, o cronică rece şi seacă, ci, utilizând cunoştinţele dobândite în şcoli, el ne dă o operă unitară, o operă plină de vieaţă.

Influenţa lui T. Livius, deşi nu ne găsim nici măcar în aurora Renaşterii, este de necontestat. Discursurile ce Notarul anonim le pune în gura personagiilor sale, ca, bunăoară, discursul ducelui Almus către soldaţi sau cel al lui Arpad înaintea luptei cu Salanus, sunt alcătuite după modelul marelui istoric roman. De asemenea, datele ce ni se dau asupra Scithiei, nu sunt nelipsite de înrîurirea scriitorului Justinus.

Tot astfel, expresiuni ca *fama volante*, sau *quo fortuna tua te duxerit*, ori comparaţiuni ca *sicut agni ante arietes*, ori *sicut manipuli post messores* fac dovadă că Anonymus, întocmai ca odinioară T. Livius, concepea istoria ca o operă literară [1]).

Şi, întocmai ca şi istoricii romani, Anonymus vivifică datele seci ale izvoarelor sale istorice şi mai ales vivifică tradiţiile orale ale familiilor şi ale dinastiei arpadiene. Căci, între izvoarele de căpetenie ale primului arhetip de *geste* erau, după cum a arătat-o, între alţii, Bálint Hóman, tradiţiile, fie ale casei domnitoare, fie ale nobililor.

In ce priveşte aceste tradiţii, trebuie să facem din capul locului o distincţiune. Nu e vorba aci de tradiţiile ce se găseau în gura poporului de rând. Pe acest popor Anonymus îl înlătură din preocupările sale şi chiar îl dispreţueşte. Pentru Anonymus nu are importanţă decât regele şi nobilimea, din care, în primul rând, făcea parte clerul; de mulţimile de jos, el nu vrea să ştie nimic şi nici măcar nu le numeşte. In nenumărate rânduri el spune că ducele a dăruit cutărui fruntaş maghiar teritoriul dela..... până la..... împreună cu toţi locuitorii din acel teritoriu, *incole terre*, dar nu găseşte cu cale să spună nici de ce limbă, nici de ce naţionalitate sunt acei locuitori. Din când în când aminteşte doar că, pe limba localnicilor, localitatea se numeşte, bunăoară, *Nougrad*, ori că şeful fortăreţii se numeşte, în graiul local, *duca*.

De iobagi ne vorbeşte, în câteva rânduri, însă iobag, pe

1) Tot astfel: *ferro sibi viam et gladio aperuerunt* ne reaminteşte fraza clasică a scriitorilor antici.

vremea lui Anonymus, este un titlu de nobleţă, iar nu de sclav.

Istoricii maghiari ne prezintă cucerirea Ungariei drept o ocupare a Ungariei, «a honfoglalás» sau germ. «Die Aufnahme des Landes», ca şi când ţara n'ar fi fost stăpânită de nimeni, ca şi când n'ar fi fost ocupată de nimeni, o ţară pustie. Din lectura atentă a lui Anonymus însă reiese în mod clar că ţara a fost cucerită cu forţa, că Ungurii au întâmpinat rezistenţă şi că atât în Pannonia — şi Pannonia pe vremea aceea se întindea până la Tisa — cât şi în Dacia, numită uneori Missia, se găseau mai multe principate, ocupate de schismatici, cari se găseau subt suzeranitatea împăratului din Constantinopol [1]). Luptele au fost crâncene şi câteodată s'au terminat cu moartea principelui, altă dată printr'o căsătorie a fiicei principelui cu fiul ducelui maghiar, revenindu-i principatul ca zestre. Luptele au ţinut uneori săptămâni întregi — *unam ebdomadam*, alteori generalii unguri au *scăpat* sănătoşi şi teferi: *sani et incolumes reversi sunt*, alteori se anunţă bucuria scăpării, *gaudia salutis*. Nu lipsesc nici cazuri când rezistenţa dârză este răzbunată prin tradiţionala spânzurătoare, iar numele lui Attila, ca strămoş al lui Arpad, este fluturat, ori de câte ori Ungurii vroesc să intimideze populaţiile localnice, cari aveau oroare de amintirea prăpădului hunic şi a «biciului lui Dumnezeu».

BCU Cluj / Central University Library Cluj

S'a spus, de atâtea ori, că localnicii nu-şi aveau locuinţe fixe şi că erau migratori. Faptul nu poate să fie decât în parte exact. Românul a fost legat de pământul strămoşesc şi nu s'a despărţit de el decât vremelnic. De altfel, credem că se comite o mare greşală când se judecă stările din trecut după ideile din prezent. Pentru noi cei de astăzi, agricultura este, de sigur, o stare socială superioară păstoritului. Dar n'a fost, în general, totdeauna astfel. Nu mai departe decât în secolul trecut, mai ales înainte de ridicarea robiei, din 1848, păstorii şi proprietarii de vite se bucurau nu numai de o stare materială mai bună, dar şi de situaţie socială superioară celorlalţi ţărani. Pastorii nu erau legaţi de glie şi nici nu munceau ca robi, cu capul aplecat, pe moşia altora. Ei se bucurau de

---

1) Cf. Anonymus Cap. XX, unde Menumorout vorbeşte de strămoşii săi subjugaţi de Huni. Aceşti strămoşi nu puteau fi decât Romani.

mai multă libertate şi aveau, în orice caz, un orizont al lor mai deschis.

Păstorii romani de cari ne vorbeşte Anonymus că trăiau în Pannonia,—păstori despre cari ne vorbesc atât cronicile din grupa I cât şi cronicile din grupa II-a,—precum şi păstorii ce vor fi păscut vitele şi oile lor prin câmpiile şi pădurile Ardealului, erau populaţiuni stăpânitoare ale localităţilor în cari trăiau şi în cari «s'au pomenit». Ele însă au fost supuse de năvălitori şi au fost supuse mai ales din cauza superiorităţii armelor acestora. Anonymus ne vorbeşte chiar şi de *balistae*, maşini de război, pe cari le întrebuinţau Ungurii, dacă nu în timpul lui Arpad, cel puţin în secolul al XII.

Cuceriţi prin puterea armelor sau supuşi, uneori, numai de teama năvălitorilor, locuitorii autochtoni au urmat condiţiunea celor siliţi să se supună, au fost adecă *subjugaţi*, după favorita expresie plastică întrebuinţată de stilul Anonimului. Şi populaţiunile romanice, *Az oláhok*, pe cari «Pais Dezsö le constată în timpul Anonimului în Pannonia în regiunea Balatonului au dispărut cu totul, nelăsându-ne decât câteva urme în toponomastică, şi au dispărut de asemenea cu totul şi cei din nordul fostei Ungarii, ne mai menţinându-se decât cei din stânga Tisei şi din Carpaţii orientali.

Că faptele, pe cari ni le istoriseşte cronica Anonimului, nu s'au putut petrece, toate, subt domnia lui Arpad, aceasta este sigur. Anacronismul ,cel puţin în ce priveşte cucerirea Ardealului, este neîndoios. De altfel, Anonymus nici nu cunoştea Ardealul, decât în mod foarte vag; el, în afară de lupta cu Gelu, nu ne vorbeşte de nici o localitate din Ardealul istoric, din Ardealul de dincoace de munţii Apuseni, deşi ne da o sumedenie de amănunte despre regiunile din nordul Ungariei şi din ţinutul Dunării şi al Tisei.

Această constatare este o dovadă sigură pentru vechimea operii lui Anonymus şi, în acelaşi timp, pentru târzia cucerire a Ardealului.

In ce priveşte informaţiunile ce ni le dă Anonymus despre Românii găsiţi în fosta Ungarie, la venirea Maghiarilor, acestea au fost studiate amănunţit aproape de toţi istoricii noştri mai de seamă, începând cu Petru Maior, în *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* şi până la Haşdeu, Xenopol şi Onciul şi au fost discutate, în cărţi şi articole de reviste, şi de

scriitorii noştri de astăzi, în frunte cu d. N. Iorga, reprezentantul cel mai autorizat al istoriografiei româneşti din zilele noastre [1]).

Anonymus este un mare istoric. Iată caracterizarea ce-i face unul dintre cei mai de seamă scriitori unguri: «Son oeuvre, malgré ses défauts, est une oeuvre de savant qui domine son époque. Comme oeuvre littéraire, son histoire, toute fragmentaire qu'elle est aujourd'hui, est une des créations les plus harmonieuses de l'historiographie latine du Moyen-Age. L'Anonyme était un homme de science et un écrivain doué de sens artistique et muni d'une plume, au sens que ces mots avaient au XII-e siècle. — Dans l'histoire de la conquête de la patrie, son récit, soigneusement élaboré, aussi bien au point de vue stratégique que géographique, prouve la pénétration de sa critique, sa réflexion méthodique, et la profondeur de ses connaissances» [2]).

Să fie oare posibil ca un aşa de mare scriitor, cu aşa de frumoase calităţi istorice, să se fi înşelat, numai şi numai, în ce priveşte pe Românî? — Nu o credem.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) Vezi, în special, *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains* în *Bulletin de la sect. hist. de l'Ac. Roum.* IX, a. 1921 şi X, a. 1923.

2) Bál. Hóman, *La premigre période de l'historiographie hongroise*, în *Revue des études hongroises*, III a. 1925, p. 762.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

INCIPIT PROLOGUS IN GESTA HUNGARORUM.

P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius N. suo dilectissimo amico, uiro uenerabili et arte litteralis scientie inbuto, salutem et sue peticionis effectum [1]). Dum olim in scolari studio simul essemus et in hystoria Troiana, quam ego cum summo amore complexus ex libris Darethis Frigii ceterorumque auctorum, sicut a magistris mei audiueram, in unum uolumen proprio stilo compilaueram, pari uoluntate legeremus, petisti a me, ut sicut hystoriam Troianam bellaque Grecorum scripseram; ita et genealogiam regum Hungarie et nobilium suorum, qualiter septem principales persone, que Hetumoger uocantur, de terra Scithica descenderunt, uel qualis sit terra Scithica, et qualiter sit generatus dux Almus, aut quare uocatur Almus primus dux Hungarie, a quo reges Hungarorum originem duxerunt, uel quot regna et reges sibi subiugauerunt, aut quare populus de terra Scithica egressus per ydioma alienigenarum Hungarii et in sua lingua propria Mogerii uocantur, tibi scriberem. Promisi et [2]) enim me facturum; sed aliis negotiis impeditus, et [3]) tue peticionis et mee promissionis iam pene eram oblitus, nisi mihi per litteras tua dilectio debitum reddere monuisset. Memor igitur tue dilectionis quamuis multis et diuersis huius laboriosi [4]) seculi impeditus sim negotiis, facere tamen aggressus sum, que facere iussisti et secundum tradiciones diuersorum hystoriographorum, diuine gratie fultus auxilio, optimum estimans, ut ne posteris in ultimam generationem obliuioni tradatur. Optimum ergo duxi, ut uere et simpliciter tibi scriberem quod legentes possint agnoscere, quomodo res geste essent. Et si tam

---

1) Unii comentatori au citit *affectum*.

2) *et* este adaus în manuscris mai târziu, de altă mână.

3) *et* este adaus în manuscris mai târziu, de altă mână.

4) *laboriosi*, după acest cuvânt este o ștersătură, rasură.

nobilissima gens Hungarie primordia sue generationis et fortia queque facta sua ex falsis fabulis rusticorum uel a garrulo cantu ioculatorum quasi sompniando audiret, ualde indecorum et satis indecens esset. Ergo potius an non [1]) de certa scripturarum explanatione et aperta hystoriarum interpretatione rerum ueritatem nobiliter percipiat. Felix igitur Hungaria, cui sunt dona data uaria, omnibus enim horis gaudeat de munere sui litteratoris, quia exordium [2]) genealogie regum suorum et nobilium habet, de quibus regibus sit laus et honor regi eterno et sancte Marie matri eius, per gratiam cuius reges Hungarie et nobiles regnum habeant felici fine hic et in euum. Amen.

I. DE SCITHIA

Scithia igitur maxima terra est, que Dentumoger dicitur; uersus orientem finis cuius ab aquilonali parte extenditur usque ad nigrum pontum. A tergo autem habet flumen, quod dicitur Thanais, cum paludibus magnis, ubi ultra modum habundanter inueniuntur zobolini ita, quod non solum nobiles et ignobiles uestiuntur inde, uerum etiam bubulci, et subbulci ac opiliones sua decorant uestimenta [3]) in terra illa. Nam ibi habundat aurum et argentum et inueniuntur in fluminibus terre illius preciosi lapides et gemme. Ab orientali uero parte uicina Scithie fuerunt gentes Gog et Magog, quos inclusit magnus Alexander. Scithica autem terra multum patula in longitudine et latitudine, homines uero, qui habitant eam, uulgariter Dentumoger dicuntur usque in hodiernum diem, et nullius [4]) umquam imperatoris potestate subacti fuerunt. Scithici enim sunt antiquiores populi et est potestas Scithie in oriente, ut supra diximus. Et primus rex Scithie fuit Magog filius Iaphet et gens [5]) illa a Magog rege uocata est Moger, a cuius etiam progenie regis descendit nominatissimus atque potentissimus rex Athila, qui anno dominice incarnationis CCCC° L° i° [6]) de terra Scithica descendens cum ualida manu in terram Pannonie uenit et fugatis Romanis regnum obtinuit; et regalem sibi locum constituit iuxta [7]) Danubium

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) In text se vede urmă de corectură de o altă mână. In original era *amo*, corectat în urmă *animodo*; *an non* nu se poate citi.

2) După acest cuvânt în text se vede o rasură.

3) Dintr'o greşală de manuscris este transcris în text *vestimeta*.

4) Corectură de altă mână; înainte era *nullus*.

5) *Gens*, *s* final e o suprascriere contimporană.

6) In original este ii; al doilea *i* e ras.

7) In manuscris avem numai *iux*.

super calidas aquas [1]) et omnia antiqua opera, que ibi inuenit, renouari precepit et in circuitu muro fortissimo edificauit, que per linguam Hungaricam dicitur nunc Buduuar et a Teothonicis Ecilburgu [2]) vocatur. Quid plura? Iter hystorie teneamus. Longo autem post tempore de progenie eiusdem regis Magog descendit Vgek pater Almi ducis, a quo reges et duces Hungarie originem duxerunt, sicut in sequentibus dicetur. Scithici enim, sicut diximus, sunt antiquiores populi, de quibus hystoriographi, qui gesta [3]) Romanorum scripserunt, sic dicunt: Quod Scithica [4]) gens fuisset sapientissima [5]) et mansueta [6]) qui terram non laborabant et fere nullum peccatum erat inter eos. Non enim habebant domos artificio paratas, sed tantum tenptoria [7]) de filtro parata. Carnes et pisces et lac et mel manducabant et pigmenta [8]) multa habebant. Vestitti enim erant de pellibus zobolorum et aliarum ferarum. Aurum et argentum et gemmas habebant sicut lapides, quia in fluminibus eiusdem terre inueniebantur. Non concupiscebant aliena, quia omnes diuites erant, habentes animalia multa et uictualia sufficienter. Non erant enim fornicatores, sed solummodo unusquisque suam habebat uxorem. Postea uero iam dicta gens fatigata in bello ad tantam crudelitatem peruenit, ut quidam dicunt hystoriographi, quod iracundia ducti humanam manducassent carnem et sanguinem bibissent hominum. Et credo, quod adhuc eos cognoscetis duram gentem fuisse de fructibus eorum. Scithica enim gens a nullo imperatore fuit subiugata. Nam Darium regem Persarum cum magna turpitudine Scithici fecerunt fugere, et perdidit ibi Darius octoginta milia hominum et sic cum magno timore fugit in Persas. Item Scithici Cirum [9]) regem Persarum cum trecentis et XXX milibus hominum occiderunt [10]). Item Scithici Alexandrum magnum filium Phylippi regis et regine Olympiadis, qui multa regna pugnando sibi subiugauerat, ipsum etiam turpiter fugauerunt. Gens namque Scithica dura erat ad sue-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Aquas*, urmă de rasură.

2) *Ecilburgu*, urmă de rasură.

3) *Gesta*, corectură de altă mână.

4) *Scithica*, corectură de altă mână; original *Scithici*.

5) *Sapientissima*, corectură de altă mână; mai înainte era *sapientissimi*.

6) *Mansueta*, corectură de altă mână; mai înainte era *mansueti*, Fraza, înainte de corectură, era: *quod Scithici gens fuissent sapientissimi et mansueti*.

7) *Tenptoria*, în cuvânt se vede o rasură; în original *temptoria*.

8) *Pigmenta*, probabil un *lapsus calami*, în loc de *iumenta*.

9) *Cirum*, corectură de altă mână; înainte era *Cirium*.

10) *Occiderunt*, corectură de altă mână; înainte probabil era *exciderunt*.

tinendum omnem laborem et erant corpore magni Scithici et fortes in bello. Nam nichil habuissent in mundo, quod perdere timuissent pro illata sibi iniuria. Quando enim Scithici uictoriam habebant, nichil de preda uolebant, ut moderni de posteris suis, sed tantummodo laudem exinde querebant. Et absque Dario et Cyro atque Alexandro nulla gens ausa fuit in mundo in terram illorum intrare. Predicta uero Scithica gens dura erat ad pugnandum et super equos ueloces, et capita in galeis tenebant, et arcu ac sagittis meliores erant super omnes nationes mundi et sic cognoscetis eos fuisse de posteris eorum. Scithica enim terra quanto a torrida zona ramotior est, tanto propagandis generibus salubrior. Et quamuis admodum sit spatiosa, tamen multitudinem populorum in ibi generatorum nec alere sufficiebat, nec capere. Quapropter septem principales persone, qui Hetumoger dicti sunt, angusta locorum non sufferentes, ea maxime deuitare cogitabant. Tunc hee [1]) septem principales persone habito inter se consilio constituerunt, ut ad occupandas sibi terras, quas incolere possent, a natali discederent solo, sicut in consequentibus dicetur.

II. QUARE HUNGARI DICITUR.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nunc restat dicere, quare populus de terra Scithica egressus Hungari uocantur. Hungari dicti sunt a castro Hungu eo, quod subiugatis sibi Sclauis, VII principales persone intrantes terram Pannonie diutius ibi morati sunt. Vnde omnes nationes circumiacentes uocabant Almum filium Vgek ducem de Hunguar et suos milites uocabant Hunguaros. Quid plura? His omissis redeamus ad propositum opus iterque hystorie teneamus et, ut spiritus sanctus dictauerit, inceptum opus perficiamus.

III. DE ALMO PRIMO DUCE.

Anno dominice incarnationis DCCC° XVIIII°, Vgek, sicut supra diximus, longo post tempore de genere Magog regis erat quidam nobilissimus dux Scithie, qui duxit sibi uxorem in Dentumoger filiam Eunedubeliani ducis, nomine Emesu, de qua genuit filium, qui agnominatus [2]) est Almus. Sed ab euentu diuino est nominatus

1) *Hee*, corectură de altă mână; înainte era *hii*.

2) *Agnominatus*, silaba *no* este *scrisă* deasupra cuvântului, de o altă mână.

Almus, quia matri eius pregnanti per sompnium apparuit diuina uisio in forma asturis, que quasi ueniens eam grauidauit et innotuit ei, quod de utero eius egrederetur torrens, et de lumbis eius reges gloriosi propagarentur, sed non in sua multiplicarentur terra. Quia ergo sompnium in lingua Hungarica dicitur almu, et illius ortus per sompnium fuit pronosticatum [1]), ideo ipse uocatus est Almus. Vel ideo uocatus est Almus idest sanctus, quia ex progenie eius sancti reges et duces erant nascituri. Quid ultra? [2])

IV. DE DUCE ALMO.

Dux autem Almus, postquam natus est in mundum, factum est duci Vgek et suis cognatis gaudium magnum [3]) et fere omnibus primatibus Scithie eo, quod pater suus Vgek erat de genere [4]) Magog regis. Erat enim ipse Almus facie decorus, sed niger et nigros habebat oculos, sed magnos, statura longus et gracilis, manus vero habebat grossas et digitos prolixos et erat ipse Almus pius, beniuolus, largus, sapiens, bonus miles, hylaris dator omnibus illis, qui in regno Scithie tunc tempore erant milites. Cum autem ipse Almus peruenisset ad maturam etatem, uelut donum spiritus sancti erat in eo, licet paganus, tamen potentior fuit et sapientior omnibus ducibus Scithie et omnia negotia regni eo tempore faciebant consilio et auxilio ipsius. Dux autem Almus, dum ad maturam etatem iuuentutis peruenisset, duxit sibi uxorem in eadem terra, filiam cuiusdam nobilissimi ducis, de qua genuit filium nomine Arpad, quem secum duxit in Pannoniam, ut in sequentibus dicetur.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

V. DE ELECTIONE ALMI DUCIS.

Gens itaque Hungarorum fortissima et bellorum laboribus potentissima, ut superius diximus, de gente Scithica, que per ydioma suum proprium Dentumoger dicitur, duxit originem. Et terra illa nimis erat plena ex multitudine populorum inibi generatorum, ut nec alere suos sufficeret nec capere, ut supra diximus. Quapropter

---

1) *Pronosticatum*, silaba *ca* este scrisă deasupra cuvântului, de o altă mână.

2) *Ultra*, urmă de rasură.

3) *Gaudium magnum*, corectură de altă mână; în original fusese *magnum gaudium*.

4) *Genere*, urmă de rasură.

tunc VII principales persone, qui Hetumoger uocantur, usque in hodiernum diem, angusta locorum non sufferentes, habito ûnter se consilio, ut a natali solo discederent, ad occupandas sibi terras, quas incolere possent, armis et bello querere non cessarunt. Tunc elegerunt sibi querere terram Pannonie ,quam audiuerant fama uolante terram Athile regis esse, de cuius progenie dux Almus pater Arpad descenderat. Tunc ipsi VII principales persone communi [1]) et uero consilio intellexerunt, quod inceptum iter perficere non possent, nisi ducem ac preceptorem super se habeant. Ergo libera uoluntate et communi consensu VII uirorum elegerunt sibi ducem ac preceptorem in filios filiorum suorum usque ad ultimam generationem Almum filium Vgek, et qui de eius generatione descenderent, quia [2]) Amus dux filius Vgek et qui de generatione eius descenderant, clariores erant genere et potentiores in bello. Isti enim VII principales persone erant uiri nobiles genere et potentes in bello, fide stabiles. Tunc pari uoluntate Almo duci sic dixerunt: Ex hodierna die te nobis ducem ac preceptorem eligimus et, quo fortuna tua te duxerit, illuc te sequemur. Tunc supradicti uiri pro Almo duce more paganismo fusis propriis sanguinibus in unum uas ratum fecerunt iuramentum. Et licet pagani fuissent, fidem tamen iuramenti, quam tunc fecerant inter se, usque ad obitum ipsorum seruauerunt tali modo.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VI. DE IURAMENTO EORUM.

Primus status iuramenti sic fuit: Vt quamdiu uita duraret, tam ipsis, quam etiam posteris suis semper ducem haberent de progenie Almi ducis. Secundus status iuramenti sic fuit: Vt quicquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret. Tercius status iuramenti sic fuit: Vt isti principales persone, qui sua libera uoluntate Almum sibi dominum elegerant, quod ipsi et filii eorum nunquam a consilio ducis et honore regni omnino priuarentur. Quartus status iuramenti sic fuit: Vt siquis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis fuderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus [3]) in iuramento, quod fecerunt Almo duci. Quintus status iuramenti sic fuit: Vt siquis de posteris ducis Almi et aliarum

1) *Communi*, în cuvânt o urmă de corectură.
2) *Quia*, rasură, înainte era *a quia*.
3) *Fusus*, corectură de altă mână.

personarum principalium iuramenti statuta [1]) lipsorum infringere uoluerit, anathemati subiaceat in perpetuum. Quorum VII uirorum nomina hec fuerunt: Almus pater Arpad, Eleud pater [2]) Zobolsu, a quo genus Saac descendit, Cundu pater Curzan, Ound pater Ete, a quo genus Calan et Colsoy descendit, Tosu pater Lelu, Huba, a quo genus Zemera descendit, VII-us Tuhutum pater Horca, cuius filii fuerunt Gyyla et Zombor, a quibus genus Moglout descendit, ut inferius dicetur. Quid plura? Iter hystorie teneamus.

VII. DE EGRESSU EORUM.

Anno dominice incarnationis D. CCC L XXXIIII, sicut in annalibus continetur cronicis, septem principales persone, qui Hetumoger uocantur, egressi sunt de terra Scithica uersus occidentem, inter quos Almus dux filius Vgek de genere Magog regis uir bone memorie, dominus et consiliarius eorum, una cum uxore sua et filio suo Arpad, et duobus filiis Hulec auunculi sui, scilicet Zuard et Cadusa, necnon cum multitudine magna populorum non numerata federatorum de eadem regione egressus est. Venientes autem dies plurimos per deserta loca et fluuium Etyl super tulbou sedentes ritu paganismo transnatauerunt et nunquam uiam [3]) ciuitatis uel habitaculi inuenerunt. Nec labores hominum comederunt, ut mos erat eorum, sed carnibus et piscibus uescebantur, donec in Rusciam, que Susudal uocatur, uenerunt. Et iuuenes eorum fere quottidie erant în uenatione, unde a die illo usque ad presens Hungarii sunt pre ceteris gentibus [4]) meliores in uenatu. Et sic Almus dux cum omnibus suis uenientes terram intrauerunt Ruscie, que uocatur Susudal [5]).

VIII. DE RUTENIA.

Postquam autem ad partes Rutenorum peruenerunt, sine aliqua contradicione usque ad ciuitatem Kyeu transierunt, et dum per ciuitatem Kyeu transissent, fluuium Deneper [6]) transnauigando, uoluerunt regnum Rutenorum sibi subiugare. Tunc duces Rutenorum

---

1) *Statuta*, în manuscris e greşit *statura*.
2) *Pater*, cuvântul *et*, ce era scris după *pater*, e ras.
3) *Viam*, după acest cuvânt e o rasură.
4) *Gentibus*, corectură de o altă mână; în original probabil era *generibus*.
5) *Susudal*, cuvântul întreg este scris pe o rasură de altă mână.
6) *Deneper*, originalul scris în două cuvinte: *de neper*.

hoc intelligentes timuerunt ualde eo, quod audiuerant Almum ducem filium Vgek de genere Athile regis esse, cui proaui eorum annuatim tributa persoluebant. Attamen dux de Hyeu [1]) conuocatis omnibus primatibus suis, habito inter se consilio, elegerunt, ut pugnam promouerent contra Almum ducem, et magis uellent mori in bello, quam amitterent regna propria, et subiugati essent sine sua sponte duci Almo. Statim dux de Kyeu, missis legatis, VII duces Cumanorum suos fidelissimos amicos in adiutorium postulauit. Tunc hii VII duces quorum nomina hec fuerunt: Ed, Edum [2]), Etu, Bunger, Ousad pater Ursuur, Boyta, Ketel pater Oluptulma, non modica multitudine equitum insimul coadunata, causa amicicie ducis de Kyeu celerrimo cursu contra Almum ducem uenerunt. Et dux de Kyeu cum exercitu [3]) suo obuiam processit eis et adiutorio Cumanorum armata multitudine contra Almum ducem uenire ceperunt. Dux uero Almus, cuius adiutor erat sanctus spiritus, armis indutus, ordinata acie, super equum suum sedendo, ibat huc et illuc confortans suos milites, et facto impetu, stetis ante omnes suos et dixit eis: O Scithici et conmilitones mei, uiri fortissimi, memores [4]) estote initium uiarum uestrarum, quando dixistis, quod terram, quam incolere possetis, armis et bello quereretis. Ergo nolite turbari de multitudine Ruthenorum et Cumanorum, qui assimulantur nostris canibus. Nam canes statim, ut audiunt uerba dominorum suorum, nonne in timorem uertuntur? Quia uirtus non ualet in multitudine populi, sed in fortitudine animi. An nescitis, quia unus leo multos ceruos in fugam uertit, ut dicit quidam philosophus? Sed hiis omissis dicam uobis: Quis enim potuit contra stare militibus Scithie? Nonne Darium regem Persarum Scithici in fugam conuerterunt et sic cum timore et maxima turpitudine fugiit in Persas et perdidit ibi octoginta milia hominum? Aut nonne Cyrum regem Persarum Scithici cum trecentis XXX-ta milibus occiderunt? [5]). Aut nonne magnum Alexandrum filium Philippi regis et regine Olimpiadis, qui multa regna pugnando sibi subiugauerat, ipsum etiam Scithici turpiter fugauerunt? Unde strennue et fortiter pugnemus contra

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

1) *Hyeu*, greşit în loc de Kyeu.

2) *Edum*, mai târziu *Edumen*.

3) *Exercitu*, greşit *ercitu*.

4) *Memores*, corectură de altă mână; originul *memor;* silaba *es* scrisă în urmă deasupra.

5) *Occiderunt*, corectură de altă mână; originul *exciderunt;* silaba *oc* scrisă deasupra.

eos, qui assimilantur nostris canibus, et sic multitudinem eorum timeamus, ut muscarum multitudinem. Hoc audientes milites Almi ducis multum sunt confortati statimque sonuerunt tubas bellicas per partes, et conmixta est utraque acies hostium, ceperuntque pugnare acriter inter se et interficiebantur plurimi de Ruthenis et Cumanis. Predicti vero duces Ruthenorum et Cumanorum uidentes suos deficere in bello, in fugam uersi sunt, et pro salute uite properantes, in ciuitatem Kyeu intrauerunt. Almus dux et sui milites persequentes Ruthenos et Cumanos usque ad ciuitatem Kyeu et tonsa [1]) capita Cumanorum Almi ducis milites mactabant, tanquam crudas cucurbitas. Duces uero Ruthenorum et Cumanorum in ciuitatem ingressi uidentes audatiam Scithicorum, quasi muti remanserunt.

IX. DE PACE INTER DUCEM ET RUTHENOS.

Dux uero Almus et sui milites adepta uictoria, terras Ruthenorum sibi subiugauerunt et bona eorum accipientes in secunda ebdomada ciuitatem Kyeu ceperunt expugnare. Et dum scalas ad murum ponere cepissent, uidentes duces Cumanorum et Ruthenorum audatiam Scithicorun, timuerunt ualde. Et dum hoc intellexissent, quod eis obsistere non ualerent, tunc missis legatis, dux de Kyeu et alii duces Ruthenorum necnon Cumanorum, qui ibi fuerunt, rogauerunt Almum ducem et principes suos, ut pacem facerent cum eis. Cum autem legati uenissent ad Almum ducem, et eum rogassent, ut domini eorum de sedibus non expellerentur suis, tunc dux Almus, inito consilio cum suis, sic legatos remisit Ruthenorum, ut duces et primates sui filios suos in obsides darent tributumque annuatim persoluerent decem milia marcarum, et insuper uictum, uestitum et alia necessaria. Duces uero Ruthenorum, licet non sponte, tamen hec omnia Almo duci concesserunt, sed rogauerunt Almum ducem, ut dimissa terra Galicie, ultra siluam Houos [2]) uersus occidentem in terram Pannonie descenderent, que primo Athile regis terra fuisset [3]), et laudabant eis terram Pannonie ultra modum esse bonam. Dicebant enim, quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum Da-

---

1) *Tonsa*, în litera *o* se observă urmele unei corecturi de altă mână.

2) *Hovos*, în original erau două cuvinte: *Hó vos*, împreunate în urmă de o altă mână.

3) *Fuisset*, corectură, înainte era *fuissent*.

nubius et Tyscia et alii nobilissimi fontes bonis piscibus habundantes, quam terram habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum. Quia post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse eo, quod greges eorum in terra Pannonie pascebantur, et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie. Quid plura?

X. DE VII DUCIBUS CUMANORUM.

Dux uero Almus et sui primates, inito inter se consilio, peticioni [1]) ducum Ruthenorum satisfacientes, pacem cum eis fecerunt. Tunc duces Ruthenorum, scilicet de Kyeu et Sudal [2]), ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos in obsides dederunt [3]) Almo duci, et cum eis miserunt X-cem milia marcarum, et mille equos cum sellis et frenis more Ruthenico ornatis, et centum pueros Cumanos et XL camelos ad onera portanda, pelles ermelinas et griseas sine numero, ac alia multa munera non numerata. Tunc prenominati duces Cumanorum, scilicet Ed, Edumen, Etu, Bunger [4]) pater Borsu, Ousad pater Ursuuru, Boyta, a quo genus Bruesa descendit, Ketel pater Oluptulma, cum uidissent pietatem Almi ducis, quam fecit circa Ruthenos, pedibus eius prouoluti se sua sponte duci Almo subiugauerunt dicentes: Ex hodierna die nobis te dominum ac preceptorem usque ad ultimam generationem eligimus, et quo te fortuna tua duxerit, illuc te sequemur. Hoc etiam, quod uerbo dixerunt Almo duci, fide iuramenti more paganismo firmauerunt et eodem modo dux Almus et [5]) sui primates eis fide se et iuramento se constrinxerunt. Tunc hii VII duces Cumanorum cum uxoribus et filiis suis necnon cum magna multitudine in Pannonia uenire concesserunt. Similiter etiam [6]) multi de Ruthenis Almo duci adherentes secum in Pannoniam uenerunt, quorum posteritas usque in hodiernum diem per diuersa loca in Hungaria habitat.

---

1) *Peticioni*, silaba *ci* a fost scrisă de asupra mai târziu de aceeaşi mână.
2) *Sudal*, eroare în loc de *Susudal*.
3) *Dederunt*, urmă de rasură.
4) *Bunger*, corectură de aceeaşi mână; înainte era *Burger*.
5) *Et*. deasupra cuvântului o rasură.
6) *Etiam*, corectură de altă mână; înainte era *et*.

XI. DE CIVITATIBUS LODOMER ET GALICIA

Tunc Almus dux et alii principales persone, qui [1]) Hetumoger dicuntur, necnon duces Cumanorum una cum cognatis et famulis ac famulabus [2]) suis egressi sunt de Kyeu, et in ductu Ruthenorum Kyeuyensium uenerunt usque ad ciuitatem Lodomer. Dux uero Lodomeriensis et sui primates obuiam Almo duci usque ad confinium [3]) regni cum diuersis preciosis muneribus processerunt et ciuitatem Lodomeriam ultro ei aperuerunt. Et dux Almus cum omnibus suis in eodem loco per tres ebdomadas mansit, in tercia uero ebdomada dux Ladomeriensis duos filios suos cum omnibus filiis [4]) iobagionum suorum duci Almo in obsides dedit, et insuper duo milia marcarum argenti et centum marcas auri [5]) cocti cum pellibus et palliis non numeratis et CCC equos cum sellis et frenis, et XXV camelos et mille boues ad onera portanda et alia munera non numerata tam duci quam suis primatibus presentauit. Et in quarta ebdomada dux Almus cum suis in Galiciam uenit et ibi requiei locum sibi et suis elegit. Hoc dum Galicie dux audiuisset obuiam Almo duci cum omnibus suis nudis pedibus uenit et diuersa munera ad usum Almi ducis presentauit et aperta porta ciuitatis Galicie, quasi dominum suum proprium hospicio [6]) recepit, et unicum filium suum cum ceteris filiis primatum regni sui in obsidem dedit et insuper X farisios optimos et CCC equos cum sellis et frenis et tria milia marcarum argenti, et CC marcas auri et uestes nobilissimas tam [7]) duci quam etiam omnibus [8]) militibus suis condonauit. Dum enim dux Almus requiei locum per mensem unum in Galicia habuisset, tunc dux Galicie ceterique consocii sui, quorum filii in obsides positi erant, sic Almum ducem et suos nobiles rogare ceperunt, ut ultra Howos uersus occidentem in terram Pannonie descenderent. Dicebant enim eis sic, quod terra illa nimis bona esset et ibi confluerent nobilissimi fontes, quorum nomina hec essent, ut supra [9]) diximus: Danubius, Tyscia, Wag, Morisius, Crisius, Temus et ceteri, que etiam primo

---

1) *Qui*, corectură de altă mână; înainte era *que*.
2) *Famulabus*, fiind o ruptură, cuvântul e despărțit în două.
3) *Confinium*, corectură de altă mână; înainte era *finium*.
4) *Filiis*, după acest cuvânt este o rasură.
5) *Auri*, urmă de rasură.
6) *Hospicio*, corectură de altă mână; înainte era *hospicium*.
7) *Tam*, corectură de altă mână; înainte era *quam*.
8) *Omnibus*, original era *omnibus etiam*.
9) *Supra*, corectură de altă mână, mai înainte era *super*.

fuisset terra Athile regis, et mortuo illo preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi collocauissent [1]) pastores suos. Terram uero, que iacet inter Thisciam et Danubium preoccupauisset sibi Keanus magnus dux Bulgarie, auus Salani ducis, usque ad confinium Ruthenorum et Polonorum et fecisset ibi habitare Sclauos et Bulgaros. Terram uero que est inter Thisciam et siluam Igfon, que iacet ad Erdeuelu, a fluuio Morus usque ad fluuium Zomus preoccupauisset sibi dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menumorout eo, quod plures habebat amicas et terram illam habitarent gentes, qui dicuntur Cozar [2]). Terram uero, que est a fluuio Morus usque ad castrum Vrscia preoccupauisset [3]) quidam dux nomine Glad [4]) de Bundyn castro egressus adiutorio Cumanorum, ex cuius progenie Ohtum fuit natus, quem postea longo post tempore sancti regis Stephani, Sunad filius Dobuca nepos regis [5]) in castro suo iuxta Morisium interfecit eo, quod predicto regi rebellis fuit in omnibus. Cui etiam predictus rex pro bono seruicio suo uxorem et castrum Ohtum cum omnibus apendiciis suis condonauit, sicut enim mos est bonorum dominorum suos fideles remunerare, quod castrum nunc Sunad nuncupatur. Quid ultra ?

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XII. QUOMODO PANNONIAM INTRAUERUNT.

Dux uero Almus et sui primates acquiescentes consiliis Ruthenorum, pacem firmissimam cum eis [6]) fecerunt. Duces enim Ruthenorum, ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos, ut supra diximus, in obsides dederunt cum muneribus non numeratis. Tunc dux Galicie duo milia sagittatorum [7]) et III-a milia rusticorum anteire precepit, qui eis per siluam Houos uiam prepararent usque ad confinium Hung, et omnia iumenta eorum uictualibus et aliis necessariis onerauit, et pecudes ad uictum condonauit sine numero. Tunc VII principales persone, qui [8]) Hetumoger dicuntur et hii VII

---

1) *Collocauissent*, original *collocassent*; silaba *vi* a fost suprapusă în urmă de o altă mână.

2) *Cozar*, original *gentes Cozar qui dicuntur*.

3) *Preoccupauisset*, orig. *preoccupauissent*.

4) *Glad*, corectură de altă mână; înainte era *gaad*.

5) *Regis*, corectură de altă mână; înainte era *regem*.

6) *Cum eis*, aceste două cuvinte au fost adaugate ulterior de altă mână.

7) *Sagittatorum*, corectură de altă mână; orig. *sagittarum*.

8) *Qui*, corectură de altă mână; orig. *que*.

duces Cumanorum quorum nomina supra diximus una cum cognatis et famulis ac famulabus consilio et auxilio Ruthenorum Galicie sunt egressi in terram Pannonie. Et sic uenientes per siluam Houos ad partes Hung descenderunt. Et cum illuc peruenissent, locum, quem primo occupauerunt, Muncas nominauerunt eo, quod cum maximo labore ad terram, quam sibi adoptabant, peruenerant. Tunc ibi pro requie laborum suorum XL dies permanserunt, et terram ultra, quam dici potest, dilexerunt. Sclaui uero habitatores terre audientes aduentum eorum, timuerunt ualde, et sua sponte se Almo duci subiugauerunt eo, quod audiuerant Almum ducem de genere Athile regis descendisse. Et licet homines fuissent Salani ducis, tamen cum magno honore et timore seruiebant Almo duci omnia, que sunt necessaria ad uictum, sicut decet domino suo, offerentes. Et talis timor et tremor irruerat super habitatores terre et adulabantur [1]) duci et suis primatibus, sicut serui ad suos proprios dominos, et laudabant eis fertilitatem terre illius. et narrabant, quomodo mortuo Athjla [2]) rege, magnus Keanus preauus [3]) ducis [4]) Salani dux de Bulgaria egressus, auxilio et consilio imperatoris Grecorum preoccupauerat terram illam, qualiter etiam ipsi Sclaui de terra Bulgarie conductu [5]) fuerunt ad confinium Ruthenorum et qualiter nunc Salanus dux eorum se et suos teneret et quante potestatis esset circa suos uicinos.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XIII. DE HUNG CASRO.

Tunc [6]) dux Almus et sui primates audientes talia, leciores facti sunt solito, et ad castrum Hung equitauerunt, ut caperent eum. Et dum castra metati essent circa murum, tunc comes eiusdem castri nomine Loborcy, qui in lingua eorum duca uocabatur, fuga lapsus ad castrum Zemlum [7]) properabat, quem milites ducis persequentes iuxta quendam fluuium comprehendentes, laqueo suspenderunt in eodem loco, et a die illo fluuium illum uocauerunt sub nomine eiusdem Loborcy. Tunc dux Almus et sui castrum Hung subintrantes

---

1) *Adulabantur*, corectură de altă mână; orig. *adubrabantur*.
2) *Athjla*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Athala*.
3) *Preauus*, pre şi auus au fost împreunate ulterior de altă mână.
4) *Ducis*, corectură de aceeaşi mână, orig. *duces*.
5) *Conductu*, greşit în loc de *conducti*.
6) *Tunc*, în manuscris e greşit pusă litera *D* în loc de *T*.
7) *Zemlun*, acest cuvânt a fost introdus ulterior de altă mână.

diis immortalibus magnas uictimas fecerunt et conuiuia per IIII-or dies celebrauerunt. Quarto autem die inito consilio et accepto iuramento omnium suorum, dux Almus, ipso uiuente, filium suum Arpadium ducem ac preceptorem constituit, et uocatus est Arpad dux Hunguarie [1]), et ab Hungu omnes sui milites uocati sunt Hunguari secundum linguam alienigenarum, et illa uocatio usque ad presens durat per totum mundum.

XIV. DE ARPAD DUCE.

Anno dominice incarnationis D. CCC°.XC°.III°, Arpad dux missis exercitibus suis totam terram, que est inter Thisciam, et Budrug usque ad Vgosam, sibi cum omnibus habitatoribus suis preoccupauit et castrum Borsoa obsedit, et tercio die pugnando apprehendit, muros eius destruxit, et milites Salani ducis, quos ibi inuenit cathenis ligatos in castrum Hung duci precepit. Et dum ibi per plures dies habitassent, dux et sui uidentes fertilitatem terre et habundantiam omnium bestiarum et copiam piscium de fluminibus Thiscie et Budrug, terram ultra, quam dici potest, dux Arpad et sui dilexerunt. Tandem uero dum hec omnia, que acta fuerant, dux Salanus a suis fuga lapsis [2]) audiuisset, manum leuare ausus non fuit, sed [3]) missis legatis suis more Bulcarico, ut mos est eorum, mirari cepit et [4]) Arpadium ducem Hungarie quasi deridendo salutauit, et suos pro risu Hunguaros appellauit et multis modis mirari cepit, qui essent et unde uenissent, qui talia ausi facere [5]) fuissent, et mandauit eis, ut mala facta sua emendarent et fluuium Budrug nullo modo transire auderent, ut ne ipse ueniens cum adiutorio Grecorum et Bulgarorum, de malo facto eorum eis uicem reddens uix aliquem dimitteret, qui ad propria remeans salutis gaudia nuntiaret. Missi uero Salani ducis uenientes ad castrum Zemlin et transito fluuio Budrug secunda die ad ducem Arpadium peruenerunt, tercio autem die ducem Arpadium [6]) uerbo domini sui salutauerunt et mandata eius duci Arpadio retulerunt. Dux autem Arpad audita legatione Salani superbi ducis, non superbe, sed humiliter ei respondit dicens: Licet

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) Corectură de aceeaşi mână; orig. Hungarie.
2) *Lapsis*, corectură de aceeaşi mână; orig. *lapsus*.
3) *Sed*, pe această pagină şirurile de aci înainte se scurtează în text.
4) *Et*, cuvântul a fost adăugat ulterior de o altă mână.
5) *Facere*, corectură de aceeaşi mână, textul este *facere ausi fuissent*.
6) *Arpadium*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Apadium*.

preauus meus potentissimus rex Athila habuerit terram, que iacet inter Danubium et [1]) Thysciam usque ad confinium Bulgarorum, quam ipse habet, attamen ego non propter aliquem timorem Grecorum uel Bulgarorum, quod eis resistere non ualeam, sed propter amiciciam Salani ducis uestri, peto de mea iusticia unam particulam propter pecora mea, scilicet terram usque ad fluuium Louiou [2]), et insuper peto ab ipso duce uestro, ut mittat mihi gratia ipsius duas lagungulas plenas aqua Danubii et unam sarcinam de herbis sabulorum Olpar, ut possim probare, si sint dulciores herbe sabulorum Olpar herbis Scythicorum, id est Dentumoger, et aque Danubii si sint meliores aquis Thanaydis. Et data eis legatione diuersis eos muneribus ditauit, et capta beniuolentia eorum repatriare precepit. Tunc dux Arpad inito consilio eodem modo misit nuncios suos ad Salanum ducem et misit ei XII albos equos et XII camelos et XII pueros Cumanicos et duciśse XII puellas Ruthenicas prudentissimas et duodecim pelles ermelinas et XII zobolos et XII pallia deaurata. Et missi sunt in legatione illa de nobilioribus personis: Oundu pater Ethe et [3]) alter Ketel, pater Oluptulmae, et tercium miserunt quendam strennuissimum militem nomine Tursol, causa spectaculi, qui inspiceret qualitatem terre et citius reversus nuntiaret domino suo duci Arpad.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XV. DE CAMARO [4]) CASTRO.

Misi uero Arpad ducis, Oundu pater Ethe et Ketel pater Oluptulma et Turzol miles Cumanus, cuius genealogia defecit in semetipso, uenientes fluuium Budrug transnatauerunt in illo loco, ubi paruus fluuius manans a Saturholmu descendit in Budrug. Et sic trauseuntes fluuium Budrug cum predictum paruum fluuium transirent quasi leti, tunc per inundationem aquarum Ketel equo offendente in aquam submersus est, et sociis suis adiuuantibus uix a leto liberatus est. Tunc fluuius ille per socios Ketel uocatus est per risum Ketelpotaca. Et postea dux Arpad per gratiam suam totam terram cum habitatoribus suis eidem Ketel a Saturholmu usque ad fluuium Tulsuoa condonauit [5]), et non tantum hec, sed etiam maiora

---

1) *Et*, după acest cuvânt este o rasură.

2) *Louiou*, greşit în loc de *Souiou*.

3) *Et*, corectură de aceeaşi mână; orig. *ac*.

4) *Camaro*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Camero*.

5) *Condonauit*, corectura de aceeaşi mână; orig. *condomuit*.

hiis condonauit, quia dux Arpad subiugata sibi tota terra Pannonie, pro fidelissimo seruicio suo eidem Ketel dedit terram magnam iuxta Danubium, ubi fluuius Wag descendit, ubi postea Oluptulma filius Ketel castrum construxit, quod Camarum nuncupauit. Ad seruicium cuius castri tam de populo secum ducto, quam etiam a duce aquisito duas partes condonauit, ubi etiam longo post tempore ipse Ketel et filius suus Tulma more paganismo sepulti sunt [1]), sed terram [2]) illam, que nunc Ketelpotaca uocatur, posteritas eius usque ad tempora Andree regis filii calui Ladizlay habuit. Attamen [3]) rex Andreas de posteris Ketel canbium [4]) illum locum duabus de causis, unum quia utilis regibus erat ad uenationes, secundum quia diligebat partes illas habitare uxor sua eo, quod propius ad natale solum esset [5]), quia erat filia ducis Ruthenorum, et timebat aduentum imperatoris Theotonicorum, ut ne ulterius [6]) sanguinem Petri regis Hungariam intraret, ut in sequentibus dicetur.

XVI. DE MONTE TURZOL

Tunc Ound et Ketel nec non Turzol transeuntes siluam iuxta fluuium Budrug equitando, quasi brauium accipere uolentes, super equos uelocissimos currentes, super uerticem unius alcioris montis ascenderunt. Quos Turzol miles strennuissimus antecedens cacumen montis primus [7]) omnium ascendit, et montem illum a die illo usque nunc montem Turzol nominauerunt. Tunc hii tres domini super uerticem eiusdem montis terram undique perspicientes, quantum humanus oculus ualet, ultra quam dici potest, dilexerunt, et in eodem loco more paganismo occiso equo pinguissimo magnum aldamas fecerunt. Turzol a sociis accepta licentia, sicut erat vir audax et fidus in armis, cum suis militibus ad ducem Arpadium reuersus est, ut ei utilitatem illius terre nuntiaret. Quod et sic factum est. Ound uero et Ketel equitantes celerrimo cursu egressi de monte Turzol tercio die ducem Salanum in castro Opar [8]) iuxtaThysiam inuene-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Sunt*, urmă de rasură.
2) *Terram*, corectură de aceeași mână.
3) *Attamen*, corectură de aceeași mână.
4) *Canbium*. greșit în loc de *canbiavit*.
5) *Esset*, corectură de aceeași mână; orig. *essent*.
6) *Ulterius*, greșit, probabil în loc de *ulturus*.
7) *Primus*, corectură de aceeași mână; orig. *primum*.
8) *Opar*, greșit în loc de *Olpar*.

runt, quem ex parte Arpad [1]) salutauerunt et ei secunda die post ingressum curie sue dona, que secum portauerant, presentauerunt, ac mandata Arpad ducis ei retulerunt. Dux Salanus uisis muneribus et audita legatione tam suorum quam istorum, letior factus est solito, et missos Arpad ducis benigne suscepit, et diuersis donis ditauit, et insuper postulata Arpad concessit. Decimo autem die Ound et Ketel accepta licentia a Salano duce repatriare ceperunt, per quos dux Salanus duas lagungulas [2]) aqua Danubii plenas et unam sarcinam de herbis melioribus sabulorum Olpar, quasi pro risu deridendo, cum diuersis muneribus duci Arpad misit, et insuper cum habitatoribus suis terram usque ad fluuium Souyoy concessit. Tunc Ound et Ketel ad ducem Arpad cicius uenientes cum legatis Salani ducis ac munera missa presentauerunt et terram cum omnibus habitatoribus suis duci Arpadio condonatam esse dixerunt, unde maxima leticia orta est in curia Arpad ducis et per III dies magnum conuiuium celebrauerunt. Et tunc roborata pace legatos Salani ducis diuersis muneribus ditatos repatriare dimisit paciferos.

XVII. DE ZERENSZE.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Arpad uero dux et sui nobiles egressi de castro [3]) Hung cum magno gaudio ultra montem Turzol castra metati sunt in campo iuxta fluuium Tucota usque ad montem Zerenche et inspicientes super montana illa qualitatem illius loci, et nominauerunt locum illum amabilem, quod interpretatur in lingua eorum zerelmes, eo quod multum dilexerunt illum locum, et a die illo [4]) usque nunc a zerelmu locus ille uocatur Zerenche. Vbi etiam dux Arpad et omnes sui primates cum omni familia sua labore postposito, factis tuguriis requiei locum sibi elegerunt et non paucos ibi dies permanserunt, donec omnia loca sibi uicina subiugauerunt, scilicet usque ad fluuium Souyou, et usque ad castrum salis. Et ibidem iuxta Tocotam et infra siluas dux Arpad dedit terras multas diuersorum locorum cum suis habitatoribus Edunec et Edumernec. Quas etiam terras posteritas eorum, diuina gratia aduiuante, usque nunc habere [5]) meruerunt. Predictus uero Turzol per gratiam Arpad du-

---

1) *Arpad*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Apad*.
2) *Lagungulas*, corectură de altă mână; orig. *lagugulas*.
3) *Castro*, corectură de aceeaşi mână; orig. *casto*.
4) *Illo*, corectură de altă mână; orig. *illa*.
5) *Habere*, urmă de corectură de altă mână.

cis ad radicem eiusdem montis, ubi Budrug [1]) descendit in Thysciam, aquisiuit magnam terram, et in eodem loco castrum construxit terreum, quod nunc in presenti Hymusuduor nuncupatur.

XVIII. DE BORSOD.

Et dum ita radicati essent, tunc communi consilio et ammonicione omnium incolarum missus est Borsu filius Bunger cum ualida manu uersus terram Polonorum, qui confinia regni conspiceret, et obstaculis confirmaret usque ad montem Turtur, et in loco conuenienti castrum construeret causa custodie regni. Borsu uero accepta licentia egressus felici fortuna collecta multitudine rusticorum iuxta fluuium Buldua castrum construxit, quod uocatum est a populo illo Borsod eo, quod parnum fuerit. Bors uero acceptis filiis incolarum in obsides, et factis metis per montes Turtur, reuersus est ad ducem Arpad, et de reuersione Borsu factum est gaudium magnum in curia ducis. Dux uero pro beneficio suo Borsum in eodem castro comitem constituit et totam curam illius partis sibi condonauit.

XIX. DE DUCE BYCORIENSY.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dux uero Arpad transactis quibusdam diebus, accepto consilio nobilium suorum [2]), legatos misit in castrum Byhor ad ducem Menumorout, petens ab eo, quod de iusticia atthaui sui Atthyle regis sibi concederet terram a fluuio Zomus usque ad confinium Nyr, et usque ad portam Mezesynam, et misit ei donaria sua, sicut primo miserat Salano duci Tytulensy. Et in legatione illa missi sunt duo strennuissimi milites: Usubuu pater Zoloucu et Velec, a cuius progenie Turda episcopus descendit. Erant enim isti genere nobilissimi, sicut et alii de terra Scythica egressi, qui post Almum ducem uenerant cum magna [3]) multitudine populorum.

XX. QUALITER CONTRA BYHOR MISSUM EST.

Missi uero Arpad ducis, Vsubuu et Veluc, fluuium Thyscie in portu Lucy transnauigauerunt, et hinc egressi in castrum Byhor uenientes, ducem Menumorout salutauerunt, et donaria, que dux

---

1) *Budrug*, orig. *Brudrug*.

2) *Suorum*, orig. *suorum consilio nobilium*.

3) *Magna*, corectură de altă mână; orig. *magno*.

eorum miserat, ei presentauerunt. Tandem uero mandata Arpad ducis ei referentes, terram, quam prenominauimus, postulauerunt. Dux autem Menumorout eos benigne recepit, et diuersis donis ditatos tercia die repatriare precepit. Quibus tamen ita respondit, dicens: Dicite Arpadio duci Hungarie, domino uestro, debitores sumus ei, ut amicus amico, in omnibus, que ei necessaria sunt, quia hospes homo est, et in multis indiget. Terram autem, quam petiuit a nostra gratia, nullatenus concedimus nobis uiuentibus. Hoc etiam indigne tulimus quod Salanus dux ei concessit maximam terram, aut propter amorem, ut dicitur, aut propter timorem, quod negatur. Nos autem nec propter amorem nec propter timorem ei concedimus terram, etiam quantum pugillus caperet [1]), licet dixerit ius suum esse. Et uerba sua non conturbant animum nostrum eo, quod mandauerit nobis se descendisse de genere Atthile regis, qui flagellum dei dicebatur, qui etiam uiolenta manu rapuerat terram hanc ab atthauo meo, sed tamen modo per gratiam domini mei imperatoris Constantinopolitani nemo potest auferre de manibus meis [2]). Et hoc dicto dedit eis licentiam recedendi. Tunc Vsubuu et Veluc legati ducis Arpad cursu celeriori ad dominum suum properauerunt, et uenientes mandata Menumorout domino suo duci Arpad retulerunt. Arpad uero dux et sui nobiles hoc audientes iracundia ducti sunt, et statim contra eum exercitum mittere ordinauerunt. Tunc constituerunt, quod Tosu [3]) pater Lelu et Zobolsu filius Eleud, a quo genus Saac descendit, nec non Tuhutum pater Horca, auus Geula et Zumbor, a quibus genus Moglout descendit, irent. Qui cum a duce Arpadio essent licentiati, cum exercitu non modico egressi sunt et Thysciam [4]) transnatauerunt in portu Ladeo, nemine aduersario contradicente. Secundo autem die ceperunt equitare iuxta Thysciam uersus fluuium Zomus et castra metati sunt in illo loco, ubi nunc est Zobolsu, et in eodem loco fere omnes habitatores terre se sua sponte eis subiugauerunt, et pedibus eorum prouoluti filios suos in obsides dederunt, ut ne aliquid mali paterentur. Nam timebant eos fere omnes gentes, et quidam a facie eorum fugientes uix euaserunt, qui uenientes ad Menumorout facta eorum nuntiauerunt. Hoc audito talis et tantus [5]) irruit super Menumorout, quod manum

---

1) *Caperet*, greşit *capere*.

2) *Meis*, acest cuvânt e scris pe rasură.

3) *Tosu*, corectură de aceeaşi mână; orig. probabil *Tasu*.

4) *Thysciam*, după aceasta, un cuvânt ras.

5) *Tantus*, lipseşte un cuvânt, probabil *timor*.

leuare ausus non fuit, quia omnes habitatores timebant eos ultra, quam dici potest, eo quod audiuerant Almum ducem patrem Arpadii a geonere [1]) Atthile regis descendisse, unde nullus credebat se posse uiuere, nisi per gratiam Arpad filii Almi ducis et suorum nobilium, unde plurimi se sua sponte subiugabant eis. Bene impleuit deus in Almo duce et filio suo Arpad propheciam, quam cecinit Moyses propheta de filiis Israel dicens: Et locus, quem calcauerit pes uester, uester erit. Quia a die illo loca, que calcauerunt Almus dux et filius suus Arpad cum suis nobilibus, usque ad presens posteritates eorum habuerunt et habent.

XXI. DE ZOBOLSU

Tunc Zobolsu uir sapientissimus considerans quendam locum iuxta Thysciam et, cum uidisset qualitatem loci, intellexit esse munitissimum ad castrum faciendum. Communi ergo consilio sociorum suorum congregatione facta ciuium fecit fossatam magnam et castrum [2]) fortissimum edificauit de terra, quod nunc castrum [3]) Zobolsu nuncupatur. Tunc Zobolsu et socii sui de incolis terre ad castrum illud multos ordinauerunt seruientes, qui nunc ciuiles uocantur, et dimissis ibi militibus sub quodam nobilissimo milite nomine Eculsu se longius ire preparauerunt. Tunc Zobolsu et socii sui totum exercitum in duas partes diuiserunt, ut una pars iret iuxta fluuium Zomus et altera pars per partes Nir. Zobolsu et Thosu pater Lelu cum medietate exercitus egressi sunt per crepidinem Thyscie subiugando sibi gentes et uenerunt uersus fluuium Zomus ad illum locum, qui nunc dicitur Saruuar. Et in eodem loco infra paludes Thosu pater Lelu congregata multitudine populi fossatam magnam fecit et castrum munitissimum de terra construxit, quod primo castrum Thosu nominatum fuit, nunc uero Saruuar uocatur, et acceptis filiis incolarum in obsides, castrum militibus plenum dimiserunt. Tunc Thosu per peticionem [4]) ne [5]) populi domino suo duci Arpad subiugati, fecit stare forum inter Nir et Thysciam, cui etiam foro nomen suum imposuit, quod usque nunc forum Thosu nuncupatur. Post uero Zobolsu et Thosu hinc egressi usque ad castrum Zotmar

---

1) *Geonere*, greșit în loc de *genere*.

2) *Castrum*, după acest cuvânt e o rasură.

3) *Castrum*, după acest cuvjnt e o altă rasură.

4) *Peticionem*, silaba *ci* s'a adaus în urmă de o altă mână.

5) *Ne*, acest cuvânt trebuie omis.

peruenerunt, et castrum per tres dies pugnando obsidentes uictoriam adepti sunt. Et quarto die castrum intrantes milites ducis Menumorout, quos ibi apprehendere potuerunt, cathenis ferreis obligatos in teterrima carceris inferiora miserunt et filios incolarum in obsides acceperunt, et castrum militibus plenum dimiserunt, ipsi uero ad portas Mezesinas ire ceperunt.

XXII. DE NYR.

Tuhutum uero et filius suus Horca per partes Nyr equitantes, magnum sibi populum subiugauerunt, a siluis Nyr usque ad Vmusouer. Et sic ascendentes usque ad Zyloc peruenerunt [1]), contra eos nemine manum leuante, quia dux Menumorout et sui non sunt ausi pugnare contra eos, sed fluuium Cris custodire ceperunt. Tunc Tuhutum et filius suus Horca de Ziloc egressi uenerunt in partes Mezesinas ad Zobolsum et Thosum, et cum se ad inuicem uidissent gaudio gauisi sunt magno, et facto conuiuio unusquisque laudabat se ipsum de sua uictoria. Mane autem facto, Zobolsu, Thosu et Tuhutum inito consilio constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. Tunc incolae terre iussu eorum portas lapideas edificauerunt, et clausuram magnam de arboribus per confinium regni fecerunt. Tunc hii tres [2]) prenominati uiri omnia facta sua duci Arpad et suis primatibus per fideles nuntios mandauerunt. Quod cum renuntiatum fuisset duci Arpad et suis yobagyonibus, gauisi sunt gaudio magno ualde, et more paganismo fecerunt aldumas, et gaudium adnuntiantibus diuersa dona presentauerunt. Dux uero Arpad et sui primates ob hanc causam leticie per totam unam ebdomadam sollempniter comedebant et fere singulis diebus inebriebantur propter euentum [3]) tante leticie. Et hoc audito dux Arpad et sui egressi sunt a Zeremsu et castra metati sunt iuxta fluuium Souiou, a Thyscia usque ad [4]) fluuium Honrat.

XXIII. DE UICTORIA THOSU, ZOBOLSU ET TUHUTUM.

Thosu et Zobolsu nec non Tuhutum cum uidissent, quod deus dedit eis uictoriam magnam et subiugauerunt domino suo fere plures

1) *Peruenerunt*, silaba *runt* e adausă în urmă de o altă mână.
2) *Tres*, litera e este scrisă deasupra cuvântului.
3) *Euentum*, în acest cuvânt e o rasură şi corectură de altă mână.
4) *Ad*, în manuscris e greşit *sad*.

nationes illius terre: tunc exaltati sunt nimis super habitatores illius terre, et dum ibi nullus inuentus esset eis, plures dies ibi manserunt, donec confinia regni firmauerunt obstaculis firmissimis.

XXIV. DE TERRA ULTRASILUANA

Et dum ibi diutius morarentur, tunc Tuhutum pater Horca, sicut erat uir astutus, dum cepisset audire de incolis bonitatem terre Ultrasiluane, ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat, cepit ad hoc hanelare [1]), quod, si posse esset, per gratiam ducis Arpad domini sui terram Ultrasiluanam sibi et suis posteris acquireret. Quod et sic factum fuit postea, nam terram Ultrasiluanam posteritas Tuhutum usque ad tempus sancti regis Stephani habuerunt, et diucius habuissent, si minor Gyla cum duobus filiis suis Biuia et Bucna christiani [2]) esse uoluissent et semper contrarie sancto regi non fecissent, ut in sequentibus dicetur.

XXV. DE PRUDENTIA TUHUTI.

Predictus uero Tuhutum uir prudentissimus misit quendam uirum astutum, patrem Opaforcos Ogmand, ut furtiue ambulans preuideret sibi qualitatem et fertilitatem terre Ultrasiluane, et quales essent habitatores eius. Quod si posse esset, bellum cum eis committeret, nam uolebat Tuhutum per se nomen sibi et terram aquirere. Vt dicunt nostri ioculatores: omnes loca sibi aquirebant, et nomen bonum accipiebant. Quid plura? Dum pater Ogmand, speculator Tuhutum, per circuitum more uulpino bonitatem et fertilitatem terre et habitatores eius inspexisset, quantum humanus uisus ualet, ultra, quam dici potest, dilexit et celerrimo cursu ad dominum suum reuersus est. Qui cum uenisset, domino suo de bonitate illius terre multa dixit: Quod terra illa irrigaretur optimis fluuiis, quorum nomina et utilitates seriatim dixit, et quod in arenis eorum aurum colligerent, et aurum terre illius optimum esset, et ut ibi foderetur sal et salgenia, et habitatores terre illius uiliores homines essent tocius mundi, quia essent Blasii et Sclaui, quia alia arma non haberent, nisi arcum et sagittas, et dux eorum Geleou minus

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Hanelare*, orig. *anelare*. Litera *h* a fost introdusă de altă mână la loc greşit, în loc de *anhelare*.

2) *Christiani*, în manuscris *xpiani*, cu literile greceşti X şi P.

esset tenax et non haberet circa se bonos milites, et auderent stare contra audatiam Hungarorum, quia a Cumanis et Picenatis multas iniurias paterentur.

XXVI. QUOMODO CONTRA GELU ITUM EST.

Tunc Tuhutum audita bonitate terre illius, misit legatos suos ad ducem Arpad, ut sibi licentiam daret ultra siluas eundi contra Gelou ducem pugnare. Dux uero Arpad, inito consilio, uoluntatem Tuhutum laudauit et ei licentiam ultra siluas eundi contra Gelou pugnare concessit. Hoc dum Tuhutum audiuisset a legato, preparauit se cum suis militibus, et dimissis ibi sociis suis egressus est ultra siluas uersus orientem contra Gelou ducem Blacorum. Gelou uero dux Ultrasiluanis[1]) audiens aduentum eius, congregauit exercitum suum et cepit uelocissimo cursu equitare obuiam ei, ut eum per portas Mezesinas prohiberet, sed Tuhutum uno die siluam pertransiens ad fluuium Almas peruenit. Tunc uterque exercitus ad inuicem peruenerunt, medio fluuio interiacente. Dux uero Gelou uolebat, quod ibi eos prohiberet cum sagittariis suis.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XXVII. DE MORTE GELU.

Mane autem facto, Tuhutum ante auroram diuisit exercitum suum in duas partes, et partem alteram misit parum superius, ut transito fluuio, militibus Gelou nescientibus, pugnam ingrederentur. Quod sic factum est. Et quia leuem habuerunt transitum utraque acies, pariter ad pugnam peruenerunt, et pugnatum est inter eos acriter, sed uicti sunt milites ducis Gelou et ex eis multi interfecti, plures uero capti. Cum Gelou dux eorum hoc[2]) uidisset, tunc pro defensione uite, cum paucis fugam cepit. Qui cum fugeret, properans ad castrum suum iuxta fluuium Zomus positum, milites Tuhutum audaci cursu persequentes, ducem Geloum iuxta fluuium Copus interfecerunt. Tunc habitatores terre uidentes mortem domini sui, sua propria uoluntate dextram dantes, dominum sibi elegerunt Tuhutum patrem Horca, et in loco illo qui dicitur Esculeu, fidem cum iuramento firmauerunt, et a die illo locus ille nuncupatus est Esculeu eo, quod ibi iurauerunt. Tuhutum uero a die illo terram

1) *Ultrasiluanis*, greşit, în loc de *Ultrasiluanus*.

2) *Hoc*, acest cuvânt este adaus în urmă de altă mână.

illam obtinuit [1]) pacifice et feliciter, sed posteritas eius usque ad tempora sancti regis Stephani obtinuit. Tuhutum uero genuit Horcam, Horca genuit Geulam [2]) et Zubor, Geula genuit duas filias, quarum una uocabatur Caroldu [3]) et altera Saroltu, et Sarolt fuit mater sancti regis Stephani. Zumbor uero genuit minorem Geulam, patrem Biie et Bucne, tempore cuius sanctus res Stephanus subiugauit sibi terram Ultrasiluanam, et ipsum Geluam uinctum in Hungariam duxit, et per omnes dies uite sue carceratum tenuit eo, quod in fide esset uanus et noluit esse christianus, et multa contraria faciebat sancto regi Stephano, quamuis fuisset ex cognatione matris sue.

XXVIII. DE DUCE MENUMOROUT.

Tosu uero et Zobolsu adepta uictoria reversi sunt ad ducem Arpad, subiugando totum populum a fluuio Zomus usque ad Crisium et nullus contra eos ausus fuit manus leuare. Et ipse Menumorout dux eorum magis preparabat uias suas in Greciam eundi, quam contra eos ueniendi. Et deinde egressi, descenderunt iuxta quendam fluuium nomine Humusouer, et uenerunt usque ad lutum Zerep. Et deinde egressi uenerunt usque ad Zeguholmu [4]), et ibi uolebant transire Crisium, ut contra Menumorout pugnarent, sed uenientes milites Menumorout, eis transitum prohibuerunt. Deinde egressi per diem unum equitantes castra metati sunt iuxta paruos montes, et hinc iuxta fluuium Turu equitantes, usque ad Thysciam peruenerunt, et in portu Drugma fluuium Thiscie transnauigantes, ubi etiam per gratiam Arpad ducis cuidam Cumano militi nomine Huhot magnam terram aquisiuerunt, quam posteritas eius usque nunc habuerunt.

XXIX. DE REDITU EORUM.

Dum nauigassent fluuium Thyscie, nuntios suos ad ducem Arpadium premiserunt, qui gaudia salutis nuntiarent. Qui cum ad ducem Arpad uenissent et gaudia ei annuntiassent, quod Zobolsu et Tuso cum exercitu suo sani et incolumes reuersi essent et, por-

1) *Obtinuit*, corectură de aceeaşi mână; orig. *optinuit*.
2) *Geulam*, corectură de altă mână; orig. *Gelam*.
3) *Caroldu*, urmă de corectură de aceeaşi mână.
4) *Zeguholmu*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Zeguhulmu*.

tum Drugma cum omnibus exercitibus suis transnauigassent, hoc cum audiuisset dux Arpad, quod [1]) Thosu et Zobolsu cum omnibus exercitibus suis sani et incolumes reuersi essent, et fluuium Thyscie transnauigassent, fecit magnum coniuium et gaudium annuntiantibus diuersa dedit donaria. Tunc Thosu et Zobolsu cum curiam ducis intrare uellent, dux omnes suos milites obuiam eis premisit, et sic eos cum magno gaudio recepit, et sicut mos est bonorum dominorum, suos diligere fideles, fere cottidie eos faciebat ad mensam suam comedere, et multa eis dona presentabat. Similiter etiam ipsi duci Arpad diuersa dona ac filios incolarum in obsides eis [2]) positos presentauerunt.

XXX. DE DUCE SALANO.

Dux uero Arpad, transactis quibusdam diebus, inito consilio, et sui nobiles miserunt nuntios suos ad ducem Salanum, qui nuntiarent ei uictoriam Thosu et Bulsuu [3]), nec non et Tuhutum, quasi pro gaudio, et peterent ab eo terram usque ad fluuium Zogea. Quod sic factum est. Missi sunt enim Etu et Voyta, qui cum inuenissent ducem Salanum in sabulo Olpar, mandata gaudia nuntiauerunt; et terram ab eo usque ad fluuium Zogea postulauerunt. Salanus dux hoc audito in maximum irruit timorem, et terram ab ipso postulatam timore percussus usque ad fluuium Zogeua duci [4]) Arpad concessit, et legatis diuersa dona presentauit. Septimo autem die Etu et Voyta accepta licentia ad dominum suum sunt reuersi, quos dux Arpad honorifice recepit, et audita legatione eorum, factum est gaudium magnum in curia ducis, et cepit dux donare suis fidelibus loca et possessiones magnas.

XXXI. DE EGRESSU ZEREMSU

Postea dux et sui principes egressi sunt de Zeremsu et transnauigauerunt fluuium Souyou in illo loco ubi fons Honrad descendit, et castra metati sunt iuxta fluuium Heuyou, usque ad Thysciam [5]) et usque ad Emeud et permanserunt ibi per unum mensem.

---

1) *Quod*, după acest cuvânt este o rasură.
2) *Eis*, urmă de corectură făcută de aceeaşi mână.
3) *Bulsuu*, greşit în loc de Zobolsu. Vezi capitolul precedent.
4) *Duci*, după acest cuvânt e o rasură.
5) *Thysciam*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Thyciam*.

Ibi etiam dux dedit Bungernec patri Borsu terram magnam a fluuio Topulucea usque ad fluuium Souyou, que nunc uocatur Miscoucy, et dedit ei castrum, quod dicitur Geuru, et illud castrum filius suus Borsu cum suo castro, quod dicitur Borsod unum fecit comitatum.

XXXII. DE CASTRO VRSUUR ET FLUUIO EGUR.

Postea dux Arpad [1]) et sui nobiles hinc egressi, uenientes usque ad fluuium Naragy et castra metati sunt iuxta riuulos aquarum a loco illo, qui nunc dicitur Casu, ubi etiam dedit terram magnam Ousadunec patri Vrsuur, et ibi postea Vrsuur filius eius ad caput eiusdem fluminis castrum construxit, quod nunc castrum Ursuur nuncupatur. Hinc uero dux Arpad et sui egressi uenerunt usque ad fluuium Egur et ibi paratis tuguriis plures dies permanserunt, et montem illum, super quem duci foliata fecerunt, nominauerunt Zenuholmu et castra eorum fuerunt a fluuio Ystoros usque ad castrum Purozlou. Deinde egressi uenerunt usque ad fluuium Zogea et castra metati sunt per crepitudinem eiusdem fluminis a Thyscia usque ad siluam Matra, et subiugauerunt sibi omnes habitatores terre a Grisio usque ad fluuium Zogeua et usque ad siluam Zepus. Tunc dux Arpad in silua Matra dedit terram magnam Edunec et Edumenec, ubi postea Pota nepos eorum castrum construxit, ex quorum etiam progenie longo post tempore rex Samuel descendit, qui pro sua pietate Oba uocabatur.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XXXIII. DE CASTRO NOUGRAD ET NITRA.

In eisdem temporibus dux Arpad, dum se per milites suos uidisset ita sublimatum et tutum esse, tunc habito inter se consilio, misit multos milites in expedicionem, qui subiugarent sibi populum de castro Gumur et Nougrad, et si fortuna eis faueret, tunc ascenderent uersus fines Boemorum usque ad castrum Nitra. Quibus etiam militibus in expeditionem euntibus principes et ductores constituit duos filios auunculi sui Hulec, Zuardum et Cadusam, nec non Hubam unum de principalibus personis. Tunc hii tres domini, accepta licentia a duce Arpad, egressi sunt a loco illo, qui dicitur Paztuh, equitantes iuxta fluuium Hongvn [2]) et eundem fluuium

1) *Arpad*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Apad*.

2) *Hongvn*, litera care era în original după g e rasă şi deasupra ei e scris v de o altă mână.

transierunt iuxta fluuium Souyou. Et inde egressi sunt per partes castri Gumur, et uenerunt usque ad montem Bulhadu, et inde ad partes Nougrad uenientes usque ad fluuium Caliga peruenerunt. Hinc uero egredientes per crepitudinem Danubii iuerunt, et flunium Wereuecca transeuntes, castra metati sunt iuxta fluuium Ypul. Et quia diuina gratia in eis erat, timuit eos omnis homo, et maxime ideo timebant eos, quia audierant ducem Arpadium filium Almi ducis ex progenie Athile regis descendisse. Tunc omnes Sclaui habitatores terre, qui primo erant Salani ducis propter timorem eorum, se sua libera sponte subiugauerunt eis, nullo manum subleuante. Et ita cum magno timore et tremore seruiebant eis, ac si olim domini eorum fuissent. Tunc Zuardu et Cadusa necnon Huba, a quo prudens Zemera descendit, cum uidissent populum multum sine bello ipsis subiugatum, fecerunt magnum conuiuium, et melioribus habitatoribus terre, qui filios suos in obsides dederunt, diuersa dona presentauerunt, et blandis uerbis sub dominium ducis Arpad sine bello subiugauerunt, et ipsos secum in expedicionem duxerunt, filios uero eorum in obsides accipientes, ad ducem Arpad cum diuersis muneribus remiserunt, unde dux et sui nobiles leciores facti sunt solito, nuntiis gaudia ferentibus multa dederunt dona.

XXXIV. DE FLUUIO GRON ET CASTRO BORSU.

Interea Zuard et Cadusa filii Hulec, nec non Huba et omnis exercitus eorum fluuium Ypul iuxta Danubium transierunt, et alio die transito fluuio Gron castra metali sunt in campo iuxta quoddam castellum terreum, quod nuncupatur Varod. Et capto illo castro manserunt ibi tres dies expectantes aduentum Borsu filii Bumger, quem dux Arpad cum magno exercitu miserat in auxilium eorum. Quarto die cum Borsu ad eos uenisset cum ualida manu timuerunt eos omnes incole terre et nullus ausus fuit leuare manus contra eos. Tunc hii IIII-or domini, inito inter se consilio, per peticionem incolarum sibi fidelium constituerunt, ut tercia pars de exercitu cum incolis terre irent in siluam Zouolon, qui facerent in confinio regni municiones fortes tam de lapidibus, quam etiam de lignis, ut ne aliquando Boemy uel Polony possent intrare causa furti et rapine in regnum eorum. Tunc communi consilio hac de causa missus est Borsu filius Buger cum suis militibus, et cum equitarent iuxta fluuium Gron, ceruus fuga lapsus ante eos cucu-

mina montium ascendit, quem Borsu celerrimo cursu persecutus, ictibus sagittarum in uertice montium interfecit. Et tunc Borsu cum montes illos in circum aspexisset, in memoriam duxit, ut ibi castrum construeret, et statim congregata multitudine ciuium, in uertice unius altioris montis castrum fortissimum construxit, cui nomen suum imposuit proprium, ut castrum Borsu nuncupatur. Et inde cum exercitibus suis usque ad siluam Zouolun perrexit, et maximam munitionem de lapidibus facere precepit, quod nunc castrum Borssed [1]) Zouolun [2]) uocatur.

XXXV. DE NITRIA CIUITATE.

Zuardu et Cadusa necnon Huba post discessum Borsu cum omnibus exercitibus suis egressi de castro, quod dicitur Warod, ultra siluam Tursoc castra metati sunt iuxta fluuium Sytua. Altera autem die miserunt quosdam speculatores uiros, quos sciebant esse audaces, qui transirent fluuium Nitra et uiderent, si sine bello possent transmeare usque ad ciuitatem Nytra. Qui cum uelocissimo cursu uenissent usque ad riuulum Turmas, ubi descendit in riuulum Nytre, uiderunt habitatores illius prouincie Sclauos et Boemos eis obsistere cum adiutorio ducis Boemorum, quia mortuo Athila rege, terram que iacet inter Wag et Gron a Danubio usque fluuium Moroua, dux Boemorum [3]) sibi preoccupauerat et in unum ducatum fecerat, et tunc tempore per gratiam ducis Boemorum dux Nitriensis factus erat Zubur [4]).

XXXVI. DE SPECULATORIBUS MISSIS A DUCIBUS

Cum autem speculatores illi, qui fuerant missi a Zuard et Cadusa, uidissent Sclauos et Boemos eis obsistere non ualentes, miserunt sagittas tribus uicibus super eos et quosdam ex ipsis ictibus sagittarum interfecerunt Hoc cum uidissent Sclaui et Boemi, quos ad custodiam constituerat Zubur, quod isti, qui dicuntur Hetumoger, talibus uterentur armis, timuerunt ualde, quia talis armatura nunquam uisa fuit eis, statim nuntiauerunt Zuburio domino eorum ceterisque principibus eiusdem prouincie.

---

1) *Borssed*, greşit în loc de *Borssod*. .

2) *Zouolun*, corectură de aceeaşi mână; orig. Zouolon.

3) *Boemorum*, urmă de rasură.

4) *Zubur*, cuvântul întreg e scris pe rasură.

XXXVII. DE PUGNA DUCUM ARPADII.

Tunc Zubur hoc audito cum adiutorio Boemorum armata multitudine obuiam eis uenit pugnaturus. Et dum uterque exercitus ad fluuium Nitra peruenissent, Zuardu, Cadusa et Huba uolebant transire fluuium, sed Zubur dux Nitriensis et sui milites contra eos diutissime certantes nullo modo eis transitum concedere uolebant. Et cum diu inter se certassent, Hungarii ex Boemis et Sclauis ictibus sagittarum multos interficiebant, sed per tres dies nullo modo Hungarii propter inundationem aquarum transitum habuissent, tandem IIII die Boemi et omnes Nytrienses Sclaui, uidentes audatiam Hungarorum et percussiones sagittarum non sufferentes, fuga lapsi sunt, et uelocissimo cursu pro defensione uite in ciuitatem Nitriam inclusi sunt cum magno timore, quos Zuardu, Cadusa et Huba necnon ceteri milites, persequentes eos usque ad ciuitatem, et ex eis quosdam interfecerunt, et quosdam uulnerauerunt et alios ceperunt. Zubur uero dux eorum, dum fugiendo contra eos pugnare uellet, per lanceam Caduse cecidit, et captus in custodiam traditus est, ceteri vero in ciuitatem inclusi quasi muti remanserunt. Alio namque die Zuard, Cadusa et Huba armata multitudine exercituum, ceperunt fortiter expugnare ciuitatem Nitriam multis modis. Et dedit eis deus uictoriam magnam et pugnantes intrauerunt eam et fusus est per eos ibi sanguis multorum aduersariorum. Tunc iracundia ducti Zuburium ducem illius prouincie, quem nudius tercius ceperant, supra montem excelsum ducentes laqueo suspenderunt, unde mons ille a die illo usque nunc mons Zubur nuncupatur. Et propter hoc factum timuerunt eos omnes homines illius patrie, et omnes nobiles filios suos in obsides eis [1]) dederunt, et omnes nationes illius terre se subiugauerunt sibi usque ad fluuium Wag. Et quia gratia dei antecedebat eos, non solummodo ipsos subiugauerunt, uerum etiam omnia castra eorum ceperunt, quorum nomira hec sunt usque modo: Stumtey, Colgoucy, Trusun, Blundus et Bana et ordinatis custodibus castrorum, iuerunt usque ad fluuium Moroa, et firmatis obstaculis constituerunt terminos regni Hungarorum usque ad Boronam

BCU Cluj / Central University Library Cluj

3) *Eis.* Liniile duble de aci ca şi din alte pasagii de mai înainte, indică schimbarea ordinei de cuvinte. Ordinea cuvintelor ar fi: *eis in obsides dederunt.*

et usque ad Saruuar, et adepta uictoria reuersi sunt ad ducem Arpad, et omnes infideles illius terre ferreis cathenis ligatos secum duxerunt. Cumque Zuard, Cadusa necnon Huba ad ducem Arpad cum omnibus captiuis suis uenissent sani et incolumes, factum est gaudium magnum in curia ducis. Dux Arpad consilio et peticione suorum nobilium donauit, accepto iuramento infidelium, terras in diuersis locis predictis infidelibus de partibus Nytrie ductis, ut ne aliquando infideliores facti, repatriando nocerent sibi fidelibus in confinio Nitrie habitantibus. Et in eodem gaudio dux Arpad Hubam fecit comitem Nitriensem et aliorum castrorum, et dedit ei terram propriam iuxta fluuium Sytuua usque ad siluam [1]) Tursoc.

XXXVIII. DE EXERCITU GRECORUM ET BULGARORUM.

Interea dux Salanus, dum intellexisset potentiam et facta Hungarorum, timuit, ut ne aliquando iracundia ducti eum expellerent de regno suo. Tunc inito consilio suorum, misit legatos suos ad imperatorem Grecorum et ducem Bulgarorum, ut sibi auxilium darent causa pugne contra Arpad ducem Hungarorum. Imperator Grecorum et dux Bulgarorum magnum exercitum Salano duci miserunt. Qui cum ad ducem Salanum peruenissent in illo loco, qui dicitur Tetel, factum est gaudium magnum in curia ducis. Secundo autem die dux Salanus et sui nobiles, inito consilio, miserunt legatos ad ducem Arpad, dicendo, ut terram eorum dimitteret, et ad natale solum repatriare inciperet. Qui cum ad ducem Arpad peruenissent, ac mandata Salani ducis ei dixissent, dux Arpad et sui nobiles egre ferentes, sic per eosdem legatos duci Salano remandauerunt: Terram, que inter Danubium et Thysciam iacet, et aquam Danubii, que a Ratispona in Greciam descendit, pecunia nostra comparauimus, tunc tempore, quando noui fuimus, et pro precio ei misimus XII albos equos et cetera, ut supra. Ipse etiam laudans bonitatem terre sue, misit unam sarcinam de herbis subulorum Olpar, et duas lagungulas de aquis Danubii, unde precipimus domino uestro duci Salano, ut dimissa nostra terra, celerrimo cursu terram Bulgarorum eat, unde preauus suus descenderat, mortuo Athila rege atthauo nostro. Si autem hoc non fecerit, sciat nos in

1) *Silvam*, dintr'o greşală, manuscrisul are numai *sil.*

proximo tempore contra eum dimicaturos. Legati uero [1]) hoc audientes, accepta licentia, tristi uultu ad ducem Salanum properauerunt. Dux autem Arpad et sui nobiles egressi de fluuio Zogea cum omni exercitu, castra metati sunt iuxta montem Teteuetlen usque ad Thysciam, deinde uenientes per crepidinem Thyscie usque ad sabulum Olpar peruenerunt.

XXXIX. DE EGRESSU SALANI DUCIS CONTRA ARPIUM [2]) DUCEM.

Dux autem Salanus cum adiutorio Grecorum et Bulgarorum egressus de Tetel furiata mente per ammonicionem suorum contra ducem Arpad equitare cepit. Et dum uterque exercitus ad inuicem prope pernoctassent, neuter eorum dormire per totam noctem ausus fuit, sed equos sellatos in manibus tenendo, pernoctauerunt. Mane autem facto ante auroram utraque pars se ad bellum preparauit. Dux uero Arpad, cuius adiutor erat deus omnium, armis indutus, ordinata acie, fusis lucrimis deum orans, suos confortans milites, dicens: O Sithici [3]), qui per superbiam Bulgarorum a castro Hungu uocati estis Hungarii, nolite obliuisci propter timorem Grecorum gladios vestros et amittatis uestrum bonum nomen. Unde strennue et fortiter pugnemus contra Grecos et Bulgaros, qui assimilantur nostris feminis et sic timeamus multitudinem Grecorum, sicut multitudinem feminarum. Hoc audito, milites sui multum sunt confortati, statimque Lelu filius Tosu tuba cecinit et Bulsuu filius Bogar [4]) eleuato uexillo in prima acie contra Grecos pugnaturi uenire ceperunt. Et commixta est utraque acies hostium ad bellum et ceperunt pugnare [5]) acriter inter se, et dum totus exercitus ducis Arpad accessisset pugnaturus contra Grecos, plurimi interficiebantur de Grecis et Bulgariis. Predictus uero dux Salanus cum ci [6]) uidisset suos deficere in bello, fuga lapsus est, et pro salute uite Albam Bulgarie properauit. Greci uero et Bulgari timore Hungarorum percussi, uiam, quam uenerant, obliuioni tradiderunt, fuga lapsi pro salute uite Thysciam pro paruo fluuio reputantes trans-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Vero*, acest cuvânt e adaus ulterior de aceeaşi mână.

2) *Arpium*, greşit, în loc de *Arpadium*.

3) *Sithici*, în loc de *Scithici*.

4) *Bogar*, greşit, în loc de *Bogat*.

5) *Pugnare*, aci e o crepătură în pergament, care existase şi înainte de scriere.

6) *Ci*, această silabă fiind de prisos, trebuie omisă.

natare uolebant, sed quia talis timor et terror irruerat super eos, ut propter timorem Hungarorum fere omnes in fluuio Thyscie mortui sunt, ita quod aliqui uix remanserunt, qui imperatori eorum mala salutis nuntiarent. Vnde locus ille, ubi Greci mortui fuerunt, a die illo usque nunc portus Grecorum nuncupatur.

XL. DE UICTORIA ARPAD DUCIS.

Dux uero Arpad et sui milites adepta uictoria hinc egressi uenerunt usque ad stagnum, quod dicitur Curtueltou et manserunt ibi iuxta siluam Gemelsen XXX. IIII or[1]) diebus, et in[2]) illo loco dux et sui nobiles ordinauerunt omnes consuetudinarias leges regni et omnia iura eius, qualiter seruirent duci et primatibus suis, uel qualiter iudicium facerent pro quolibet crimine commisso. Ibi etiam dux condonauit suis nobilibus secum uenientibus diuersa loca cum omnibus habitatoribus suis, et locum illum, ubi hec omnia fuerunt ordinata, Hungarii secundum suum idioma nominauerunt Scerii eo, quod ibi ordinatum fuit totum negotium regni. Et dux locum illum dedit Oundunec patri Ete, a Thyscia usque ad stagnum Botua et a Curtueltou usque ad sabulum Olpar. Postea uero transactis quibusdam temporibus Ethe filius Oundu congregata multitudine Sclauorum fecit inter castrum Olpar et portum Beuldu edificari[3]) castrum fortissimum de terra, quod nominauerunt Sclaui secundum ydioma suum Surungrad, idest nigrum castrum.

XLI. De egressu Arpad.

Postea uero dux Arpad et sui nobiles hinc egressi uenerunt usque ad Titulum, subiugando sibi populum. Deinde egressi uenerunt usque ad portum Zoloncaman, et totum populum infra Thysciam et Danubium habitantem sub iugum suum constituerunt. Hinc uero uenientes ad partes Budrug peruenerunt, et iuxta fluuium Voyos castra metati sunt, et in partibus illis dux dedit terram magnam cum omnibus habitatoribus suis Tosunec patri Lelu, cum auunculo suo Culpun patre Botond. Tunc dux Arpad et sui primates inito consilio constituerunt, quod exercitum mitterent propter Sa-

1) *Quattuor*, iiii_or este scris peste XXX.

2) *In*, intercalare ulterioară de aceeași mână.

3) *Edificari*, în original *edificicari*, cu punctarea lui *ci* indicând omiterea acestei silabe.

tanum ducem ultra Danubium contra Albam Bulgarie, super quem exercitum constituti sunt principes et ductores: Lelu filius Tosu, Bulsuu filius Bogat, Botond filius Culpun, qui accepta licentia a duce Arpad equitantes transnauigauerunt Danubium, nullo contradicente, in illo loco, ubi [1]) fuuius Zoua descendit in Danubium et inde egressi contra Albam Bulgarie ciuitatem equitare ceperunt. Tunc dux Bulgarorum consanguineus Salani ducis cum magno exercitu contra eos pugnaturus cum adiutorio Grecorum accessit. Altera autem die ordinate sunt utreque acies in campo iuxta ripam Danubii. Statim Lelu filius Tosu eleuato uexillo sui signi et Bulsuu filius Bogat tubas bellicas sonando pugnaturi accesserunt. Et commixte sunt per partes manus utriusque hostis, et ceperunt pugnare inter se acriter, et interfecti sunt de Grecis et Bulgariis plurimi, et quidam capti sunt ex eis. Videns ergo dux Bulgarie suos deficere in bello, fuga lapsus pro defensione uite Albam ciuitatem ingressus est. Tunc Lelu, Bulsuu nec non Botond adepta uictoria castra metati sunt iuxta Danubium parum inferius in campo, et omnes captiuos Bulgarorum et Grecorum ante se duci fecerunt, quos ferro ligatos duci Arpad in Hungariam remiserunt [2]).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XLII. DE NUNTIIS DUCIS BULGARIE.

Secundo autem die dux Bulgarie misit nuntos suos cum diuersis donis ad Lelu et Bulsuu atque Botond et deprecans eos ut paci faueant, et insuper mandauit, quod partem Salani ducis auunculi sui non foueret, sed Arpado duci Hungarie subiugatus fideliter seruiret et annuale uectigal persolueret. Illi uero paci fauentes, proprium filium ducis in pignus accipientes, cum multis bonis rebus Bulgarie discesserunt, et ducem eorum illesum [3]) dimiserunt. Deinde egressi usque ad portam Wazil, iuerunt, et ex hinc egressi terram Racy subiugauerunt, et ducem eius captum diu ferro ligatum tenuerunt. Hinc uero egressi usque ad mare peruenerunt et omnes nationes illius patrie dominatui Arpad ducis Hungarorum potenter et pacifice subiugauerunt, et ciuitatem Spaletensem ceperunt et totam Crouatiam sibi subiugauerunt, et inde egressi filios nobilium in obsides acceperunt et in Hungariam reuersi sunt ad

1) *Ubi*, acest cuvânt este intercalat mai târziu de aceeași mână.

2) *Remiserunt*, corectură de altă mână; orig. *remiserunt in Hungariam*.

3) *Illesum*, corectură de altă mână, în orig. *in lesum*.

ducem Arpad. Quorum etiam bella et fortia queque facta sua, si scriptis presentis pagine non uultis, credite [1]) garrulis cantibus ioculatorum, et falsis fabulis rusticorum, qui fortia facta et bella Hungarorum usque in hodiernum diem obliuioni non tradunt. Sed quidam dicunt eos iuisse usque ad Constantinopolim [2]) et portam auream Constantinopolis Botondium cum dolabro suo incidisse. Sed ego, quia in nullo codice hystoriographorum inueni, nisi ex falsis fabulis rusticorum audiui, ideo ad presens opus scribere [3]) non proposui.

XLIII. DE CASTRIS ZABRAG, POSAGA ET VLCOU.

Bulsuu, Lelu et Botond hinc egressi, siluam que dicitur Peturgoz, descendentes iuxta fluuium Culpe castra metati sunt, et transito fluuio illo, usque ad fluuium Zoua peruenerunt, et transito Zoua, castrum Zabrag ceperunt et hinc equitantes castrum Posaga et castrum Vlcou ceperunt, et hinc egressi Danubium in portu Greci transnauigantes in curiam ducis Arpad peruenerunt. Cumque Lelu, Bulsu et Botond ceterique milites sani et incolumes cum magna uictoria in secundo anno ad ducem Arpad reuersi fuissent, factum est gaudium magnum per totam curiam ducis, et fecerunt conuiuium magnum et epulabantur cottidie splendide Hungarii una cum diuersis nationibus. Et uicine nationes audientes facinora facta eorum, confluebant ad ducem Arpad, et pura fide subditi seruiebant ei sub magna cura, et plurimi hospites facti sunt domestici.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XLIV. DE INSULA DANUBII.

Post hec uero egressus dux Arpad de partibus illis, ubi nunc est castrum Budrug, et descendit iuxta Danubium usque ad insulam magnam. Et castra metati sunt iuxta insulam et dux Arpad suique nobiles intrantes insulam, uisa fertilitate et ubertate illius loci, ac municionem aquarum Danubii, dilexerunt locum ultra quam dici potest, et constituerunt, ut ducalis esset insula et unusquisque nobilium personarum suam ibi haberet curiam et uillam. Statim

---

1) *Credite*, după acest cuvânt este o rasură.

2) *Constantinopolim*, corectură de aceeași mână; orig. *Constanti olim.*

3) *Scribere*, corectură, înainte *scripere.*

dux Arpad conductis artificibus precepit facere egregias domos ducales et omnes equos suos longitudine dierum fatigatos ibi introductos pascere precepit, et agasonibus suis magistrum prefecit [1]) quendam Cumanum uirum prudentissimum, nomine Sepel, et propter Sepel magistrum agasonum in ibi morantem, uocata est insula illa nomine Sepel usque in hodiernum diem. Dux vero Arpad et sui nobiles permanserunt [2]) ibi cum famulis et famulabus suis pacifice et potenter a mense aprilis usque ad mensem octobris, et dimissis ibi uxoribus suis communi consilio ab insula exeuntes constituerunt, ut ultra Danubium irent, et terram Pannonie subiugarent, et contra Carinthinos bellum promouerent, ac in marciam Lombardie se uenire prepararent, et, antequam hoc fieret, mitterent exercitum contra Glad ducem, qui dominium habebat a fluuio Morus usque ad castrum Horom, ex cuius etiam progenie longo post tempore descenderat Ohtum, quem Sunad interfecit. Ad hoc autem missi sunt Zuardu et Cadusa atque Boyta, qui cum accepta licentia equitarent, Tysciam in Kenesna transnauigauerunt et descensum fecerunt iuxta fluuium Sextureg. Et nemo aduersarius inuentus est eis, qui leuaret manus contra eos, quia timor eorum irruerat super omnes homines illius terre. Ex hinc egressi ad partes Begucy peruenerunt, et ibi per duas ebdomadas permanserunt, donec omnes habitatores illius patrie a Morisio usque ad fluuium Temes sibi subiugauerunt, et filios eorum in obsides acceperunt. Deinde amoto exercitu uenerunt uersus fluuium Temes et castra metati sunt iuxta uadum arenarum, et cum uellent transire amnem Temes, uenit obuiam eis Glad [3]), a cuius progenie Othum descendit, dux illius patrie cum magno exercitu equitum et peditum adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum. Altera autem die, dum utraque acies interiacente fluuio Temes ad inuicem nullatenus transire ualuisset, tunc Zuardu iniunxit fratri suo Caduse, ut ut [4]) cum dimidia parte exercitus sui descenderet inferius, et quodlibet modo posset transmeare, pugnaret contra hostes. Statim Cadusa preceptis fratris sui obediens cum medietate exercitus equitans descendit inferius celerrimo [5]) cursu, et sicut diuina gratia erat eis preuia, leuem habuit transitum. Et dum una pars exercitus Hungarorum

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Prefecit*, corectură de altă mână; orig. *precepit*.
2) *Permanserunt*, greșit *permaserunt*.
3) *Glad*, aceste patru cuvinte *venit obuiam eis Glad* sunt scrise pe rasură.
4) *Ut*, cuvântul e scris de două ori.
5) *Celerrimo*, corectură de altă mână; orig. *celerimo*.

cum Cadusa ultra esset, et dimidia pars cum Zuard citra esset, tunc Hungarii tubas bellicas sonuerunt et fluuium transnatando acriter pugnare ceperunt. Et quia deus sua gratia antecedebat Hungaros, dedit eis uictoriam magnam, et inimici eorum cadebant ante eos, sicut manipuli post messores. Et in eodem bello mortui sunt duo duces Cumanorum et tres Kenezy Bulgarorum, et ipse Glad dux eorum fuga lapsus euasit, sed omnis exercitus eius liquefacti, tanquam cera a facie ignis, in ore gladii consumpti sunt. Tunc Zuard et Cadusa atque Boyta, adepta uictoria, hinc egressi uenerunt uersus fines Bulgarorum et castra metati sunt iuxta fluuium Ponoucea. Dux uero Glad fuga lapsus, ut supra diximus, propter timorem Hungarorum castrum Keuee ingressus est, et tercio die Zuardu et Cadusa necnon Boyta, a quo genus Brucsa descendit, ordinato exercitu contra castrum Keuee pugnare ceperunt. Hoc cum Glad dux eorum uidisset, missis legatis, pacem ab eis petere cepit, et castrum sua sponte cum diuersis donis condonauit. Hinc euntes, castrum Vrsoua ceperunt, et per mensem unum ibi habitauerunt, et Boytam cum tercia parte exercitus ac filiis incolarum in obsides positis ad ducem Arpad remiserunt, et insuper legatos suos miserunt, ut eis licentiam daret in Greciam eundi, ut totam Macedoniam sibi subiugarent, a Danubio usque ad nigrum mare, nam mens Hungarorum tunc tempore nichil aliud optabat, nisi occupare sibi terras, et subiugare nationes et bellico uti labore. Quia Hungarii tunc tempore ita gaudebant de effusione humani sanguinis, sicut sanguissuga, et nisi ita fecissent, tot bonas terras posteris suis non dimisissent. Quid plura? Boyta et legati eorum ad ducem Arpad peruenerunt et res gestas sibi narrauerunt. Dux uero opus eorum conlaudauit et Zuardu ac Caduse licentiam concessit liberam in Greciam eudi et terram preocupandi sibi, et Boyte pro suo [1]) fidelissimo seruicio dedit terram magnam iuxta Thysciam, nomine Torhus. Tunc legati Zuard et fratris sui Caduse accepta licentia leti ad dominos suos reuersi sunt.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XLV. DE CIUIBUS BULGARORUM ET MACEDONUM.

Transactis quibusdam diebus, Zuard et Cadusa cum omni exercitu suo, eleuatis uexillis signiferis [2]) aquam Danubii transnauiga-

1) *Suo*, corectură de aceeași mână; orig. *su.*

2) *Signiferis*, începutul cuvântului e scris de altă mână pe rasură.

uerunt, et castrum Borons ceperunt, deinde ad castrum Scereducy iuerunt. Audientes hoc ciues Bulgarorum et Macedonum, timuerunt ualde a facie eorum. Tunc omnes incole illius terre miserunt nuntios suos cum donariis multis, ut terram sibi subiugarent, et filios suos in obsides traderent. Zuard et Cadusa paci fauentes, et dona et obsides eorum accipientes, eos quasi suum proprium populum in pace dimiserunt, ipsi uero ceperunt equitare ultra portam Wacil et castrum Philippi regis ceperunt, deinde totam terram usque ad Cleopatram ciuitatem sibi subiugauerunt, et sub potestate sua habuerunt totam terram a ciuitate Durasu usque ad terram Rachy. Et Zuardu in eadem terra duxit sibi uxorem, et populus ille, qui nunc dicitur Sobamogera, mortuo duce Zuard, in Grecia remansit, et ideo dictus est soba secundum Grecos, id est stultus populus,quia mortuo domino suo, uiam non dilexit redire ad patriam suam.

XLVI. DE PORTU MOGER.

Transactis quibusdam diebus, dux Arpad et omnes sui primates communi consilio et pari consensu ac libera uoluntate egredientes [1]) de insula, castra metati sunt ultra Surcusar, usque ad fluuium Racus. Et dum uidissent, quod undique tuti essent, nec [2]) aliquis eis obsistere ualeret, transierunt Danubium, et portum, ubi transitum fecerunt, portum Moger nominauerunt, eo quod VII principales persone, qui Hetumoger dicti sunt, ibi Danubium transnauigauerunt. Transito Danubio castra metati sunt iuxta Danubium usque ad aquas calidas superiores. Et hoc audito omnes Romani per terram Pannonie habitantes uitam fuga seruauerunt. Secundo autem die dux Arpad et omnes sui primates cum omnibus militibus Hungarie intrauerunt in ciuitatem Athile regis, et uiderunt omnia palacia regalia, quedam destructa usque ad fundamentum, quedem non, et ammirabantur ultra modum omnia illa edificia lapidea, et facti sunt leti, ultra quam dici potest eo, quod capere meruerunt sine bello ciuitatem [3]) Atthile regis, ex cuius progenie dux Arpad descenderat, et epulabantur cottidie cum gaudio magno in palatio Atthile regis conlateraliter sedendo. Et omnes simphonias atque dulces sonos cythararum et fistularum cum omnibus cantibus

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Egredientes*, corectură de altă mână; orig. *agredientes*.
2) *Nec*, corectură de aceeaşi mână.
3) *Ciuitatem*, corectură de aceeaşi mână; orig. *ciuitem*.

ioculatorum habebant ante se. Fercula, pocula portabantur duci et nobilibus in uasis aureis, seruientibus et rusticis in uasis argenteis, quia omnia bona aliorum regnorum circumiacentium dederat deus in manus eorum, et uiuebant large et splendide cum omnibus hospitibus ad se uenientibus. Et hospitibus secum commorantibus dux Arpad terras et possessiones magnas dabat, et hoc audito multi hospitum confluebant ad eum et ouanter morabantur cum eo. Tunc dux Arpad et sui propter leticiam permanserunt in ciuitate Atthile regis per XX-ti [1]) dies, et omnes milites Hungarie ante presentiam, ducis [2]) fere cottidie super dextrarios suos sedendo cum clipeis et lanceis maximum turnamentum faciebant [3]), et alii iuuenes more paganismo cum arcubus et sagittis ludebant, unde dux Arpad ualde letus factus est, et omnibus militibus suis diuersa donaria, tam in auro quam in argento, cum ceteris possessionibus donauit, et in eodem loco Cundunec patri Curzan dedit terram a ciuitate Atthile regis usque ad centum montes et usque ad Gyoyg, et filio suo dedit unum castrum ad custodiam populi sui. Tunc Curzan castrum illud sub suo proprio nomine iussit appellari, quod nomen usque in hodiernum diem non est obliuioni traditum.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XLVII. DE TERRA PANNONIE.

Dux uero Arpad XX.I°. die, inito consilio, egressus est de Ecilburgu, ut subiugaret sibi terram Pannonie usque ad fluuium Droua, et prima die castra metatus est iuxta Danubium uersus centum montes. Tunc ordinatum est, quod dux de exercitu suo unam partem mitteret iuxta Danubium uersus castrum Borona, cui prefecit principes [4]) et ductores [5]) duos de principalibus personis, scilicet Ethe pater Eudu et Boyta, a quo genus Brugsa descendit, quibus etiam pro suo fidelissimo obsequio [6]) dux Arpad donauit munera non minima et Eudunec filio Ete dedit terram iuxta Danubium cum populo non numerato. Et in loco illo Eudu, subiugato populo illius partis, edificauit castrum, quod nominauit uulgariter Zecuseu eo, quod sibi sedem et stabilitatem con-

1) *Viginti*, corectură de aceeași mână; orig. XX-ta.
2) *Ducis*, corectură de altă mână.
3) *Faciebant*, corectură de aceeași mână; în orig. *facebant*.
4) *Principes*, corectură de altă mână; orig. *principem*.
5) *Ductores*, corectură de altă mână; orig. *ductorem*.
6) *Obsequio*, cuvântul este adaugat de altă mână.

stituit. Et Boyte eodem modo dedit terram magnam uersus Saru cum populo non numerato, que usque modo nuncapatur Boyta.

XLVIII. DE CIUITATE BEZPREM.

In secunda parte exercitus missus est Vsubu pater Zolocu et Cusee [1]) qui iret uersus ciuitatem Bezprem et subiugaret omnes habitatores terre usque ad Castrum Ferreum. Tunc Vsubu princeps et ductor illius exercitus licentiatus a duce, eleuato uexillo egressus est, et castra metatus est iuxta montem Pacoztu. Hinc uero equitantes in campo Peytu castra metati sunt et per tres dies ibi permanserunt, quarto autem usque ad castrum Bezprem peruenerunt. Tunc Vsubu et Eusee ordinato exercitu contra Romanos milites, qui castrum Bezprem custodiebant, pugnare acriter ceperunt. Et pugnatum est inter eos per ebdomadam unam. In secunda autem ebdomada feria IIII-a, dum utraque pars exercitus labore belli nimis esset fatigata, tunc Vsubu et Eusee plures milites Romanorum in ore gladii consumpserunt et quosdam ictibus sagittarum interfecerunt. Reliqui uero Romanorum uidentes audaciam Hungarorum, dimisso castro Bezprem, fuga lapsi sunt et pro remedio uitè in terram Theotonicorum properauerunt, quos Vsubuu et Eusee usque ad confinium Theotonicorum persecuti sunt. Quadam autem die, dum Hungarii et Romanii in confinio essent, Romani fugiendo latenter fluuium, qui est in confinio Pannonie et Theotonicorum, transnatauerunt ,unde fluuius ille ab Hungaris uocatus Loponsu, eo quod Romani propter metum Hungarorum latenter transnatauerunt.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XLIX. DE CASTRO FERREO.

Et ex hinc Vsubuu pater Zoloucu et Eusee pater Vrcun reuersi, Castrum Ferreum ceperunt et filios incolarum in obsides acceperunt. Hinc uero equitantes iuxta fluuium Bolotun usque ad Thyon peruenerunt, et subiugatis sibi gentibus X° IIII° die castrum Bezprem intrauerunt. Tunc Usubuu et Eusee inito consilio nuntios suos cum diuersis muneribus et filiis incolarum in obsides positis, duci Arpad transmiserunt, et qualiter dedit eis deus uictoriam, et quomodo Romani, dimisso castro Bezprem, ante eos fuga

1) *Cusee*, greşit, în loc de *Eusee*.

lapsi fluuium Loponsu latenter transnatauerunt. Missi uero eorum ducem Arpad in silua Turobag arpalice ambulantem inuenerunt, et eum cum diuersis ex parte Vsubuu et Eusse salutauerunt, et filios incolarum in obsides positos duci presentauerunt. Dux uero Arpad audito hoc lecior factus est solito, et iterum in Etiburgu [1]) reuersus, magnum fecit conuiuium, et legatis gaudia nuntiantibus munera magna condonauit.

L. DE DEUASTATIONE PANNONIE.

Tunc dux Arpad et sui nobiles cum tercia parte exercitus sui de Elciburgu [2]) egressi, castra metati sunt iuxta campum putei salsi, et inde equitantes usque ad montem Bodoctu peruenerunt. Dux uero Arpad ab orientali parte dedit Eleudunec patri Zolzu [3]) siluam magnam, que nunc Vertus [4]) uocatur propter clipeos Theotonicorum inibi dimissos. Ad radicem cuius silue iuxta stagnum Ferteu Sac nepos Zobolsu longo post tempore castrum construxit. Quid ultra? Dux autem Arpad et sui milites sic eundo iuxta montem sancti Martini castra metati sunt, et de fonte Sabarie tam ipsi quam eorum animalia biberunt, et montem ascendentes et uisa pulchritudine [5]) terre Pannonie, nimis leti facti sunt. Et inde egressi usque ad Rabam et Rabuceam uenerunt. Sclauorum et Pannoniorum gentes et regna uastauerunt et eorum regiones occupauerunt. Sed et Carinthinorum Moroanensium fines crebris incursibus irripuerunt, quorum multa milia hominum in ore gladii occiderunt, presidia subuerterunt, et regiones eorum possiderunt, et usque in hodiernum diem, adiuuante domino, potenter et pacifice posteritas eorum detinet. Tunc Usubuu et Eusce pater Vrcun cum omni exercitu eorum sani et incolumes cum magna uictoria reuersi sunt ad ducem Arpad. Deus enim, cuius misericordia preuia erat, tradidit duci Arpad et suis militibus inimicos eorum, et per manus suas labores populorum possederunt. Vbi cum radicati fuissent, et fere omnia uiciniora regna sibi subiugassent, reuersi sunt iuxta Danubium uersus siluam causa uenationis et dimissis militibus ad sua propria, dux et sui nobiles manserunt in eadem silua per X dies,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Etiburgu*, în loc de *Ecilburgu*.
2) *Elciburgu*, în loc de *Ecilburgu*.
3) *Zolsu*, în loc de *Zobolsu*.
4) *Vertus*, corectură de aceeași mână; orig. *Uetus*.
5) *Pulchritudine*, în manuscris *pulchritune*.

et inde uenerunt in ciuitatem Atthile regis, et ad [1]) insulam Sepel descenderunt, ubi ducissa et alie mulieres nobilium fuerunt.

Et eodem anno dux Arpad [2]) genuit filium nomine Zulta et factutm est gaudium magnum inter Hungaros, et dux et sui nobiles per plurimos dies faciebant conuiuia magna, juueneseque eorum ludebant ante faciem ducis et suorum nobilium sicut agni ouium ante arietes. Transactis autem quibusdam diebus, dux Arpad et sui nobiles communi consilio miserunt exercitum contra Menumorout ducem Byhoriensen[3]), cui exercitui principes et ductores facti sunt Vsubuu et Velec. Qui egressi sunt de insula equitantes per sabulum et fluuium Thyscie in portu Beuldu transnauigauerunt, et inde equitantes iuxta fluuium Couroug castra metati sunt, et omnes Siculi, qui primo erant populi Atthyle regis, audita fama Vsubuu, obuiam pacifici uenerunt, et sua sponte filios suos cum diuersis muneribus in obsides dederunt, et ante exercitum Usubuu in prima acie contra Menumorout pugnaturi ceperunt, et statim filios Siculorum duci Arpad trunsmiserunt et ipsi precedentibus Siclis una contra Menumorout equitare ceperunt; fluuium Cris in Ceruino monte transnatauerunt, et inde equitantes iuxta fluuium Tekereu castra metati sunt.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LI. DE DUCE MENUMOROUT.

Hoc cum audiuisset Menumorout [4]),quod Vsubuu et Velec nobilissimi milites ducis Arpad cum ualida manu precedentibus Siclis contra eum uenirent, timuit ultra quam debuit et contra eos ausus uenire non fuit eo, quod audiuerat ducem Arpadium et suos milites ualidiores esse in bello, et Romanos fugatos esse de Pannonia per ipsos et Carinthinorum Meroanensium fines deuastasse, et multa milia hominum occidisse in ore gladii eorum, regnumque Pannoniorum occupasse et inimicos eorum ante faciem eorum fugisse. Tunc dux Menumorout dimissa multitudine militum in castro Byhor, ipse cum uxore et filia sua fugiens a facie eorum in nemoribus Ygfon habitare cepit. Vsubuu et Veluc omnisque exercitus eorum leti contra castrum Byhor equitare ceperunt et castra metati

---

1) *Ad*, acest cuvânt e intercalat ulterior de altă mână.
2) *Arpad*, după acest cuvânt e o rasură.
3) *Byhoriensen*, în loc de *Byhoriensem*.
4) *Menumorout*, corectură de aceeași mână; orig. *Menurout*.

sunt iuxta fluuium Iouzos. Tercio autem die ordinatis exercitibus, ad castrum Belland [1]) egressi sunt, et e conuerso milites congregati ex diuersis nationibus contra Vsubuu et suos milites pugnare ceperunt. Sycli et Hungarii [2]) ictibus sagittarum multos hominum interfecerunt. Vsubuu et Velec per balistas CXXV milites occiderunt. Et pugnatum est inter eos XII dies et de militibus Vsubuu XX Hungarii et XV Sicli interfecti sunt. Terciodecimo autem die [3]), cum Hungarii et Sycli fossata castri impleuissent [4]) et [5]) scalas ad murum ponere uellent, milites ducis Menumorout uidentes audatiam Hungarorum, ceperunt rogare hos duos principes exercitus [6]), et aperto castro nudis pedibus supplicantes ante faciem Vsubuu et Velec uenerunt, quibus Vsubuu et Velec custodiam ponentes, ipsi in castrum Byhor intrauerunt et multa bona illorum militum inibi inuenerunt. Hoc cum Menumorout per nuntios faga [7]) lapsos audiuisset, irruit in maximum timorem, et misit nuntios suos cum diuersis muneribus ad Vsubuu et Velec, et rogauit eos, ut ipsi paci fauentes, legatos suos ad ducem Arpad eundi dimitterent, qui nuntiarent ei, quod Menumorout, qui duci Arpad primo per legatos proprios Bulgarico corde superbe mandando, terram cum pugillo se daturum negabat, modo per eosdem nuntios uictus et prostratus totum regnum et Zulte filio [8]) Arpad filiam suam dare non dubitaret. Tunc Vsubuu et Velec consilium eius laudauerunt et cum legatis suis nuntios miserunt, qui dominum suum ducem Arpadium causa pacis rogarent. Qui cum insulam Sepel intrauissent et ducem Arpad salutassent, secunda die legati mandata Menumorout dixerunt. Dux vero Arpad, inito consilio suorum nobilium mandata Menumorout dilexit et laudauit, et dum filiam Menumorout eiusdem etatis, ut filius suus Zultus, iam esse audiuisset, peticionem Menumorout differre noluit et filiam suam in uxorem Zulte accepit, cum regno sibi promisso ,et missis legatis ad Vsubu et Veluc [9]) mandauit. ut celebratis nuptiis, filiam Menumorout filio suo Zulte

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

1) *Belland*, corectură de aceeaşi mână.
2) *Hungarii*, greşit *Hugarii*.
3) *Die*, corectură de aceeaşi mână; în orig. *die autem*.
4) *Implevissent*, la mijlocul cuvântului e în pergament o spărtură.
5) *Et*, după acest cuvânt e o rasură.
6) *Exercitus*, corectură de altă mână; orig. *exercitum*.
7) *Faga*, greşit, în loc de *fuga*.
9) *Filio*, după acest cuvânt este o rasură.
8) *Veluc*, urmă de rasură.

in uxorem acciperent, et filios incolarum in obsides positos secum ducerent, et duci Menumorout daret Byhor castrum.

LII. DE VSUBUU, VELUC.

Vsubuu et Veluc nec non omnis exercitus preceptis domini sui fauentes filiam Menumorout celebratis nuptiis acceperunt et filios incolarum in obsides positos secum duxerunt ,et ipsum Menumorout in castro Byhor dimiserunt. Tunc Vsubuu et Veluc cum magno honore et gaudio ad ducem Arpad reuersi sunt, dux uero et sui yobagyones obuiam eis processerunt, et filiam Menumorout, sicut decet sponsam tanti ducis, honorifice ad ducalem domum duxerunt. Dux uero Arpad et omnes sui primates celebrantes nuptias, magna fecerunt conuiuia et fere cottidie comedebant nuptialiter cum diuersis milibus [1]) circumiacentium regnorum, et iuvenes eorum ludebant ante faciem ducis et suorum nobilium. Dux Arpad accepto iuramento primatum et militum Hungarie, filium suum Zultam ducem cum magno honore eleuari fecit. Tunc dux Vsubunec patri Zoloucu pro suo fidelissimo seruicio dedit castrum Bezprem cum omnibus [2]) appendiciis suis, et Veluquio dedit comitatum de Zarand, et sic ceteris nobilibus honores et loca condonauit. Menumorout post istam causam in secundo anno sine filio mortuus est, et regnum eius totaliter Zulte generi suo dimisit in pace. Post hec anno dominice incarnationis D. CCCCVII dux Arpad migrauit de hoc seculo, qui honorifice sepultus est supra caput unius parui fluminis, qui descendit per alueum lapideum in ciuitatem Atthile regis, ubi etiam post conuersionem Hungarorum edificata est ecclesia, que uocatur Alba, sub honore beate Marie Virginis.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LIII. DE SUSCESSIONE [3]) ZULTE DUCIS.

Et succesit ei filius suus Zulta, similis patri moribus, dissimilis natura [4]). Fuit enim dux Zulta parum blesus et candidus, capillo molli et flauo, statura mediocri, dux bellicosus, animo fortis, sed in ciuibus clemens, uoce suaui, sed cupidus imperii. Quem om-

---

1) *Milibus*, probabil greșit, în loc de *militibus*.
2) *Omnibus*, în manuscris din eroare *ominibus*.
3) *Suscessione*, în loc de *successione*.
4) *Natuza*, la începutul foiei o ruptură în pergament.

nes primates et milites Hungarie miro modo diligebant. Transactis quibusdam temporibus, dux Zulta cum esset XIII-cim annorum, omnes primates regni sui communi consilio et pari uoluntate quosdam rectores regni sub duce prefecerunt, qui moderamine iuris consuetudinis dissidentium lites contentionesque [1]) sopirent. Alios autem constituerunt ductores exercitus [2]), cum quibus diuersa regna uastarent, quorum nomina hec fuerunt: Lelu filius Tosu, Bulsuu uir sanguinis filius Bogat, Bonton [3]) filius Culpun. Erant enim isti uiri bellicosi et fortes in animo, quorum cura nulla fuit alia, nisi domino suo subiugare gentes, et deuastare regna aliorum. Qui accepta licentia a duce Zulta cum exercitu Caranthino decreuerunt, et per Forum Iulii in marchiam Lombardie uenerunt, ubi ciuitatem Paduam cedibus et incendiis et gladio et rapinis magnis crudeliter deuastauerunt. Ex hinc intrantes Lombardiam multa mala facere ceperunt. Quorum uiolentie ac belluyno furori cum terre incole in unum augmen conglebate resistere conarentur, tunc [4]), innumerabilis multitudo Lombardorum [5]) per Hungaros ictibus sagittarum periit, quam plurimis episcopis et comitibus trucidatis. Tunc Lutuardus episcopus Vercelensis ecclesie, uir nominatissimus Caroli minoris quondum imperatoris familiarissimus amicus ac fidelissimus consiliarius a secreto, hoc audito, assumptis secum opibus atque incomparabilibus thesauris, quibus ultra quam estimari potest habundabat, cum omnibus uotis effugere laboraret eorum cruentam ferocitatem, tunc inscius [6]) super Hungaros incidit, et mox ab eis captus interficitur et thesaurum existimationem humanam transcendentem, quem secum ferebat, rapuerunt. Eodemque tempore Stephanus frater Waldonis comitis, cum in secessu residens super murum castri in nocturnis aluum purgare uellet, tunc a quodam Hungaro per fenestram cubiculi sui sagitte ictu grauiter uulneratur, de quo uulnere eadem nocte extinguitur.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LIV. DE DEUASTATIONE LOTORIGIE, ALEMANNIE ET FRANCIE.

Deinde Lotorigiam et Alemanniam deuastauerunt, Francos quoque orientales in confinio Franconie et Bauarie multis milibus

---

1) *Contentionesque*, începutul cuvântului e scris pe rasură.
2) *Exercitus*, corectură; orig. *exercitum*.
3) *Bonton*, în loc de *Botond*.
4) *Tunc*, rasură.
5) *Lombardorum*, corectură de altă mână; orig. *Lumbardorum*.
6) *Inscius*, corectură de aceeași mână.

eorum [1]) cesis, ictibus sagittarum in turpem fugam conuerterunt, et omnia bona eorum accipientes ad ducem Zultam in Hungariam reuersi sunt.

LV. DE MORTE LELU ET BULSUU.

Postea uero anno V regnante Cuonrado imperatore, Lelu, Bulsu, Botond, incliti quondam et gloriosissimi milites Zulte ducis Hungarie, missi a domino suo, partes Alemannie [2]) irrupuerunt, et multa bona eorum acceperunt. Sed tandem Bauarorum et Alemannorum nefandis fraudibus Lelu et Bulsuu capti sunt et iuxta fluuium Hin in patibuto suspensi occiduntur. Botondu et alii Hungarorum milites, qui ex eis residui fuerant, uidentes se malo dolo inimicorum coarctatos, audaucter [3]) et uiriliter steterunt. Et ab inuicem [4]) non sunt alienati, sed alter alteram partem mensuram [5]) in periculum precipue sumpserunt adiuuare et uulneratorum more leonum in media arma fremebundi ruentes in hostes suos grauissima cede prostrauerunt. Et quamuis erant uicti, tament uictores suos forcius et uictoriosius uicerunt et grauissima cede prostrauerunt. Felix igitur Hungarorum embola, multa periculorum experientia, iam securior et exercitatior de ipsa continua exercitatione preliorum uiribus et potestate prestantior, totam Bauariam et Alemanniam ac Saxoniam et regnum Lathariense igne et gladio consumpserunt, et Erchargenum [6]) atque Bertoldum [7]) duces eorum decollauerunt. Hinc uero egressi Franciam et Galliam expugnauerunt et dum inde uictores reuerterentur, ex insidiis Saxonum magna strage perierunt. Qui autem ex ipsis euaserunt, ad propria redierunt. Sed de morte Lelu et Bulsuu aliorumque suorum militum dux Zulta et sui primates non modicum sunt conturbati, et inimici Theotonicorum sunt facti. Tunc dux Zulta et sui milites propter illatam iniuriam inimicorum contra eos inspirare ceperunt, et quolibet modo possent eis uincere [8]) reddere, non tacerent. Sed diuina gratia adiuuante, dux

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Eorum*, acest cuvânt este introdus ulterior de aceeaşi mână.
2) *Alemannie*, corectutră de aceeaşi mână.
3) *Audaucter*, în loc de *audacter*.
4) *Invicem*, cuvântul e despărţit printr'o linie după *n*.
5) *Mensuram*, probabil în loc de *mansuram*.
6) *Erchargenum*, greşit, în loc de *Erchangerum*.
7) *Bertoldum*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Bertuldum*.
8) *Vincere*, greşit în loc de *vicem*.

Zulta anno dominice incarnationis D. CCCC XXXI genuit filium, quem nominauit Tocsum, pulchris oculis et magnis, capilli nigri et molles, comam habebat ut leo, ut in sequentibus audietis.

LVI. DE [1]) INIMICIS ATHONIS REGIS.

Eodem anno inimici Athonis regis Theotonicorum in necem eius detestabili facinore machinabantur. Qui cum per se nichil mali ei facere potuissent [2]), auxilium Hungarorum rogare ceperunt, quia sciebant, quod Hungarii essent insuperabiles in assuetis bellorum laboribus et plurimis regnis deus per eos furoris sui flagella propinasset. Tunc illi inimici Athonis regis Theotonicorum miserunt nuncios suos ad Zultam ducem, uirum bellicosum, et rogauit eum, dato auro multo, ut adiutorio Hungaro predictum regem Athonem inuaderent. Dux uero Zulta iracundia ductus, tam pro eorum pace et precio, quam etiam pro morte Lelu et Bulsuu gemebundo pectore misit exercitum magnum contra Athonem regem Theotonicorum. Quibus principes et ductores fecit Botundium filium Culpun et Zobolsum filium Eleud, necnon Ircundium [3]) filium Eusee. Qui cum egressi essent a duce Zulta, rursum Bauariam, Alemanniam et Saxoniam atque Turingiam in gladio percusserunt, et exinde egressi in quadragesima transierunt Renum fluuium, et regnum Latariensem in arcu et sagittis exterminauerunt. Vniuersam quoque Galliam attrociter affligentes, ecclesias dei crudeliter intrantes spoliauerunt. Inde per abrupta [4]) Senonensium per populos Aliminos ferro sibi uiam et gladio apperuerunt. Superatis ergo illis bellicosissimis gentibus et naturali situ locorum tutissimis [5]), montes Senonum transcenderunt et Segusam ceperunt ciuitatem. Deinde egressi Taurinam ciuitatem opulentissimam expugnauerunt [6]), et postquam planam regionem Lambardie aspexerunt, totam pene Italiam bonis omnibus affluentem et exuberantem conscitatis [7]) cursibus spoliaue-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *De*, înainte de acest cuvânt se observă o rasură.

2) *Potuissent*, cuvântul e despărţit printr'o ruptură a pergamentului.

3) *Ircundium*, corectură de altă mână; orig. *Icundium*.

4) *Abrupta*, corectură de aceeaşi mână.

5) *Tutissimis*, corectură; orig. *tutissimus*.

6) *Expugnaverunt*, scris de asupra cuvântului *ceperunt* punctat. In rândul precedent fiind *ceperunt*, copistul a greşit şi a adăugat *expugnaverunt*. Este evident deci, că avem de a face cu o copie, nu cu un original.

7) *Conscitatis*, în orig. *conscitatatis*, a doua silabă *ta* fiind punctată, trebuie omisă.

runt. Deinde uero Botond filius Culpun et Vrcun filius Eusee superatis omnibus gentibus prememoratis, felici uictoria fruentes, ad propria regna reuertuntur. Tunc Hoto rex Theotonicorum posuit insidias iuxta Renum fluuium et cum omni robore regni sui eos inuadens, multos ex sis interfecit. Botond et Vrcum ac reliqui exercitum magis uolentes mori in bello, quam apropriatam sibi uictoriam amitterent, tunc hostibus pertinaciter insistunt et in eodem bello quendam magnum ducem, uirum nominatissimum interficiunt, et alios grauiter uulneratos in fugam conuertunt, quorum spolia diripiunt, et exinde ad propria redeunt regna cum magna uictoria. Et cum Bothond et Vrcun in terram Pannonie leti reuerterentur, tunc Bothond longo labore belli fatigatus, miro modo infirmari cepit, ex luce migrauit et sepultus est prope fluuium Vereucea. Sed istud notum sit omnibus scire uolentibus, quod milites Hungarorum hec et alia huiusmodi bella usque ad tempora Tucsun ducis gesserunt.

LVII. DE CONSTITUCIONE REGNI.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dux vero Zulta post reuersionem militum suorum fixit metas regni Hungarie ex parte Grecorum usque ad portam Wacil, et usque ad terram Racy. Ab occidente usque ad mare, ubi est Spaletina ciuitas, et ex parte Theotonicorum usque ad pontem Guncil, et in eisdem partibus dedit castrum construere Ruthenis, qui cum Almo duce avo suo in Pannoniam uenerant, et in eodem confinio ultra lutum Musun collocauit etiam Bissenos non paucos habitare pro defensione regni sui, ut ne aliquando in posterum furibundi Theotonici propter iniuriam sibi illatam, fines Hungarorum deuastare possent. Ex parte uero Boemorum fixit metas usque ad fluuium Moroa, sub tali condicione, ut dux eorum annuatim tributa persolueret duci Hungarie, et eodem modo ex parte Polonorum usque ad montem Turtur, sicut primo fecerat regni metam Borsu filiux Bunger. Et dum dux Zulta et sui milites ita radicati essent unque [1]) in Hungaria, tunc dux Zulta duxit filio Tocsun uxorem de terra Cumanorum, et ipso uiuente accepit iuramenta suorum nobilium, et filium suum Tocsun fecit ducem ac dominatorem super totum regnum Hungarie. Et ipse dux Zulta III° anno regni sui

1) *Unque*, în loc de *undique*.

filii [1]) de ergastulo corporis uiam uniuerse carnis egressus est. Thocsun uero dux cum omnibus primatibus Hungarie potenter et pacifice per omnes dies uite sue obtinuit omnia iura regni sui, et audita pietate ipsius [2]), multi hospites confluebant ad eum ex diuersis nationibus. Nam de terra Bular uenerunt quidam nobilissimi domini cum magna multitudine [3]) Hismahelitarum, quorum nomina fuerunt: Billa et Bocsu, quibus per diuersa loca Hungarorum condonauit terras, et insuper castrum, quod dicitur Pest, in perpetuum concessit. Bylla vero et frater eius Bocsu, a quorum progenie Ethey descendit, inito consilio de populo secum ducto, duas partes ad seruicium predicti castri concesserunt, terciam uero partem suis posteris dimiserunt. Et eodem tempore de eadem regione uenit quidam nobilissimus miles nomine Heten, cui etiam dux terras et alias possessiones non modicas condonauit. Dux uero Thocsun genuit filium nomine Geysam, quintum ducem Hungarie. Et in eodem tempore de terra Bissenorum uenit quidam miles de ducali progenie, cuius nomen fuit Thonuzoba [4]) parter Vrcund, a quo descendit genus Thomoy, cui dux Thocsun dedit terram habitandi in partibus Kemey usque ad Tysciam, ubi nunc est portus Obad. Sed iste Thonuzoba uixit usque ad [5]) tempora sancti regis Stephani nepotis ducis Tocsun. Et dum beatus rex Stephanus uerba uite predicaret et Hungaros baptizaret, tunc Thonuzoba in fide uanus noluit esse christianus, sed cum uxore uiuus [6]) ad portum Obad est sepultus ,ut ne baptizando ipse et uxor sua uiueret cum Christo in eternum, sed Vrcun filius suus christianus [7]) factus, uiuit cum Christo in perpetuum.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

1) *Filii*, corectură de aceeaşi mână; ordinea este *filii sui*.

2) *Ipsius*, în orig. *ipsa* punctat, şi de aceeaşi mână scris deasupra *ipsius*; înainte de *ipsius* e o rasură.

3) *Multitudine*, corectură de aceeaşi mână.

4) *Thonuzoba*, corectură de aceeaşi mână.

5) *Ad*, înaintea acestui cuvânt e o rasură.

6) *Viuus*, corectură de altă mână; orig. *uiuos*. Litera *o* e punctată, şi deasupra scris un *v*.

7) *Christianus*, corectură de aceeaşi mână.

PROLOGUL ISTORIEI UNGURILOR

P. numit magistru, fost cândva secretar al prea gloriosului rege al Ungariei, Bela, de fericită amintire, bunului său prietin, venerabilului N. mare iubitor de literatură, salutări şi împlinirea cererii ce i-a făcut.

Când odinioară ne găseam împreună la şcoală, la studii, şi citeam cu acelaşi entusiasm istoria troiană pe care eu îmbrăţişându-o cu cea mai mare dragoste o rezumasem într'un singur volum şi într'un stil propriu, după cărţile lui Dares Frigius[1]) şi ale altor autori, după cum învăţasem dela profesorii mei, mi-ai cerut ca, precum scrisesem istoria troiană şi războaele Grecilor, tot astfel să scriu pentru tine genealogia regilor Ungariei şi a nobililor ei, cum cele şapte personagii principale cari se numesc hetumoger[2]) au descălecat din ţara scithică sau cum este ţara scithică şi cum s'a născut ducele Almus, sau de ce se chiamă Almus, întâiul duce al Ungariei, dela care şi-au tras obârşia regii Ungurilor, sau câte ţări şi câţi regi şi-au subjugat, sau de ce poporul după ce a plecat din Scithia se numeşte pe graiul străinilor Unguri, iar pe limba lor proprie Mogeri. Şi ţi-am făgăduit că o voiu face; dar fiind împedicat de alte treburi, era mai să uit atât de cererea ta cât şi de promisiunea mea, dacă tu, prietenul meu, nu mi-ai fi atras luarea aminte printr'o scrisoare să mă achit de datorie. Gândindu-mă deci la tine, scumpul meu, deşi sunt împedicat de multe şi felurite preocupări ale acestui veac istovitor, m'am apucat totuşi să fac ceeace mi-ai cerut şi, după pilda diferiţilor istorici, sprijinit de ajutorul lui Dumnezeu, am

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Dares Frigii.* Dares, istoric din Phrygia, a scris o carte despre războiul troian, la care a luat parte. Există şi astăzi în limba latină o istorie atribuită, pe nedrept, acestui Dares. Cf. Teuffel. *Geschichte der röm. Literatur* II. p. 1209.

2) *Hetumoger.* Este un cuvânt compus din *hetu*, hét, şapte şi *moger*, magyar, adecă Cei şapte Maghiari. Numărul de şapte este fatidic.

socotit că lucrul cel mai bun de făcut este să nu las să se dea uitării, pentru urmaşi până la cea din urmă generaţie; am găsit, prin urmare, de cuviinţă să scriu simplu şi după adevăr, pentruca cetitorii să poată vedea, cum s'au petrecut lucrurile. Căci dacă naţiunea Ungariei, atât de vestită, ar fi să afle despre începuturile naşterii sale şi despre toate faptele vitejeşti ale sale, ca prin vis, din poveştile închipuite ale oamenilor dela ţară sau din născocirile cântăreţilor fără frâu la gură, lucrul ar fi tare neplăcut şi cu totul ne la locul său. De aceea, este mai bine să se afle, în mod limpede, adevărul din examinarea sigură a documentelor scrise şi din interpretarea clară a faptelor istorice. Ferice deci de Ungaria, căreia i-au fost hărăsite daruri feliurite. Căci poate să se bucure în toate zilele de darul scriitorului ei, fiindcă are acum începutul genealogiei regilor şi a nobililor, în privinţa căror regi să aducem laudă şi cinste regelui etern şi maicei sale, sfintei Marii, din graţia căruia regii Ungariei şi nobilii să stăpânească ţara cu sfârşt fericit, acum şi în vecii vecilor. Amin.

I. DESPRE SCITHIA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Scithia este o ţară foarte mare care se numeşte Dentumoger [1]); spre răsărit hotarul ei se întinde de la partea de miază noapte până la marea Neagră, având însă în spate un fluviu ce se numeşte Thanais, cu bălţi mari unde se găsesc samuri [2]), peste măsură de mulţi, aşa că din blănile lor nu numai nobilii şi oamenii de jos îşi fac îmbrăcăminte, dar chiar şi văcarii, porcarii şi ciobanii în acea ţară îşi împodobesc cu ele veştmintele lor. Căci aci este o mare bogăţie de aur şi de argint şi în fluviile din acea ţară se găsesc pietre scumpe şi mărgăritare. Iar în partea de răsărit, vecină cu Scithia, au locuit popoarele Gog şi Magog [3]) pe cari le-a înconjurat Alexandru cel Mare. Ţara scithică însă se întinde mult în lungime şi lăţime, iar oamenii cari locuesc în ea se numesc în de obşte, până în ziua de astăzi, Dentumoger şi n'au fost niciodată subjugaţi de vre-o putere a

---

1) *Dentumoger.* Este un cuvânt compus din *Dentu*, numele fluviului Don-Thanais, şi *moger*, magyar. Dentunoger înseamnează Ungurii de Don.

2) *Zobolini*, în loc de zibellini, samur, o specie de jder, din blana cărora se făcea îmbrăcăminte.

3) *Gog* şi *Magog*. Sunt personagii biblice, fiii lui Iaphet şi nepoţii lui Noe. Din seminţia lor s'ar trage neamul unguresc. Începând cu sf. Augustin, şi în tot evul mediu, istoria popoarelor se făcea pe baza Bibliei.

vre-unei împărăţii. Căci Scithii sunt un popor destul de vechiu şi puterea Scithiei este, cum am spus-o mai sus, în răsărit. Primul rege al Scithiei a fost Magog, fiul lui Japhet, şi poporul acela s'a numit Moger, după regele Magog. Şi din viţa acestui rege se trage prea vestitul şi prea puternicul rege Athila [1]), care în anul 451 dela întruparea Domnului, pornind din ţara Scithică cu o puternică oaste a veni în Pannonia şi, după ce a gonit pe Romani, a pus stăpânire pe ţară; şi şi-a ales un loc pentru reşedinţa sa regală, lângă Dunăre, mai sus de Apele Calde [2]) şi toate întăriturile antice, pe cari le-a găsit aci, a pus să le renoveze şi de jur împrejur a tras un zid foarte puternic, ceea ce pe limba ungurească se numeşte acum Buduuar [3]), iar Theotonicii [4]) îi zic Ecilburgu [5]). Ce să mai spun? Să urmăm cursul istoriei. După un lung timp însă, din neamul aceluiaşi rege Magog s'a născut Ugek [6]), tatăl ducelui Almus [7]), din care îşi trag originea regii şi ducii Ungariei, după cum se va arăta în cele următoare. Căci Scithii sunt, precum am spus-o, popoare foarte vechi, despre cari istoricii cari au descris faptele Romanilor, grăesc astfel: că naţiunea scithică ar fi fost foarte înţeleaptă şi foarte blândă care nu muncea pământul şi la ei aproape nu existau crime. Ei nu aveau case făcute de meşteri, ci numai corturi pregătite din scoarţă. Mâncau carne şi peşte şi lapte şi miere şi aveau multe vite. Se îmbrăcau cu blănuri de samur şi de alte animale sălbatice. Aveau aur şi argint, precum şi mărgăritare cari se găseau ca şi pietrile în fluviile acelei ţări. Nu râvneau la lucrurile altora, pentrucă toţi erau bogaţi, având animale multe şi alimente îndeajuns. Căci nu erau oameni desfrânaţi, ci fiecare îşi avea o singură soţie. Mai târziu însă acest popor, fiind hărţuit în războaie, a ajuns la atâta

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

1) *Athila.* Anonymus îşi scrie cronica după ce s'a acreditat tradiţia hunică, adecă a descendenţei Ungurilor din Huni.

2) *Apele Calde,* Aquae Calidae, Hévizek, de lângă Buda-Veche, astăzi Császár şi Lukácsfürdö.

3) *Buduuar,* Budavár, azi O-Buda, Buda-Veche. Numirea de Buda, după cronici, ar proveni dela Buda, fratele lui Attila, ucis de acesta la întoarcerea sa din expediţiunea din apus.

4) *Theotonici,* este numirea dată Nemţilor în epoca lui Anonymus.

5) *Ecilburg,* este oraşul lui Attila, numit de Germani Ecel sau Eczel. Ungurescul Attila-vára este o traducere a lui Ecilburg.

6) *Vgek,* pare a însemna sânt, numire ce s'ar regăsi în egyház, biserică, adecă casă sfântă, casa Domnului. Cfr. Pais Dezsö, *Magyar Anonymus* p. 146.

7) *Almus,* ung. Almus. Alom înseamnă în limba maghiară somn şi vis: de aci, tradiţia despre visul mamei lui Almus.

sălbătăcie încât, spun unii istorici, fiind mânaţi de cruzime, ar fi mâncat carne de om şi ar fi băut sânge de om. Şi eu cred că până şi astăzi se poate cunoaşte, după faptele lor, că au fost un popor viguros, pentru că naţia aceasta scithică n'a fost subjugată de nici o împărăţie. In adevăr, pe Darius, regele Perşilor, Scithii l-au pus pe fugă în mod ruşinos şi Darius a pierdut acolo optzeci de mii de oameni şi astfel, de teamă grozavă, a fugit în Persia. De asemenea, Scithii au ucis pe Cirus, regele Perşilor, împreună cu trei sute treizeci de mii de oameni. Şi de aşişderea, Scithii au alungat cu ruşine chiar pe Alexandru cel Mare, fiul regelui Philipp şi al reginei Olympiada, care subjugase prin lupte multe împărăţii. Căci poporul Scithilor era în stare să înfrângă ori ce oboseală şi erau tare viteji în războiu. Ei n'ar fi avut nimic în lume, de care s'ar fi temut să nu-l piarză, când li s'ar fi făcut vr'o nedreptate. Iar când Scithii câştigau vr'o victorie, nu se gândeau să ia nimica din pradă, ca urmaşii lor de astăzi, ci căutau să dobândească numai glorie. Şi, în afară de Darius, de Cyrus şi de Alexandru, nici un alt popor din lume n'a îndrăznit să calce în ţara lor. Căci neamul scithic era plin de vigoare în lupte, călăreau pe cai iuţi, purtau pe cap coifuri, şi cu arcul şi cu săgeata erau mai presus decât oricare altă naţie din lume. Şi că aşa au fost aţi putea-o cunoaşte după urmaşii lor. Iar ţara scithică cu cât este mai departe de zona tropică, cu atâta este mai prolifică. Şi măcar că ea este foarte extinsă, totuşi nu e capabilă nici să hrănească nici să cuprinză mulţimea de popoare ce se sporesc acolo. De aceea, cele şapte personagii principale cari s'au numit hetumoger, ne mai putând suporta strâmtoarea locurilor, s'au gândit cu tot dinadinsul să le părăsească. Şi astfel, cele şapte persoane principale, ţinând sfat între ele, au hotărît să părăsească pământul natal spre a ocupa ţări în cari să poată locui, după cum se va arăta în cele ce urmează.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II. NUMELE DE UNGUR

Rămâne acum să arătăm de ce poporul care a plecat din Scithia s'au numit Unguri. S'au numit Unguri după fortăreaţa Ungu [1]), fiindcă, după ce au subjugat pe Sclavi, cele şapte personagii de căpetenie, intrând în Pannonia, au zăbovit aci mai mult timp. De

1) *Ungu* şi *Unguar*. Este castrul sau fortăreaţa de mai târziu Ungvár, de lângă fluviul Ung, din Cehoslovacia. Cuvântul este de origine slavă şi se găseşte în mai multe părţi din fosta Ungarie. cf. Moór *Ungarische Flussnamen*, în *Ung. Iahrb.* VI p. 443.

aceea, toate popoarele cari trăiau în împrejurime au numit de Almus, fiul lui Ugek, duce de Hunguar şi pe ostaşii săi i-au numit Unguri. Ce mai vorba? Lăsând aceasta la o parte, să ne întoarcem la lucrarea ce ne-am propus şi să urmăm cursul istoriei şi, dacă va voi Dumnezeu, să terminăm opera începută.

III. DESPRE INTÂIUL DUCE ALMUS.

In anul 819, dela întruparea Domnului, Ugek, precum am spus mai sus, după un timp îndelungat, a ajuns cel mai vestit duce al Scithiei, din neamul lui Magog [1]). Pe când el se afla la Don şi-a luat de soţie pe fiica ducelui Eunedubelianus [2]), cu numele Emesu. Cu aceasta a avut un fiu ce a fost supranumit Almus. Dar, numai dintr'o întâmplare dumnezeiască s'a numit Almus, fiindcă mamei sale, pe când se afla însărcinată, îi s'a arătat în vis o vedenie sfântă, subt chipul unui vultur care, venind la ea ar fi lăsat-o gravidă. Şi îi s'a părut că din pântecele ei ar ieşi un torent şi din coapsele ei s'ar zămisli regi glorioşi, dar cari nu s'ar înmulţi în ţara lor. Şi, fiindcă vis în limba ungară se zice almu, şi fiindcă naşterea a fost prevestită mai întâiu printr'un vis, de aceea el însuşi s'a numit Almus. Ori, poate, de aceea s'a chemat Almus, adecă sfânt, pentru că din urmaşii lui aveau să se nască regi şi duci sfinţi. Dar să lăsăm asta!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IV. DESPRE DUCELE ALMUS.

După ce însă ducele Almus s'a născut în lume, ducele Ugek şi rudele sale au fost cuprinşi de-o mare bucurie, şi cu ei împreună, aproape toate căpeteniile Scithiei, fiindcă tatăl său Ugek era din neamul regelui Magog. .Căci era Almus însuşi frumos la faţă, dar negricios şi având ochii negri şi mari şi era de statură înaltă şi subţirel. Mâinile le avea însă groase şi degetele lungi; şi era acest Almus cucernic, binevoitor, darnic, înţelept, bun ostaş, vesel, îndatoritor faţă de cei cari pe acea vreme erau soldaţi în regatul scithic. Iar când acest Almus a ajuns în vârstă matură, ca şi când harul sfântului duh ar fi fost într'însul, deşi păgân, a fost totuşi mai puternic

1) *Magog*. Din numele de Magog s'ar deriva numele de moger, magyar.

2) *Eunedubelianus*, ung. Önedbelia ‚tatăl Emesei, soţia lui Vgek şi mama lui Almus.

şi mai priceput decât toţi ceilalţi duci din Scithia. Şi toate afacerile din regat se aduceau la îndeplinire, pe acea vreme, după sfatul şi ajutorul său. Când însă Almus a ajuns în vârsta adolescenţii, s'a însurat în aceeaşi ţară cu fiica unui foarte vestit duce. Cu ea a avut un fiu, cu numele de Arpad, pe care l-a dus cu sine în Pannonia, după cum se va arăta în cele următoare.

V. DESPRE ALEGEREA DUCELUI ALMUS.

Astfel poporul unguresc, foarte viteaz şi foarte puternic prin faptele sale de războiu, îşi trage obârşia, după cum am spus mai sus, din naţiunea scithică care, pe graiul său propriu, se numeşte Dentumoger. Şi ţara aceea era mult prea plină de mulţimea de norod ce se sporea acolo, în cât nu ajungea, după cum am spus-o mai înainte, nici să-i hrănească, nici să-i cuprindă. Din această pricină atunci, cele şapte personagii de căpetenie, cari se numesc până în ziua de astăzi hetumoger, nemai răbdând strâmtoarea locului, după ce s'au sfătuit între ei, ca să părăsească pământul natal spre a ocupa, pentru sine, ţări în cari să poată să locuiască, n'au mai contenit de a le căuta cu armele şi prin războiu. Şi au ales atunci să se îndrepte spre ţara Pannoniei, de care auziseră, din faimă, că ar fi ţara regelui Athila, din a cărui vlăstar s'ar pogorî ducele Almus, tatăl lui Arpad. Atunci cele şapte persoane de căpetenie, într'un important consiliu comun, au înţeles că nu pot să aducă la bun sfârşit opera începută, dacă nu-şi vor alege peste ei un conducător şi povăţuitor. De aceea, din libera voinţă şi din înţelegerea comună a celor şapte bărbaţi, şi-au ales de conducător şi povăţuitor, pentru fiii fiilor lor, până la cea din urmă generaţie, pe Almus, fiul lui Ugek şi pe cei ce s'ar pogorî din urmaşii lui, fiindcă ducele Almus, fiul lui Ugek şi cei cari se pogorâseră din urmaşii lui, erau mai distinşi ca neam şi mai puternici în războaie. Iar aceste şapte persoane de căpetenie erau bărbaţi nobili şi vestiţi în războiu, statornici în credinţă. Atunci, în deplină înţelegere, grăiră astfel ducelui Almus: «De azi înainte, te alegem peste noi de conducător şi povăţuitor, şi, ori încotro te va fi mânat soartea, acolo te vom urma». Apoi susnumiţii bărbaţi, după o datină păgână, vărsându-şi propriul lor sânge într'un vas, ratificară jurământul pentru ducele Almus. Şi măcar că au fost păgâni, îşi păstrară totuşi până la moarte jurământul pe care îl făcură între ei, în felul următor:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VI. DESPRE JURĂMÂNTUL LOR.

Primul paragraf al jurământului a fost acesta: cât timp vor fi în vieaţă, atât pentru ei cât şi pentru urmaşii lor, să le fie în totdeauna conducător unul din neamul ducelui Almus. Al doilea punct al jurământului a fost astfel :ca orice bun ar putea dobândi prin lucrarea lor comună, nimeni dintre ei să nu fie lipsit de el. Al treilea punct al jurământului a fost astfel: ca aceste personagii principale cari îşi aleseră pentru sine, din liberă voinţă, ca domn pe Almus, ei şi fiii lor, preste tot, să nu fie nici odată lipsiţi din consiliul ducelui şi dela cinstea domniei. Al patrulea punct al jurământului a fost astfel: ca dacă cineva din urmaşii lor ar deveni necredincios faţă de persoana ducală şi ar provoca duşmănie între duce şi neamurile sale, sângele celui vinovat să se verse, precum sângele lor s'a vărsat în jurământul pe care l-au făcut ducelui Almus. Al cincilea punct al jurământului a fost astfel: ca dacă cineva dintre urmaşii ducelui Almus şi a altor persoane principale ar fi voit să înfrângă statutele jurământului lor, să fie afurisit pentru vecie. Numele acestor şapte bărbaţi [1]) au fost următoarele: Almus, tatăl lui Arpad, Eleud, tatăl lui Zobolsu, din care pogoară neamul lui Isaac, Cundu, tatăl lui Curzan, Ound, tatăl lui Ete, din care descinde neamul lui Calan şi Colsoy, Totu, tatăl lui Lelu, Huba din care se trage neamul lui Zemera. Al şaptelea Tuhutun, tatăl lui Horca, ai cărui fii au fost Gyula şi Zombor, din cari pogoară neamul lui Moglout, după cum se va spune mai jos. Ce să mai vorbim? Să urmăm drumul istoriei!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

1) *Numele celor şapte bărbaţi:* a) Almus, tatăl lui Arpad. Numele lui Arpad se derivă, de unii, dela cuvântul *arpa*, orz şi sufixul locativ d.

b) *Eleud* şi *Eleudunec* ung. Elöd. Nec din Eleudunec, este sufixa ungurească de dativ. Pais D., *op. cit.*, p. 113 crede a vedea, în Eleud, radicalul ëlö, înainte, adecă primul născut. — *Zobolsu*, ung. Szabolcs; există şi judeţul Szabolcs lângă Tisa. — *Saac*, ung. Csák, familie vestită în evul mediu.

c) *Cundu*, Cundunec, ung. Kend; *Curzan;* exista şi o fortăreaţă Curzan.

d) *Oundu* şi *Oundunec*, ung. Ond, nume de persoană şi de localitate; *Ete*, fiul lui Ound; *Calan*, ung. Kalán şi *Colsoy, ung. Kölcse*, nume de familie şi de localităţi.

e) *Tosu* şi *Thosun, Tosunec* ung. Tas. Exista şi o fortăreaţă Thosu pe Someş; *Lelu;* ung. Lél; există şi numele de localitate Lel.

f) *Huba*, ung. *Huba*. Exista şi ca nume de localitate; *Zemera* ung. Szemere, există şi ca nume de localitate.

g) *Tuhutum* ung. Tetény. Pais D. *op. cit.*, p. 144 crede cuvântul de origine turcească; *Horca*, ung. Horka; *Gyyla* şi *Gyla*, ung. Gyulu; *Zombor*, ung. Zombor; *Mogolout*, ung. Maglód.

VII. DESPRE PLECAREA LOR.

In anul 884 dela întruparea Domnului, precum stă scris în cronicile anuale, cele şapte personagii principale, cari se numesc hetumoger, au plecat din pământul scitic, spre apus; între ei era ducele Almus, fiul lui Ugek, din neamul regelui Magog, bărbat de bună amintire, domnul şi povăţuitorul lor, împreună cu soţia sa şi cu fiul său Arpad şi doi fii ai unchiului său Hulec [1]), anume Zuard şi Cadusa şi de asemenea, din aceeaşi regiune au plecat o nenumărată mulţime de popoare aliate. Venind însă mai multe zile prin locuri deşerte au trecut în înot peste fluviul Etyl [2]), şezând, după obiceiul păgânesc pe burdufuri, şi n'au dat de urma nici unei cetăţi sau locuinţe omeneşti. Şi n'au mâncat rodul muncii oamenilor, după cum era obiceiul lor, ci s'au hrănit cu vânat şi peşte până ce au ajuns în Rusia, care se chiamă Susudal [3]). Şi tinerii lor erau la vânat aproape în fiecare zi. De aceea, din ziua de atunci şi până în prezent, Ungurii sunt mai buni vânători decât celelalte popoare. Şi astfel Almus, venind cu toţi ai săi, intrară în ţara Rusiei care se chiamă Susudal.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VIII. DESPRE RUTENIA.

După ce au ajuns în părţile Ruteniei, au trecut spre cetatea Kiev [4]) ,fără nici o rezistenţă, şi, pe când treceau pe lângă cetatea Kiev, plutind cu plutele peste fluviul Dnipru [5]), au voit să-şi subjuge împărăţia Rutenilor. Atunci ducii Rutenilor [6]) ,înţelegând aceasta, s'au temut grozav, fiindcă auziseră că ducele Almus ,fiul lui Ugek ar fi din neamul regelui Athila, căruia strămoşii lor îi plăteau, pe fiecare an, tribut. Cu toate acestea, ducele de Kiev, convocând pe toţi fruntaşii săi, după ce s'au sfătuit între ei, s'a ales să pornească luptă împotriva ducelui Almus, şi au hotărât că e mai bine să moară în războiu decât să-şi părăsească domniile proprii şi să fie subjugaţi, fără voia lor, de ducele Almus. Şi numai decât, ducele de Kiev, trimi-

---

1) *Hulec*, ung. *Hülek*. Pais D. *op. cit.*, p. 120 crede a regăsi, în Ülek, turcescul Ilik, Ilig, Ilk, principe; *Zuard*, ung. Szovárd şi *Cadusa*, ung. Kadocsa.

2) *Etyl*, ung. Etil, în limba turcă însemnează fluviu. Volga poartă numele de Etil. De aci Etel köz, între fluvii. Cf. Pais D. *op. cit.* 114.

3) *Susudal*. Oraş şi regiune în Rusia, înglobat, mai târziu, în principatul Moscovei.

4) *Kyeu*, cetatea Kiev.

5) *Deneper*, fluviul Dnipru.

6) *Ruteni*, sunt Ruşii; Rutenia sau Ruscia.

ţând delegaţi, au chemat în ajutor pe cei şapte duci ai Cumanilor, prietenii lor cei mai credincioşi. Atunci cei şapte duci cumani [1]), a căror nume erau Ed, Edumen, Etu, Bunger, Ousad, tatăl lui Ursuur, Boyta, Ketel, tatăl lui Oluptulma, strângându-şi o mulţime nu mică de călăreţi, au venit în grabă mare, din prietenie pentru ducele din Kiev, împotriva ducelui Almus. Şi ducele din Kiev, cu armata sa, le-a ieşit în cale şi cu ajutorul Cumanilor, încep să vină cu mulţimea înarmată în contra ducelui Almus. Dar, ducele Almus, în ajutorul căruia era sfântul duh, încingându-şi armele, după ce şi-a orânduit linia de bătaie, suindu-se pe calul său, a început să alerge încoace şi încolo, încurajându-şi soldaţii şi, pornind atacul, s'a oprit înaintea tuturora alor săi şi le-a zis: «O Scithilor, tovarăşii mei de arme, bărbaţi prea viteji, aduceţi-vă aminte de începutul călătoriei voastre, când aţi zis că pământul pe care îl veţi putea să-l locuiţi, îl veţi câştiga prin arme şi războiu. Deci nu vă turburaţi de mulţimea Ruthenilor şi a Cumanilor, cari se aseamănă cu câinii noştri. Căci, câinii îndată ce aud vorbele stăpânilor lor, nu sunt oare cuprinşi de spaimă? Fiindcă virtutea nu stă în mulţimea de popor, ci în curajul din inimă. Nu ştiţi oare voi că un singur leu pune pe fugă mai mulţi cerbi, după cum spune un înţelept? Dar, lăsând la o parte acestea, vă voiu spune: Cine a putut să reziste soldaţilor din Scithia? N'au pus oare pe fugă Scithii pe Darius, regele Perşilor şi astfel cu teamă şi grozav de ruşinat a fugit în Presia şi a perdut aci optzeci de mii de oameni? Au nu Scithii au omorât pe Cyrus, regele Perşilor, împreună cu trei sute treizeci de mii de soldaţi? Au nu ei au pus pe fugă în mod ruşinos pe Alexandru cel Mare, fiul regelui Philipp şi al reginei Olimpiada, şi care prin lupte îşi subjugase multe împărăţii? De aceea, să luptăm cu îndârjire şi cu vitejie împotriva acelora cari se aseamănă cu câinii noştri, şi să ne temem de mulţimea lor ca de mulţimea de muşte». Auzind acestea soldaţii ducelui

---

1) *Cei şapte duci ai Cumanilor* a) *Ed*, Edunec (formă de dativ), ung. Ed.
b) *Edum*, Edumen, Edumenec, ung. Edömen.
c) *Etu* ung. Et.
d) *Bunger*, ung. Böngér.
e) *Ousad*, Ousadunec, ung. Ocsád, există şi localităţi cu acelaşi nume, *Ursuur*, ung. Örsúr. Cuvântul ar fi de origine turcească şi se face apropiere între el şi numele de Orşova cf. Pais D. *op. cit.*, p. 132.
f) *Boyta*, ung. Vajta. Era şi o fortăreaţă Vajta în dreptul Dunării.
g) *Ketel*, numele ar fi de origine turcească; *Oluptulma* ung. Alaptolma.

Almus, s'au îmbărbătat mult. Şi numai decât au făcut să răsune trompetele de războiu din toate părţile şi armatele vrăşmaşe s'au apropiat şi au început să lupte voiniceşte între ele. Şi foarte mulţi Rutheni şi Cumani erau omorâţi, iar, numiţii duci ai Ruthenilor şi ai Cumanilor, văzând că ai lor dau înapoi din luptă, au luat-o la fugă şi grăbindu-se să-şi scape viaţa, au intrat în cetatea Kiev. Ducele Almus şi soldaţii săi, urmărind pe Rutheni şi pe Cumani până în cetatea Kiev, capetele tunse ale Cumanilor soldaţii ducelui Almus le loveau ca pe nişte dovleci necopţi. Iar ducii Ruthenilor şi ai Cumanilor, intrând în cetate şi văzând îndrăsneala Scithilor, rămaseră ca muţi.

IX. DESPRE PACEA DINTRE DUCE ŞI RUTHENI.

Iar ducele Almus şi ostaşii săi, după câştigarea victoriei, şi-au subjugat ţara Ruthenilor şi luându-le averile ,în a doua săptămână începură să atace cetatea Kiev. Şi când au apucat să pună scări pe ziduri, văzând ducii Ruthenilor şi ai Cumanilor îndrăzneala Scithilor, s'au speriat grozav. Şi după ce au înţeles că n'ar fi în stare să li se împotrivească, ducele din Kiev şi ceilalţi duci ai Ruthenilor precum şi ai Cumanilor cari se găseau acolo, au trimis soli şi au rugat pe ducele Almus şi pe fruntaşii acestuia să încheie pace cu ei. Iar când veniră solii la ducele Almus şi l-au rugat ca stăpânii lor să nu fie goniţi din aşezămintele lor, ducele Almus, după ce a ţinut sfat cu ai săi, a trimis înapoi pe solii Ruthenilor, spunându-le ca ducii şi căpeteniile lor să-i dea ca obstatici fiii, să plătească un tribut anual de zece mii de mărci şi pe deasupra alimente, îmbrăcăminte şi alte lucruri necesare. Iar ducii Ruthenilor, deşi nu de bună voie, au încuviinţat toate acestea ducelui Arpad. Dar l-au rugat pe ducele Almus ca părăsind Galiţia [1]) să descalece dincolo de pădurea Hovos [2]), spre apus ,în Pannonia [3]), care fusese mai înainte ţara regelui Athila. Şi le lăudau pământul Pannoniei ca fiind extraordinar de bun. Căci spuneau că acolo curg cele mai renumite isvoare de ape, Dunărea şi Tisa [4]) şi alte prea vestite ape, pline cu peşte bun.

---

1) *Galiţia.* Pe timpul când scria Anonymus exista un mare principat la Halici. Galicia este acelaşi cuvânt cu Halicia.

2) *Hovos,* ung. Havas, sunt munţii dintre Galiţia şi Maramureş.

3) *Pannonia.* Subt numirea de Pannonia avem să înţelegem Ungaria întreagă, nu numai Pannonia din timpul Romanilor.

4) *Tyscia,* Tisa.

Că această țară o locuesc Sclavii [1]), Bulgarii [2]) și Blachii [3]) adecă păstorii Romanilor. Fiindcă, după moartea regelui Athila, pământului Pannonici Romanii îi ziceau că este pășune, fiindcă turmele lor păşteau în țara Pannoniei. Şi cu drept cuvânt se spunea că pământul Pannoniei ar fi păşunile Romanilor, fiindcă şi acum Romanii pasc pe moşiile Ungariei. Dar să lăsăm aceasta!

X. DESPRE CEI ŞAPTE DUCI AI CUMANILOR.

Iar ducele Almus şi fruntaşii săi, după înțelegerea luată între ei, încuviințară cererea ducilor Ruthenilor şi încheiară cu ei pace. Atunci ducii Ruthenilor şi anume cel din Kiev şi Sudal, pentruca să nu fie alungați din aşezămintele lor, şi-au dat ducelui Almus copiii ca obstatici şi împreună cu ei îi trimiseră şi o mie de cai înşălați şi cu frâne, împodobiți după datina ruteană şi o sută de copii cumani şi patru zeci de cămile spre a duce bagajele, blăni de ermelin şi de viezuri fără număr şi alte multe daruri nenumărate. Atunci mai sus numiții duci ai Cumanilor şi anume Ed, Edumen, Etu, Bunger, tatăl lui Borsu [4]), Ousad, tatăl lui Ursuur, Boyta, din care se trage familia Brucsa [5]), Kekel, tatăl lui Oluptulma, văzând bunătatea ducelui Almus, manifestată față de Rutheni, s'au aruncat la picioarele lui, de bună voie, şi s'au supus ducelui Almus zicându-i: «De azi încolo, te alegem domn şi povățuitor al nostru până la ultima generație. Şi ori unde te va fi mânat soartea, acolo te vom urma». Şi ceea

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Sclavii*, Slavii.

2) *Bulgarii*, Bulgarii, despre cari se crede că au fost şi în Ardeal şi între Dunăre şi Tisa.

3) *Blachii ac pastores Romanorum. Ac* nu este conjuncția copulativă, ci explicativă şi însmnează Blachii adecă păstorii Romanilor.

După Pais *op. cit.*, p. 129 nu este cu neputință ca în timpul cuceririi țării să fi trăit într'adevăr în fosta *Pannonie romană* sau în ținutul de dincolo de Dunăre, în regiunea Murei şi a Rabei de sus oarecare populație de păstori *valachi* care vorbea într'o limbă romană, adecă de origine latină.

Că aci *ac* nu este copulativ rezultă şi din alte expresii ale Anonimului: *Sclavi et Bulgari* c. 11, ceea ce însemnează Slavii bulgarici. *Slavi et Boemi* c. 35, 36, 37, ceea ce însemnează Slavii bohemici, *Slavorum et Pannoniorum gentes* c. 50, ceea ce însemnează Slavii din Pannonia sau Slavii panonici. Aceasta se vede şi din expresia: *tres kenezy Bulgarorum* 44, ceea ce nu poate însemna decât kenezi ai Slavilor bulgariei. Cf. Moór, *Ungarische Flussnamen*, în *Ung. Jahrb.* VI, p. 436. Vezi Gherghel *Pascua Romanorum*, în *Revista Arhivelor* II, 3 p. 383.

4) *Borsu* ung. Bors, numele dela care derivă Borsod şi Borsova.

5) *Brucsa*, ung. Baracska, constatat şi ca nume de localitate.

ce au spus ducelui Almus cu cuvântul, au întărit-o, după obiceiul păgânesc, prin credinţa jurământului. Şi, în acelaş chip, ducele Almus şi fruntaşii săi s'au legat prin jurământ de credinţă. Apoi cei şapte duci ai Cumanilor, împreună cu soţiile şi fiii lor, de asemenea cu o mare gloată, au hotărît să vină în Pannonia [1]). De aşişderea chiar mulţi dintre Rutheni, alăturându-se de ducele Almus, veniră cu el în Pannonia, urmaşii cărora până în ziua de astăzi locuesc în diferite locuri din Ungaria.

XI. DESPRE CETĂŢILE LODOMER ŞI GALICIA.

Atunci ducele Almus şi celelalte personagii principale, cari se numesc hetumoger şi, deasemenea, şi ducii Cumanilor, împreună cu rudele şi familiile şi slugile lor, au plecat din Kiev şi sub călăuzirea Ruthenilor din Kiev au venit până la cetatea Lodomer [1]). Ducele din Lodomer însă şi fruntaşii săi au ieşit întru întâmpinarea ducelui Almus până la fruntariile împărăţiei sale, cu diferite daruri preţioase şi i-au deschis de bună voie cetatea Lodomeria. Iar ducele Almus, împreună cu toţi ai săi, au rămas în acest loc, timp de trei săptămâni. In a treia săptămână însă ducele din Lodomer i-a dat ducelui Almus ca obstatici pe cei doi fii ai săi, împreună cu toţi fiii nobililor. Şi, pe deasupra, două mii de mărci de argint şi o sută de mărci de aur topit cu nenumărate blănuri şi mantale şi trei sute de cai cu şei şi frâne şi douăzeci şi cinci de cămile şi o mie de boi pentru transportul bagajelor şi alte daruri nenumărate a prezentat atât ducelui cât şi fruntaşilor săi. Şi în a patra săptămână ducele Almus, împreună cu ai săi, au sosit în Galiţia şi aci şi-a ales loc de odihnă pentru sine şi pentru ai săi. Auzind despre aceasta ducele Galiţiei, i-a ieşit întru întâmpinare ducelui Almus cu toţi ai săi, cu picioarele goale, şi i-au prezentat diferite daruri pentru folosul ducelui Almus şi, cu poarta cetăţii Galiţiei deschisă, l-a primit în ospitalitate ca pe propriul său domn şi i-a dat ca obstatic pe unicul său fiu împreună cu ceilalţi fii ai fruntaşilor regatului său şi i-a dăruit pe deasupra zece cai de sânge arab, foarte buni, şi trei sute de cai înşălaţi şi cu frâne şi trei mii de mărci de argint şi două sute de mărci de aur şi haine scumpe atât pentru duce cât şi pentru

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Pannonia.* E de observat că Ungurii în drumul lor spre Ungaria au târât după sine şi alte populaţii nemaghiare.

2) *Lodomer.* Este principatul lui Wladimir, din regiunea Wolhyniei.

toţi fruntaşii săi. Şi după ce s'a folosit ducele Almus de locul din Galiţia o lună întreagă pentru odihnă, ducele din Galiţia şi ceilalţi tovarăşi ai săi, ai căror fii fuseseră daţi ca obstatici, începură astfel să se roage de Almus şi de nobilii săi, ca să se scoboare peste Howos spre apus în Pannonia. Căci le spunea că ţara aceea este foarte bună, că acolo curg cele mai vestite râuri, ale căror nume, după cum am spus mai sus, sunt: Dunărea, Tisa, Wagul, Mureşul, Crişul, Timişul şi altele, ţară care la început a fost ţara regelui Athila. Şi murind acela a ocupat principii Romani Pannonia până la Dunăre, unde şi-au aşezat pastorii lor [1]). Ţara însă care este situată între Dunăre şi Tisa a ocupat-o pe seama sa Kean [2]), marele duce al Bulgariei, strămoşul ducelui Salan [3]), până la fruntariile Ruthenilor şi Polonilor şi a pus să locuiască aci Slavii şi Bulgarii. Ţara însă care este între Tisa şi pădurea Igfon [4]) ce este situată în spre Ardeal, dela fluviul Mureş până la fluviul Someş [5]) a ocupat-o pentru sine ducele Morout [6]), al cărui nepot a fost numit de Unguri Menumorout [7]), pentru că avea mai multe soţii şi teritoriul acesta îl locuiau nişte neamuri ce se numesc Cozar [8]). Teritoriul însă care se întinde dela fluviul Mureş până la fortăreaţa Urscia [9]) l-a ocupat un oarecare duce cu numele Glad [10]), care a ieşit cu ajutorul Cumanilor din fortăreaţa Vidin [11]), şi din ai cărui urmaşi s'a născut Ohtum [12]), pe care mai târziu, după un lung timp, în vremea regelui Ştefan cel

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Au aşezat păstorii lor.* După Anonymus, după retragerea Hunilor, s'ar fi făcut în Pannonia noui înjghebări romane.

2) *Keanus, marele duce al Bulgarlor.* Kean sau Kahan este un nume generic, nu un nume de persoană, şi însemnează duce sau principe.

3) *Salan, dux* Salanus, se pune în legătură cu vestita localitate Salankemen, dintre Dunăre şi Sava.

4) *Igfon.* Este o pădure *que iacet ad Erdeuelu.* După Pais D. *op. cit.*, p. 120 în cuvântul de Igfon am avea în prima parte igy, sfânt şi în a doua fen sau fan, pădure, tufiş. Igfon ar însemna deci pădurea sfântă. Numele de Ardeal, se ştie astăzi precis, e format din *erdő*, pădure şi *elu*, dincolo, însemnând ţara dincolo de pădure, Ultrasilvania sau, mai târziu, Transilvania.

5) *Zomus*, Someş.

6) *Morout*, după filologii unguri cuvântul ar deriva din Moravia, Morva.

7) *Monumorout* ung. Mén-Marót.

8) *Cozar.* Cazarii au venit, probabil, deodată cu Ungurii, formând un trib aparte.

9) *Urscia*, Orşova, după unii scriitori unguri, ar fi un cuvânt de origine turcească, după alţii de origine slavă.

10) *Glad*, un principe, ai cărui soldaţi erau Cumani, Bulgari şi Români.

11) *Bundyn*, cetatea Vidin din Bulgaria.

12) *Ohtum, ung. Ajtony*, nume, după istoricii unguri, de origine turcească.

Sfânt, l-a omorât, în fortăreaţa sa de lângă Mureş, Sunad [1]), fiul lui Dobuca [2]), nepotul regelui, fiindcă i-a fost în toate adversar numitului rege şi căruia numitul rege pentru bunul său serviciu, i-a dăruit o soţie şi fortăreaţa Ohtum cu toate apartenenţele sale. Căci aşa este obiceiul domnitorilor celor buni de a răsplăti pe credincioşi. Această fortăreaţă se numeşte acum Sunad. Dar ce să mai vorbesc?

XII. CUM AU INTRAT IN PANNONIA.

Iar ducele Almus şi fruntaşii săi, mulţumiţi de sfatul Ruthenilor, au încheiat cu ei cea mai statornică pace. Căci ducii Ruthenilor, spre a nu fi alungaţi din locaşurile lor, şi-au dat fiii, după cum am spus, ca obstatici, împreună cu daruri fără număr. Atunci ducele Galiţiei a pus două mii de arcaşi şi trei mii de ţărani cari să meargă înaintea lor şi să le deschidă drumul prin pădurea Hovos până la hotarul Hung. Şi a încărcat toate vitele lor cu alimente şi cu cele trebuincioase şi le-a mai dăruit nenumărate animale pentru hrană. Apoi cele şapte persoane principale cari se numesc hetumoger, al căror nume l-am spus mai sus, împreună cu rudele, slugile şi slujnicile lor, după sfatul şi cu ajutorul Ruthenilor, au plecat din Galiţia spre ţara Pannoniei. Şi venind astfel prin pădurea Hovos au descălecat în părţile Hungului, şi, după ce au ajuns acolo, locul pe care l-au ocupat întâiu l-au numit Muncaci [3]), fiindcă au ajuns cu cea mai mare muncă în ţara pe care au dorit-o. Apoi, spre a se recrea, au rămas aci unsprezece zile şi le-a plăcut ţara nespus de mult. Iar Sclavii, locuitorii ţării, aflând de sosirea lor, s'au înfricoşat grozav şi s'au supus de bună voie ducelui Almus, pentru că auziseră că ducele Almus se pogoară din neamul regelui Athila şi deşi fuseseră ei oamenii ducelui Salanus, totuşi de teamă serviră cu cinste ducelui Almus toate cele necesare pentru hrană, oferindu-i-le ca şi stăpânului lor. Şi aşa de mare spaimă şi groază cuprinse pe locuitori că molcomeau pe duce şi pe nobili, ca şi robii pe proprii lor domni. Şi începură să le laude fertilitatea acelei ţări şi să le povestească în ce chip, după moartea regelui Athila, marele duce Kean, strămoşul ducelui Salanus, plecând din Bulgaria, cu sprijinul şi sfatul împă-

---

1) *Sunad*, ung. Csanád; vechiul oraş Morisena s'ar fi numit Cenad.

2) *Dobuca*, ung. Doboka. Numele său îl poartă judeţul Doboka.

3) *Muncas*, ung. Munkács. Cuvântul se pune în legătură cu vechiul slav muncă, ung. munka, rom. muncă.

ratului Grecilor [1]), ocupase acea ţară. Şi, de asemenea, cum chiar ei, Sclavii, au fost aduşi din ţara Bulgarici până la hotarul Ruthenilor şi cum de prezent Salanus, ducele lor, îi conduce pe ei şi pe ai lor şi câtă putere nu are el asupra vecinilor săi.

XIII. DESPRE CASTRUL HUNG.

Atunci ducele Almus şi nobilii săi auzind acestea se bucurară peste măsură de mult şi veniră călări la fortăreaţa Hung ca să o ocupe. Şi, pe când îşi aşezau tabăra lângă ziduri, comitele acelei fortăreţe, cu numele Loborcy [2]), ceea ce pe limba lor însemna duca [3]) luând-o la fugă s'a dus grăbit spre fortăreaţa Zemlun [4]). Dar soldaţii ducelui urmărindu-l l-au prins lângă un fluviu şi l-au spânzurat cu un streang în locul acela. Şi, din ziua aceea, fluviul l-au numit cu numele acelui Loborcy. Apoi ducele Almus, împreună cu ai său, intrând în fortăreaţa Hung au sacrificat pentru zeii nemuritori victime mari şi timp de patru zile au petrecut în ospeţe, iar în ziua a patra ţinând sfat şi primind jurământul tuturor alor săi, ducele Almus, fiind încă în vieaţă, a numit pe fiul său Arpad ca duce şi povăţuitor. Şi a fost numit Arpad ducele Ungariei, şi după Hungu, toţi soldaţii săi s'au numit Hunguari, după limba străinilor şi numirea aceasta dăinueşte în toată lumea până în prezent.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XIV. DESPRE DUCELE ARPAD.

In anul 903 de la întruparea Domnului, ducele Arpad, trimiţându-şi oştirile, a ocupat tot pământul dintre Tisa şi Budrug [5]), până la Ugosa [6]), împreună cu toţi locuitorii săi şi a asediat fortă-

---

1) *Împăratul Grecilor.* Bulgarii, Slavii şi, de sigur, şi Romanii din partea locului erau dependenţi, cel puţin, în cele religioase, de împăratul din Constantinopol.

2) *Loborcy,* ung. Laborc, un fluviu în regiunea Ungului. Cuvântul e de origine slavă cf. Moór, *op. cit.,* 442.

3) *Duca.* Acest cuvânt este întrebuinţat şi ca nume propriu şi ca nume apelativ, cu sensul de duce, voivod. Cum însă Anonymus ne spune că vorba se găseşte în graiul localnicilor, pare evident că aceşti localnici erau Români.

4) *Zemlun,* ung. Zemplén, vestită fortăreaţă. După Pais D. *op. cit.,* p. 149, ar fi vorba de un vechiu cuvânt bulgar, care ar însemna cetate de pământ Zemplén-vár.

5) *Budrug,* ung. Bodrog, un afluent al Tisei.

6) *Ugosa,* ung. Ugocsa, o localitate lângă Tisa.

reaţa Borsoa [1]) şi, după lupte, a cuprins-o a treia zi, i-a dărâmat zidurile şi soldaţii ducelui Salanus pe cari i-a găsit aci a poruncit să fie duşi, legaţi în lanţuri, în fortăreaţa Hung. Şi după ce au stat aci mai multe zile, ducele şi ai săi, văzând rodnicia pământului şi bogăţia în tot felul de animale şi mulţimea de peşti din fluviile Tisa şi Budrug, le-a plăcut ţara ducelui Arpad şi alor săi mai mult decât se poate spune. Iar, în urmă, după ce ducele Salanus a aflat dela oamenii săi, scăpaţi cu fuga, despre toate câte s'au întâmplat, n'a mai îndrăznit să-şi ridice mâna, ci trimiţând soli, după datina bulgărească, cum este obiceiul lor, a început să ameninţe şi a salutat, oarecum în batjocură, pe Arpadiu, ducele Hungariei, şi pe ai săi i-a numit în râs Hunguari şi a început să se mire în tot chipul, cine sunt şi de unde au venit ei cari au îndrăznit să facă astfel de fapte. Şi le-a pretins să-şi îndrepte purtările lor cele urâte şi nu care cumva să cuteze să treacă peste fluviul Budrug, pentru ca nu cumva, venind el cu ajutorul Grecilor şi al Bulgarilor, să le ceară socoteală de fapta lor cea urâtă şi să nu lase pe nimenea care, întorcându-se acasă, să vestească bucuria scăpării sale. Iar solii ducelui Salanus, venind la fortăreaţa Zemlin şi trecând peste fluviul Budrug, au ajuns a doua zi la ducele Arpad. In a treia zi însă salutară pe ducele Arpad cu cuvintele domnului lor şi raportară ducelui Arpad ordinul. Ducele Arpad însă, auzind solia îngâmfatului duce Salanus, i-a răspuns nu cu mândrie, ci umilit spunându-i: «Cu toate că strămoşul meu, prea puternicul rege Athila, a stăpânit ţara care este aşezată între Dunăre şi Tisa, până la frontiera Bulgarilor şi pe care el o deţine; totuşi eu nu de teamă de Greci sau de Bulgari, că n'aş fi în stare să le rezist, ci pentru consideraţiunea ducelui vostru Salanus, cer din dreptul meu o părticică pentru vitele mele şi anume pământul până la fluviul Souiou [2]) şi pe deasupra cer chiar dela ducele vostru să-mi trimeaţă din bunătatea lui două ulcioare pline cu apă de Dunăre şi un braţ de iarbă din câmpia nisipoasă dela Olpar [3]), pentru ca să pot face proba dacă iarba din prundişul Olpar este mai bună decât iarba din Scithia, adecă din Dentumoger şi dacă apa de Dunăre este mai bună decât apa din Thanais». Şi dându-le delegaţia, i-a încărcat cu diferite daruri şi, după ce le-a câştigat bună-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Borsoa*, ung. Borsova, cetate la confluenţa râului Borşova cu Tisa. Cuvântul este de origine slavă, cf. Moór, *op. cit.*, p. 443.

2) *Souiou*, ung. Sajó, un fluviu. Etimologia cuvântului ar fi só, sare şi jo, apă.

3) *Olpar*, ung. Alpár, localitate în dreapta Tisei.

voinţa, le-a spus să se întoarcă în patrie. Apoi ducele Arpad, după ce a ţinut sfat, a trimis de asemenea solii săi la ducele Salanus şi i-a trimis doisprezece cai albi, şi douăsprezece cămîle şi doisprezece băeţi cumani, şi ducesei douăsprezece fete ruthene foarte cuminţi şi douăsprezece blăni de ermelin şi douăsprezece blăni de samur şi douăsprezece mantale aurite. Şi în solia aceea au fost trimişi dintre persoanele cele mai nobile: Oundu, tatăl lui Ethe şi al doilea Ketel, tatăl lui Oluptulma. Al treilea a trimis pe un oarecare oştean neobosit, cu numele Tursol [1]), ca spion, care să observe calitatea pământului şi, întorcându-se mai repede, să raporteze domnului său, ducelui Arpad.

XV. DESPRE FORTĂREAŢA CAMARUM.

Iar trimişii ducelui Arpad, Oundu, tatăl lui Ethe şi Ketel, tatăl lui Oluptulma şi Turzol ostaş cuman, a cărui viţă s'a stins cu el, ajungând la fluviul Budrug, l-au trecut în înot, în locul unde un mic râu, curgând din Saturholmu [2]), se varsă în Budrug. Şi dupăce au trecut astfel peste fluviul Budrug, pe când trecea oarecum veseli peste amintitul râu mic, din cauza inundaţiei de atunci a apelor, Ketel, împiedicându-i-se calul, s'a scufundat în apă şi abia a fost scăpat dela moarte cu ajutorul tovarăşilor săi. Atunci acel râu tovarăşii lui Ketel l-au numit în batjocură râul lui Ketel. Şi, în urmă, ducele Arpad, din bunătatea sa, a dăruit aceluiaşi Ketel întregul teritoriu, cu locuitorii săi, dela Saturholmu până la fluviul Tulsuoa [3]). Şi, nu numai acestea, ci i-a dăruit şi altele mai mari decât acestea, fiindcă ducele Arpad, după ce a cucerit toată Pannonia, i-a dat aceluiaşi Ketel, pentru serviciile sale devotate, un teren mare lângă Dunăre, unde se varsă fluviul Wag. Aci în urmă, Oluptulma, fiul lui Ketel, a construit o fortăreaţă care a primit numele de Camarum [4]). Pentru serviciul acestei fortăreţe i-a dăruit două părţi din poporul adus cu sine, cât şi din cel câştigat de duce. Aci chiar, după un lung timp, au fost înmormântaţi, după obiceiul păgânesc, însuşi Ketel şi fiul său Tulma. Iar pământul acela care acum se chiamă

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Tursol*, ung. Tarczal, miles cumanus. Există şi muntele Turzol lângă Bodrog.

2) *Saturholmu*, ung. Sátorhalom, localitate lângă Bodrog.

3) *Tulsuoa*, ung. Tolcsva, un părâu.

4) *Camarum*, ung. Komárom, lângă Dunăre şi Vaag; în apropriere se afla proprietatea lui Ketel.

Ketelpotaca [1]) urmaşii lui l-au stăpânit până în timpul regelui Andrei, fiul lui Ladislau cel Pleşuv [2]). Regele Andrei însă a luat prin schimb, dela urmaşii lui Ketel acel loc, din două motive: întâiu, fiindcă îi era necesar pentru vânătorile regale şi, al doilea, fiindcă îi plăcea ca acea localitate să o locuiască soţia sa, de oarece ea era mai aproape de pământul natal, fiind fiica regelui Ruthenilor şi se temea de sosirea împăratului Theutonilor, ca să nu intre în Ungaria spre a răsbuna sângele regelui Petru [3]), după cum se va spune în cele următoare.

XVI. DESPRE MUNTELE TURZOL.

Atunci Ound şi Ketel, şi deaşişderea Turzol, străbătând pădurea şi mergând călări pe lângă Budrug, ca şi când ar fi voit să facă o bravură, alergară pe caii lor cei iuţi şi se urcară pe vârful unui munte cam înalt. Turzol, soldat neobosit, întrecându-i, a urcat el cel dintâiu dintre toţi în vârful muntelui. Apoi cei trei domni, privind din vârful muntelui pământul în toate părţile, pe cât e în stare să cuprinză ochiul omului, au găsit ţara nespus de frumoasă şi în acel loc, după un obiceiu păgânesc, ucizând cel mai gras cal, făcură un mare aldămaş [4]). Turzol, luându-şi rămas bun dela tovarăşi, cum era om îndrăzneţ şi încrezut în arme, s'a întors cu soldaţii săi la ducele Arpad, pentru ca să-i anunţe utilitatea acelei ţări. Ceea ce s'a şi făcut întocmai. Ound şi Ketel însă, alergând călări în fuga mare şi plecând de pe muntele Turzol, în ziua a treia au dat de ducele Salanus, în fortăreaţa Olpar, de lângă Tisa. Salutându-l din partea lui Arpad, a doua zi au intrat în curtea lui şi i-au prezentat darurile pe cari le aduseseră cu sine şi-i raportară solia din partea ducelui Arpad. Ducele Salanus, văzând darurile şi ascultând pe soli, atât ai săi cât şi ai acestora, s'a bucurat mai mult ca de obiceiu şi a primit cu bunăvoinţă pe trimişii ducelui Arpad, dăruindu-i cu diferite daruri. Şi, pe deasupra, a admis cererile lui Arpad. Iar în ziua a zecea Ound şi Ketel, luându-şi rămas bun dela

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Ketelpotaca*, ung. Ketelpatak, Valea lui Ketel, în regiunea Bodrogului.

2) *Calvus Ladislaus*, Ladislau cel Pleşuv.

3) *Sângele regelui Petru*. Rezultă din acest pasagiu, că Anonymus şi-a scris cronica sa numai până la regele Petru, urmaşul lui Ştefan cel Sfânt, dar chiar până în timpul lui Andrei I, (1047—1059).

4) *Aldamas*, vorbă curat ungurească, primită şi în graiul Românilor din Ardeal. Cuvântul este format din radicalul *aldani*, a blagoslovi, a consfinţi.

ducele Salanus, se pregătesc să se întoarcă acasă. Prin ei ducele Salanus i-a trimis ducelui Arpad, pe lângă diferite daruri, două ulcioare pline cu apă de Dunăre şi un braţ de iarbă din cea mai bună din prundişul Olpar, luându-l oarecum în bătae de joc. Şi pe deasupra i-a mai dăruit, cu locuitori cu tot, întregul teritoriu până la fluviul Souyoy. Apoi Ound şi Ketel, venind repede la ducele Arpad, împreună cu delegaţii ducelui Salanus, i-au prezentat darurile trimise şi spuseră ducelui Arpad că i-au dăruit pământul cu toţi locuitorii. De aceea, la curtea ducelui Arpad a fost o mare bucurie şi s'a făcut un mare ospăţ, de trei zile. Şi, apoi, cu pacea încheiată, a lăsat pe delegaţii ducelui Salanus să se întoarcă acasă, încărcaţi de daruri şi ducând cu sine pacea.

XVII. DESPRE ZERENSZE.

Iar ducele Arpad şi nobilii săi, plecând din fortăreaţa Hung, şi-au aşezat tabăra cu o mare bucurie dincolo de muntele Turzol, în câmpia de lângă fluviul Tucota [1]), până la muntele Zerenche [2]). Şi privind, peste acele regiuni muntoase, calitatea locului acela, au numit locul «plăcut», ceea ce se tălmăceşte pe limba lor zerelmes, fiindcă le-au plăcut mult locul acela şi, din acea zi şi până astăzi, locul dela zerelmu, se numeşte Zerenche. Aci ducele Arpad şi toţi nobilii săi, cu întreaga lor familie, dând la o parte năcazul, şi-au făcut corturi şi şi-au ales locul pentru răpaus. Şi au rămas aci, nu puţine zile, până ce au cucerit toate localităţile din vecinătate şi anume până la fluviul Souyou şi până la fortăreaţa de Sare [3]). Şi tot aci, lângă Tocota, şi mai jos de păduri, ducele Arpad a dat multe terenuri în diferite părţi, cu locuitori cu tot, lui Edunec şi Edumernec. Şi aceste terenuri urmaşii lor au meritat, cu ajutorul lui Dumnezeu, să le stăpânească până astăzi. Iar numitul Turzol, din bunătatea ducelui Arpad, a dobândit o mare moşie la poalele aceluiaşi munte, unde Budrugul se varsă în Tisa. Şi, tot în locul acela, a construit o fortăreaţă de pământ care în timpul de faţă poartă numele de Hymusuduor» [4]).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Tucota*, ung. Takta, o ramificaţie a fluviului Tisa.

2) *Zerenche* şi *Zeremsu*, ung. Szerencs, lângă Tucota. Cuvântul este pus în legătură cu szerelem, iubire şi szerencse, fericire.

3) *Fortăreaţa de sare*, Castrum salis, ung. Sovár, la marginea de Nord a fostei Ungarii.

4) *Hymusuduor*, ung. Himes-udvar, în apropiere de Tokay.

XVIII. DESPRE BORȘOD

Și, prinzând astfel rădăcini, după o înțelegere comună și în urma informațiilor tuturor locuitorilor, a fost trimis Borsu [1]), fiul lui Bunger, cu o puternică trupă spre țara Polonilor, ca să observe fruntariile regatului și să le întărească prin obstacole până la muntele Turtur [2]) și să construiască, la un loc potrivit, o fortăreață pentru paza regatului. Borsu însă, după ce și-a luat rămas bun, a plecat într'un ceas fericit cu o mulțime de țărani și a zidit lângă rîul Buldua [3]) o fortăreață care a fost numită de poporul de acolo Borsod, fiindcă a fost mică. Iar Bors, după ce a primit ca obstatici pe fiii locuitorilor și după ce a pus pari de graniță pe muntele Turtur, s'a întors la ducele Arpad. Și a fost cu prilejul întoarcerii lui Borsu o mare bucurie la curtea ducelui. Iar ducele, ca recunoștință, a pus pe Borsu comite peste acea fortăreață și i-a încredințat toată grija acelui ținut.

XIX. DESPRE DUCELE DE BYHOR.

Iar ducele Arpad, trecând câteva zile, după ce s'a sfătuit cu nobilii săi, a trimis soli în fortăreața Byhor [4]), la ducele Menumorout, cerându-i ca din drepturile strămoșului său, regele Athila, să-i cedeze pământul de la fluviul Someș [5]) până la hotarul Nirului [6]) și până la poarta Mezesyna [7]). Și i-a trimis daruri, precum la început trimisese ducelui Salanus din Tytul. Iar în solia aceea au fost trimiși doi oșteni neînfricați: Usubuu [8]), tatăl lui Zoloucu [9]) și Velec [10]), din ai cărui urmași descinde episcopul Turda [11]). Căci

---

1) *Borsu*, ung. Bors, fiul lui Bunger.

2) *Turtur*, numele vechiu al munților Tatra.

3) *Buldua*, ung. Boldva, afluent al lui *Sajó*.

4) *Byhor*, ung. Bihar, fortăreață vestită. Numele este probabil de origine slavă.

5) *Zomus*, Someșul.

6) *Nyr*, ung. Nyir, o întinsă pădure în stânga Tisei.

7) *Poarta Mezesină*, ung. Meszesi kapu. Aci era într'o vreme *meta regni* și o puternică prisacă, lat. *indago*, ung. gyepü. Pădurea de alături poartă și astăzi numele de Meszes.

8) *Usubuu*, ung. *Ösbö*.

9) *Zoloucu* ung. Szalok.

10) *Velec*, *Veluc* și *Uueluc*, ung. Velek.

11) *Turda*, ung. Torda. Episcopul Turda să fi fost contimporan cu Anonymus?

erau aceştia de neam nobil, plecând, ca şi alţii din Scithia, şi cari veniseră după ducele Almus cu o mare mulţime de popor.

XX. CUM S'AU DUS IMPOTRIVA BYHORULUI

Trimişii lui Arpad însă, Usubuu şi Veluc au trecut peste fluviul Tisa la vadul Lucy [1]). Şi, după ce au pornit de aci, sosind în fortăreaţa Byhor, au salutat pe ducele Menumorout şi i-au prezentat darurile pe cari îi le trimisese ducele lor. In urmă însă, comunicându-i solia ducelui Arpad, au pretins teritoriul pe care l-am numit mai sus. Iar ducele Menumorout i-a primit cu bunăvoinţă şi încărcându-i cu diferite daruri, a treia zi le-a spus să se întoarcă acasă. Totuşi le-a dat răspunsul, zicându-le: «Spuneţi lui Arpad, ducele Hungariei, domnului vostru. Datori îi suntem ca un amic unui amic, cu toate ce-i sunt necesare, fiindcă e om străin şi duce lipsă de multe. Teritoriul însă ce l-a cerut bunei voinţe a noastre nu i-l vom ceda niciodată, câtă vreme vom fi în vieaţă. Şi ne-a părut rău că ducele Salanus i-a cedat un foarte mare teritoriu, fie din dragoste, cum se spune, fie de frică, ceea ce se tăgăduieşte. Noi însă, nici din dragoste nici de frică, nu-i cedăm din pământ nici cât un deget, deşi a spus că are un drept asupra lui. Şi vorbele lui nu ne turbură inima că ne-a arătat că descinde din neamul regelui Athila, care se numea biciul lui Dumnezeu. Şi chiar dacă acela a răpit prin violenţă această ţară dela strămoşul meu, acuma însă graţie stăpânului meu [2]), împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o mai smulgă din mâinile mele». Şi, spunându-le acestea, le-a dat drumul să plece. Atunci Usubuu şi Veluc, solii ducelui Arpad se duseră în fuga mare la stăpânul lor. Şi, sosind, au comunicat domnului Arpad solia lui Menumorout. Iar ducele Arpad şi nobilii săi aflând aceasta, s'au aprins de mânie şi au poruncit numai decât să se trimeaţă o armată împotriva lui. Au hotărît atunci să plece Tosu, tatăl lui Lelu, şi Zobolsu, fiul lui Eleud, din care se trage neamul lui Saac şi deasemenea Tuhtum, tatăl lui Horca, bunicul lui Geula şi Zumbor, din care descinde neamul lui Moglout. Aceştia luându-şi rămas bun dela ducele Arpad au plecat nu cu o mică oaste şi au trecut peste Tisa la vadul Ladeo [3]), neîntâlnind

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Lucy*, ung. Tisza Luc, era un vad peste Tisa.

2) *Stăpânului meu*. Dovadă despre suzeranitatea împăratului din Constantinopol.

3) *Ladeo*, ung. Tisza Ladány, era un vad al Tisei.

nici o împotrivire. A doua zi, încep să meargă călări pe lângă Tisa spre fluviul Someş şi şi-au aşezat tabăra, în locul unde este acum Zobolsu [1]). Şi în acest loc, aproape toţi locuitorii ţării li s'au supus de bunăvoie şi aruncându-se la picioarele lor şi-au dat copiii ca obstatici spre a nu suferi vr'o nenorocire. Căci se temeau de ei mai toate popoarele şi unii, fugind din faţa lor, de abia au scăpat, cari sosind la Menumorout, i-au adus ştire de faptele lor. Auzind aceasta Menumorout a fost cuprins de o atât de mare groază că n'a mai îndrăznit să-şi ridice mâna, căci toţi locuitorii se temeau de ei nespus de mult, fiindcă auziseră că ducele Almus, tatăl lui Arpad se trage din neamul regelui Athila. De aceea, nimenea nu credea că poate să-şi scape vieaţa, decât mulţumită lui Arpad, fiul ducelui Almus, şi nobililor săi. Din această cauză, cei mai mulţi li s'au supus de bună voie. Bine a împlinit Dumnezeu, faţă de ducele Almus şi de fiul său, proorocirea pe care a cântat-o profetul Moyse faţă de fiii lui Israel zicând: «Şi locul pe care îl va fi călcat piciorul vostru, al vostru va fi». Fiindcă din ziua aceea locurile pe cari le-au călcat ducele Almus şi fiul său Arpad, împreună cu nobilii săi, le-au stăpânit şi le stăpânesc urmaşii lor până în prezent.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XXI. DESPRE ZOBOLSU.

Atunci Zobolsu, un bărbat foarte deştept, observând un loc lângă Tisa,după ce s'a convins de calitatea locului, a înţeles că este foarte bine situat pentru ridicarea unei fortăreţe. Deci, cu asentimentul unanim al tovarăşilor săi, după ce au strâns o adunare de cetăţeni, a săpat un şanţ mare şi a ridicat din pământ o fortăreaţă foarte puternică. Această fortăreaţă poartă acum numele de Zobolsu. Apoi Zobolsu şi tovarăşii săi au orânduit dintre locuitorii ţării mai mulţi inşi, având să slujească la acea fortăreaţă. Aceştia se numesc acum cetăţeni. Şi lăsând aci soldaţi subt conducerea unui prea vestit ostaş, cu numele Eculsu [2]), s'au pregătit să meargă mai departe. Atunci Zobolsu şi tovarăşii săi au împărţit întreaga armată în două părţi: o parte să meargă pe lângă fluviul Zomus şi cealaltă jumătate în părţile Nirului. Zobolsu şi Thosu, tatăl lui Lelu au plecat cu jumătatea lor de oaste pe malurile Tisei, subjugând pentru ei popoarele şi au ajuns lângă fluviul Someş la lo-

1) *Zobolsu*, ung. Szabolcs, cf. nota c. VI.

2) *Eculsu*, ung. Ekölcs.

cul care se chiamă acum Saruvar [1]). Şi pe acel loc, mai jos de rovine, Thosu, tatăl lui Lelu, strângând mulţime de popor, a făcut un şanţ mare, şi a construit o fortăreaţă de pământ, foarte puternică, care la început s'a numit fortăreaţa lui Thosu, acum însă se chiamă Saruvar. Şi, primind ca obstatici pe fiii locuitorilor, au lăsat fortăreaţa plină de soldaţi. Apoi Thosu, la cererea poporului supus stăpânului lor, ducele Arpad, a făcut să se ridice un târg între Nir şi Tisa. Acestui târg i-a dat chiar numele său care, până astăzi, se numeşte târgul lui Thosu [2]). In urmă însă Zobolsu şi Thosu plecând de aci au ajuns la fortăreaţa Satmar [3]). Şi după o luptă de trei zile, asediind fortăreaţa au câştigat victoria şi intrând, a patra zi, în fortăreaţă, pe soldaţii ducelui Menumorout pe cari i-a putut prinde aci, i-a legat în lanţuri şi i-a băgat în fundul cel mai întunecat al unei temniţi, dar pe fiii locuitorilor i-a luat ca obstatici şi a lăsat apoi fortăreaţa plină de soldaţi. Iar ei au căutat să se ducă spre porţile Mezeşului.

XXII. DESPRE NYR.

Tuhutum însă şi fiul său Horca, mergând călări prin părţile Nyrului au supus mult popor, dela pădurile Nyrului până la Umusoer [4]) şi, urcând astfel, au ajuns până la Zyloc [5]), fără ca cineva să ridice mâna împotriva lor, fiindcă ducele Menumorout şi ai săi n'au îndrăznit să se lupte în contra lor, ci au început să păzească la fluviul Criş. Atunci Tuhutum şi fiul său Horca, plecând din Ziloc, au venit în părţile Mezeşului, la Zobolsu şi Thosu. Şi când s'au văzut laolaltă s'au bucurat nevoie mare şi, făcând un ospăţ, fiecare se lăuda pe sine şi victoria sa. Iar, în dimineaţa următoare, Zobolsu şi Thosu şi Tuhutum, sfătuindu-se împreună, au hotărît ca marginea regatului ducelui Arpad să fie la poarta Mezeşului. Atunci locuitorii ţării, la porunca lor, au zidit porţi de piatră şi au făcut o îngrăditură mare de copaci la marginea regatului. Apoi, cei trei bărbaţi, amintiţi mai sus, au comunicat toate isprăvile lor ducelui Arpad şi fruntaşilor săi prin soli credincioşi. Aducându-i-se acestea la cunoştinţă

---

1) *Saruuar*, ung. Sárvár, localitate în regiunea Tokay.

2) *Târgul lui Thosu*, ung. Tas vására, lângă Saruuar.

3) *Zotmar*, ung. Szatmár, Satu Mare, pe Someş. Fortăreaţa exista la venirea Ungurilor.

4) *Umusouer*, ung. Omsó-ér, un părău în Biharia.

5) *Ziloc*, ung. Zilah, Sălagiu.

lui Arpad şi iobagilor [1]) săi, s'au bucurat grozav de mult şi, după datina lor păgână, au făcut aldămaş şi au dăruit cu diferite daruri pe cei cari le-au adus vestea bucuriei. Iar ducele Arpad şi fruntaşii săi pentru acest motiv de bucurie, a făcut, ca de sărbătoare, un ospăţ, o săptămână întreagă, şi mai în fiecare zi se îmbătau pentru fericita şi vesela întâmplare. Şi, după ce au aflat despre toate aceste isprăvi, ducele Arpad şi ai săi au plecat din Zerensu şi şi-a aşezat oştirile lângă fluviul Souiou, de la Tisa până la râul Honrat [2]).

XXIII. DESPRE VICTORIA LUI THOSU, ZOBOLSU ŞI TUHUTUM.

Thosu şi Zobolsu, precum şi Tuhutum, văzând că Dumnezeu le-a dat o mare victorie şi că au subjugat pentru domnul lor mai multe popoare din ţara aceea, s'au simţit foarte mândri faţă de locuitorii din acea regiune. Şi, negăsindu-se nimenea pe acolo, au rămas mai multe zile, până să întărească cu obstacole puternice hotarele regatului.

XXIV. DESPRE ŢARA ULTRASILVANĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Şi, rămânând aci mai multă vreme, Tuhutum, tatăl lui Horca, cum era el un om şiret, după ce a prins să afle dela locuitori despre bunătatea ţării de dincolo de păduri, unde domnia o avea un oarecare Blac Gelou [3]), a început să ofteze, dacă n'ar putea cumva să dobândească printr'o favoare din partea ducelui Arpad, ţara de dincolo de păduri, pentru sine şi pentru urmaşii săi. Ceea ce s'a şi întâmplat, după aceea, întocmai. Căci ţara Ultrasilvană [4]) urmaşii lui Tuhutum au stăpânit-o până în timpul regelui Ştefan cel Sfânt şi ar fi stăpânit-o şi mai departe, dacă Gyla cel Mic [5]) ar fi primit să se facă creştin, împreună cu cei doi fii ai săi Biuia [6])

---

1) *Iobagilor săi.* In epoca arpadiană iobag însemna nobil.

2) *Honrat,* ung. Hernád, fluviu în regiunea Zips.

3) *Un oarecare Blach Gelou,* ung. Gyalu. După istoricii unguri numele de Gelou ar fi derivat din numele fortăreţii Gyalu, din judeţul Cluj. — E interesant de a constata că Anonymus nu ne spune că ar fi găsit în Ardeal populaţiuni slave.

4) *Ţara Ultrasilvană,* Ardealul. Dela sfârşitul secolului al XII s'a introdus numirea de Transilvania, în loc de Ultrasilvania.

5) *Gyla cel Mic,* fiul lui Zombor, strănepotul lui Tuhutum.

6) *Biuia* sau *Bue,* ung. Bolya.

şi Bucna [1]) şi n'ar fi lucrat mereu împotriva sfântului rege, după cum se va arăta în cele ce urmează.

XXV. DESPRE PREVEDEREA LUI TUHUTUM.

Iar mai sus numitul Tuhutum, om foarte prevăzător, a trimis pe un oarecare bărbat şiret, pe Ocmand [2]), tatăl lui Opaforcus [3]) pentru ca, umblând pe ascuns, să se informeze despre calitatea şi fertilitatea pământului din Ultrasilvania şi ce fel de oameni sunt locuitorii de acolo şi dacă ar fi cu putinţă să se războiască cu ei. Căci Tuhutum voia să-şi câştige şi nume şi pământ, precum spun lăutarii noştri: toţi au câştigat pământ şi au căpătat şi nume bun. Ce să mai spun? Când tatăl Ogmand, iscoada lui Tuhutum, dând târcoale ca o vulpe, a văzut, pe cât poate să cuprindă vederea omului, bunătatea şi rodnicia pământului şi pe locuitorii săi, i-a plăcut nespus de mult şi, în cea mai mare grabă, s'a întors la domnul său. Şi, după ce a sosit, i-a vorbit multe domnului său despre bunătatea acelei ţări: că pământul acela e udat de cele mai bune râuri, al căror nume şi folos le-a amintit pe rând, că din nisipul lor se culege aur, că aurul din acea ţară este cel mai bun aur, că de acolo se scoate sare şi materii sărate şi că locuitorii din acea ţară sunt cei mai nevoiaşi oameni din toată lumea. Fiindcă sunt Blachi şi Sclavi cari nu au alte arme decât arcuri şi săgeţi şi ducele lor Geleou e puţin statornic şi n'are ostaşi buni împrejurul său şi n'ar îndrăzni să se împotrivească curajului Ungurilor, fiindcă suferă multe neajunsuri din partea Cumanilor şi a Pecenegilor [4]).

XXVI. CUM S'AU DUS IN CONTRA LUI GELU.

Atunci Tuhutum aflând despre bunătatea acelei ţări, şi-a trimis soli la ducele Arpad, ca să-i dea voie să se ducă dincolo de păduri să se lupte împotriva lui Gelou. Ducele Arpad însă, după consfătuirea avută, a lăudat propunerea lui Tuhutum şi i-a dat voie să meargă dincolo de păduri să se lupte împotriva lui Gelou. Aflând

---

1) *Bucna* ung. Bonyha.

2) *Ogmand*, ung. Agmand.

3) *Opaforcos*, ung. Apafarkas.

4) *Cumani şi Picenaţi*, In timpul compunerii cronicii lui Anonymus, Cumanii, ca şi Pecenegii, (Kunok, Besenyők), erau etabiliţi în Ungaria şi, de sigur, se vor fi înstărit în detrimentul localnicilor.

aceasta dela solul său, Tuhutum a făcut pregătiri cu ostaşii săi şi, după ce şi-a lăsat tovarăşii acolo, a plecat peste păduri, spre răsărit, în contra lui Gelou, ducele Blachilor. Iar Gelou, ducele ultrasilvan, auzind despre venirea lui, şi-a strâns oastea şi a pornit călare, în cea mai mare fugă, înaintea lui, pentru ca să-l oprească la porţile Mezeşului. Dar Tuhutum, străbătând pădurea într'o singură zi, a sosit la râul Almaş [1]). Atunci ambele armate au ajuns faţă în faţă, găsindu-se între ele numai râul. Iar ducele Gelou, cu arcaşii săi, voia să-i oprească acolo.

XXVII. DESPRE MOARTEA LUI GELU.

Iar făcându-se dimineaţă, înainte de auroră, Tuhutum şi-a împărţit armata în două părţi şi a doua jumătate a trimis-o ceva mai sus, pentruca, trecând peste râu, fără să afle soldaţii lui Gelou, să înceapă lupta, după cum s'a şi întâmplat. Şi fiindcă trecerea le-a fost uşoară, ambele linii au ajuns deodată la luptă. Şi s'au luptat între ei cu înverşunare; dar ostaşii ducelui Gelou au fost biruiţi şi mulţi dintre ei omorâţi şi încă şi mai mulţi făcuţi prizonieri. Când a văzut aceasta ducele Gelou, ca să-şi scape vieaţa, a luat-o la fugă cu puţini din ai săi. Şi pe când fugea grăbit spre fortănreaţa sa, situată lângă fluviul Zomus, soldaţii lui Tuhutum, urmărindu-l în fuga mare, au omorât pe Gelou lângă râul Copus [2]). Atunci locuitorii acelei ţări, văzând moartea domnului lor, de bună voie, dând mâna, şi-au ales ca domn pe Tuhutum, tatăl lui Horca. Şi, în localitatea ce se chiamă Esculeu [3]), şi-au întărit cuvântul prin jurământ. Şi din ziua aceea localitatea aceasta poartă numele de Esculeu, fiindcă acolo au făcut jurământul. Iar Tuhutum, din ziua aceea, a stăpânit ţara în pace şi în fericire şi urmaşii lui au stăpânit-o până în timpul regelui Ştefan cel Sfânt. Iar Tuhutum a dat naştere lui Horca, Horca a dat naştere lui Geula şi Zubor [4]). Geula a avut două fete, dintre cari una se chema Caroldu şi cealaltă Saroltu [5]). Sarolt a fost mama regelui Ştefan cel Sfânt. Iar Zumbor a dat naştere lui Geula

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Almas, ung. Almás*, un afluent al Someşului.

2) *Copus*, ung. Kapus, Căpuşul, un afluent al Someşului.

3) *Esculeu*, ung. Esküllö, localitate în apropierea Clujului, Vorba Esculeu ar veni de la ung. *esküdni*, a jura.

4) *Zubor*, ung. Zobor.

5) *Caroldu şi Sarolt.* După filologii unguri, în Caroldu am avea turc. *kara* negru şi în Sarolt turc. *sari*, alb. Cf. V. Motogna, *Anonymus în istoriografia ungurească mai nouă*, în *Rev. ist.* XIII, a. 1927.

6) *Zombor*, ung. Zombor.

cel Mic, tatăl lui Bue şi Bucne, în timpul căruia regele Ştefan cel Sfânt a subjugat ţara Ultrasilvană. Pe Geula chiar l-a dus legat în Ungaria şi l-a ţinut în închisoare toată viaţa, fiindcă era păgân şi n'a voit să se încreştineze şi lucra împotriva regelui Ştefan cel Sfânt, cu toate că i-a fost rudă după mamă.

XXVIII. DESPRE DUCELE MENUMOROUT.

Iar Tosu şi Zobolsu, câştigând victoria, s'au întors la ducele Arpad, după ce subjugaseră întregul popor dela fluviul Zomus până la Cris şi nimenea n'a îndrăznit să-şi ridice mâna împotriva lor. Şi chiar Monumerout, ducele lor, mai mult se pregătea de drum, să meargă în Grecia, decât să vină împotriva lor. Şi plecând de acolo, s'au coborât pe lângă un oarecare râu, numit Humusouer [1]) şi au ajuns până la rovina Zerep [2]). Şi plecând de aci au ajuns până la Zeguholmu [3]) şi aci au voit să treacă peste Criş ca să dea lupta cu Menumorout, dar sosind soldaţii lui Menumorout le-au împedicat trecerea. Plecând apoi de aici au mers călări o zi întreagă şi şi-au aşezat tabăra lângă un deal mic, şi de aci pornind călări pe lângă râul Turu [4]), au ajuns la Tisa. Şi în portul Drugma [5]), au trecut peste fluviul Tisa, unde din bunătatea lui Arpad a câştigat mult pământ pentru un oare care ostaş cuman, cu numele Huhot [6]), ai cărui urmaşi îl stăpânesc până astăzi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XXIX. DESPRE INTOARCEREA LOR.

Pe când treceau cu plutele peste fluviul Tisa, au trimis înainte soli la ducele Arpad ca să-i anunţe bucuria scăpării [7]). Aceştia când au sosit la ducele Arpad şi i-au vestit că Zobolsu şi Tosu s'au întors cu armata sănătoşi şi teferi şi că vadul Drugma l-au trecut cu toţii, ducele Arpad aflând că Tosu şi Zobolsu s'au întors cu toate

---

1) *Humusouer* vezi nota c. XXII, 1.

2) *Zerep*, ung. Szerepsár, lutum Zerep, în judeţul Bihor.

3) *Zeguholmu*, ung. Szeghalom, lângă Criş.

4) *Turu*, ung. Túr, un fluviu, afluent al Crişului. Numele foarte răspândit în ţările slave arată că origina lui e slavă, cf. Moór, *op. cit.* p. 444.

5) *Drugma*, ung. Dorogma, un vad peste Tisa.

6) *Huhot*, ung. Ohat, numele unui soldat cuman.

7) *Bucuria scăpării*. Din acest pasajiu, precum şi din altele ale cronicei Anonimului, rezultă că Ungurii n'au ocupat ţara fără lupte. Ei au cucerit-o cu armele.

oştile lor sănătoşi şi neatinşi şi că au trecut peste fluviul Tisa, a făcut un mare chef şi a dăruit cu diferite daruri pe vestitorii bucuriei. Iar când Thosu şi Zobolsu erau să intre în curtea ducelui, ducele a trimis întru întâmpinarea lor pe toţi soldaţii săi şi astfel i-a primit cu mare bucurie. Şi, după obiceiul domnilor celor buni de a preţui pe credincioşii lor, aproape în fiecare zi, îi poftea la masa sa să-i ospăteze şi le-a dat multe daruri. De asemenea, şi ei au prezentat ducelui Arpad diferite daruri şi pe fiii locuitorilor luaţi ca obstatici.

XXX. DESPRE DUCELE SALANUS.

Iar, după trecere de câteva zile, ducele Arpad şi fruntaşii săi, după ce s'au consfătuit împreună, au trimis, ca de bucurie, soli la ducele Salanus cari să-i vestească victoria lui Thosu şi a lui Bulsuu, precum şi a lui Tuhutum şi să-i ceară ţara până la fluviul Zogea [1]). Ceeace s'a şi făcut. Căci au fost trimişi Etu şi Voyta cari întâlnind pe ducele Salanus în câmpia nisipoasă dela Olpar, i-au vestit bucuria cu care au fost însărcinaţi şi au pretins dela el teritoriul până la fluviul Zogea. Când a auzit aceasta ducele Salanus, a fost cuprins de o mare spaimă şi teritoriul pretins de la el, de frică l-a cedat ducelui Arpad până la fluviul Zogea şi a prezentat solilor diferite daruri. Iar în ziua a şaptea Etu şi Voyta, luându-şi rămas bun, s'au întors la domnul lor. Ducele Arpad i-a primit cu mare cinste şi aflând despre misiunea lor, a fost mare bucurie la curtea ducelui. Şi acesta a căutat să dăruiască credincioşilor săi locuri şi proprietăţi mari.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XXXI. DESPRE PLECAREA DIN ZEREMSU.

In urmă, ducele şi principii săi au plecat din Zeremsu şi au trecut peste fluviul Souyou, în locul unde se varsă în el apa Honradului. Şi şi-au aşezat tabăra lângă râul Heuyou [1]) până la Tisa şi până la Emeud [2]) şi au rămas acolo o lună întreagă. Tot aci, ducele a dăruit pe Bungernec [3]), tatăl lui Borsu, cu o moşie mare, dela flu-

---

1) *Zogua* sau *Zogea*, ung. Zagyva, afluent al Tisei.

2) *Heuyou*, ung. Héjő, afluent al Tisei. Etimologia cuvântului ar fi hévhé «cald» şi jó «fluviu». Cf. Pais D. *op. cit.* p. 118.

3) *Emeud* ung. Emőd, localitate, pe malul drept al Tisei.

4) *Bungernec*, ung. Bőnger. *Nec* este sufixa dativului unguresc, care a trecut în latineasca Anonimului.

viul Topolucea [1]) până la fluviul Souyou, care acum se chiamă Miscoucy [2]) şi i-a dăruit fortăreaţa ce se numeşte Geuru [3]) şi din această fortăreaţă, fiul său Borsu, împreună cu fortăreaţa ce se numeşte Borsod, a făcut un singur comitat.

XXXII. DESPRE FORTĂREAŢA URSUUR ŞI FLUVIUL EGUR.

După aceea ducele Arpad şi nobilii săi au plecat de aci şi, venind până la fluviul Naragy [4]), şi-au aşezat tabăra lângă păraele unor ape, în locul ce se numeşte acum Casu [5]). Aci i-a dăruit o monie mare lui Ousadunec [6]), tatăl lui Ursuur şi aci, în urmă, Ursuur, fiul său, a zidit o fortăreaţă, la izvorul acelui fluviu, care acum poartă numele de fortăreaţa Ursuur. Iar ducele Arpad, împreună cu ai săi, plecând de aici, au venit până la fluviul Egur [7]) şi după ce şi-au făcut corturi, au rămas aci mai multe zile şi muntele acela, în vârful căruia i-au făcut ducelui un cort acoperit cu frunze, l-au numit Zenuholmu [8]), iar tabăra lor se întindea dela râul Ystoros [9]) până la fortăreaţa Purozlou [10]). Plecând apoi de aci au ajuns la fluviul Zogea şi şi-au aşezat tabăra lângă acel fluviu, dela Tisa până la pădurea Matra [11]) şi şi-au subjugat pe toţi locuitorii ţării, dela Cris până la fluviul Zogeva şi până la pădurea Zepus [12]). Apoi ducele Arpad a dat lui Edunec şi lui Edumenec [13]) mult teritoriu din pădurea Matra, unde în urmă nepotul lor, Pota [14]), a zidit o fortăreaţă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

1) *Topolucea* ung. Topolca, fluviu lângă Miscolţ. Cuvântul este de origine slavă şi-l regăsim în Topliţele din alte judeţe.

2) *Miscoucy*, ung. Miskolc, terra magna que nunc vocatur Miscoucy.

3) *Geuru*, ung. *Győr*. fortăreaţă vestită. în dreapta Tisei.

4) *Naragy*, ung. *Nyárád*, un râu în Borsod.

5) *Casu*, ung. Kács, fortăreaţă în dreapta Tisei.

6) *Ousadunec*, vezi nota c. VIII. 4.

7) *Egur*. ung. Eger, afluent al Tisei.

8) *Zenuholmu*, ung. Szinhalom, un munte lângă fluviul Eger.

9) *Ystoros*, ung. Ostoros, părău în dreapta Tisei.

10) *Purozlou*, ung. Poroszló, fortăreaţă lângă Eger. Pais D. *op. cit.* p. 134 face apropiere între Poroszlo şi slavul Preslav.

11) *Matra*, ung. Mátra, munte şi pădure între Tisa şi Dunăre.

12) *Zepus*, ung. Szepes, Szepsi, Zips.

13) *Edunek şi Edumenec*, forma de dativ unguresc trecută în textul latin al Anonimului.

14) *Pota* ung. Pata.

Din seminţia acestora şi-a tras originea, după mult timp în urmă, regele Samuel, care pentru cucernicia sa se numea Oba [1]).

XXXIII. DESPRE FORTĂREAŢA NOUGRAD ŞI NITRA.

Tot în această vreme,ducele Arpad văzându-se atât de mult înălţat de generalii săi şi în siguranţă, după ce a ţinut sfat împreună cu ei, a trimis mai mulţi oşteni într'o expediţie de războiu ca să cucerească poporul din fortăreaţa Gumur [2]) şi Nougrad [3]) şi dacă i-ar sluji norocul să se urce spre graniţa Boemiei [4]) până la Nitra [5]). Iar în fruntea celor ce plecau la războiu le-a dat ca şefi şi conducători pe cei doi fii ai unchiului său, ai lui Hulec [6]), pe Zuardu [7]) şi Cadusa şi de asemenea pe Huba, unul dintre personagiile principale. Atunci acese trei căpetenii, luându-şi rămas bun dela Arpad, au plecat din locul ce se numeşte Paztuh [8]), mergând călare pe lângă fluviul Hongun [9]) şi au trecut apa aceasta, lângă fluviul Souyou. Şi de aci, au plecat în părţile fortăreţii Gumur şi au ajuns până la muntele Bulhadu [10]); şi de aici, venind în părţile Nougradului, au ajuns până la râul Caliga [11]). Iar de aici ieşind, au mers pe malurile Dunării şi, trecând râul Wereuecca [12]) şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Ypul [13]). Şi fiindcă ajutorul luiDumnezeu era cu ei, toată lumea avea teamă şi, mai ales, pentru aceea aveau teamă de ei, fiindcă auziseră că ducele Arpad, fiul ducelui Almus, se trage din neamul regelui Athila. Atunci toţi Sclavii locuitorii ţării cari dintru început erau ai ducelui Salanus, de frica lor, s'au supus de bunăvoie, ni-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Oba Samuel*, pare a fi Aba, tată şi Samuel. Numele Samuel nu se găseşte în lista regilor unguri.

2) *Gumur*, ung. Gömör, fortăreaţă lângă râul Sajó.

3) *Nougrad*, ung. Nógrad, cetate la nordul Dunării. Numirea este slavă.

4) *Boemii*. După acest pasagiu al lui Anonymus, Boemii n'ar fi fost în Ungaria la venirea Ungurilor.

5) *Nitra*, ung. Nyitra, fortăreaţă vestită şi foarte veche, pe fluviul cu acelaşi nume.

6) *Hulec*, vezi nota c. VIII. 1.

7) *Zuardu, Cadusa* vezi nota c. VII. 1.

8) *Paztuh*, ung. Pasztó, localitate lângă râul Zagyva.

9) *Hongun*, ung. Hangony, afluent al lui Sajó.

10) *Bulhadu*, ung. Bolhad, munţi la nord de cotitura Dunării.

11) *Caliga*, ung. Galga, afluent al Zagyvei.

12) *Wereuecca*, ung. Veröce, un părău ce se varsă în Dunăre, nu departe de cotitura acesteia.

13) *Ypul*, ung. Ipoly, afluent al Dunării.

meni neîndrăznind să ridice mâna şi le slujeau cu atâta teamă şi groază, ca şi când ar fi fost de mai înainte domnii lor. Iar Zuardu şi Cadusa ,şi de aşişderea Huba, din care se trage înţeleptul Zemera [1]), după ce au văzut că şi-au subjugat fără luptă mult popor, au făcut o mare petrecere şi locuitorilor mai de seamă ai ţării cari îşi dăduseră pe fiii lor ca obstatici le-au dăruit diferite daruri şi cu vorbe molcomitoare i-au adus, fără război, subt domnia ducelui Arpad, şi i-au luat cu ei în expediţia de război, iar pe fiii lor, primindu-i ca obstatici, i-au trimis înapoi, cu diferite daruri la ducele Arpad. De aceea, ducele Arpad şi nobilii săi s'au înveselit neobicinuit de mult, iar celor ce le-au adus bucuria le-a dat daruri multe.

XXXIV. DESPRE FLUVIUL GRON ŞI FORTAREAŢA BORSU.

Intr'aceea, Zuard şi Cadusa, fiii lui Hulec şi nu mai puţin Huba şi toată oştirea lor au trecut peste fluviul Ypul, lângă Dunăre. Şi, în ziua următoare, trecând peste fluviul Gron [2]) şi-au aşezat tabăra pe un câmp lângă oarecare cetate de pământ ce se chiamă Varod [3]). Şi după ce au cucerit acea fortăreaţă, au rămas acolo trei zile, în aşteptarea lui Borsu, fiul lui Bunger, pe care ducele Arpad îl trimisese cu o mare armată în ajutorul lor. A patra zi, sosind la ei Borsu cu o puternică trupă, toţi locuitorii ţării s'au îngrozit şi nimeni n'a îndrăznit să ridice mâna împotriva lor. Atunci ăşti patru domni, sfătuindu-se între ei, la rugămintea locuitorilor, credincioşi lor, au hotărât ca a treia parte din armată, împreună cu locuitorii autochtoni să se ducă în pădurea Zouolon [4]) ca să facă la hotarul ţării fortificaţii solide, atât de piatră cât şi de lemn, pentru ca niciodată să nu mai poată intra Boemii sau Polonii în ţara lor pentru furt sau jaf. Şi, cu o înţelegere unanimă, au trimis în cauza aceasta pe Borsu, fiul lui Bunger, cu ostaşii săi. Şi pe când mergeau călare pe lângă fluviul Gron, un cerb, scăpând cu fuga dinaintea lor, s'a urcat pe vârful unui munte. Borsu, urmărindu-l în fuga mare, l-a ucis în vârful muntelui, lovindu-l cu săgeata. Şi atunci privind Borsu munţii de jur împrejur, şi-a pus în gând să construiască acolo o fortăreaţă foarte puternică pe vârful unui munte înalt, căruia i-a dat numele său, încât poartă numele de fortăreaţa Borsu [5]). Şi de

1) *Zemera*, ung. Szemere, nume de persoană şi de localitate.
2) *Gron*, ung. Garam, afluent al Dunării.
3) *Varod*, ung. Várad, fortăreaţă pe fluviul Gran.
4) *Zouolon* şi *Zouolun*, ung. Zólyom, fortăreaţă şi pădure.
5) *Castrum Borsu*, ung. Bors vára, fortăreaţă pe stânga Granului.

aci a pornit cu oştile până la pădurea Zouolon şi a pus să se facă o fortificaţie mare de piatră care acum se chiamă fortăreaţa Borsod-Zouolon.

XXXV. DESPRE CETATEA NITRA.

Zuard şi Cadusa, precum şi Huba, după plecarea lui Borsu, venind împreună cu toate trupele lor din fortăreaţa ce se numeşte Warod şi-au aşezat tabăra dincolo de pădurea Tursoc [1]), lângă râul Sytua [2]), iar a doua zi au trimis câţiva spioni pe cari îi ştiau mai îndrăzneţi cari să treacă râul Nitra şi să iscodească nu cumva ar putea să ajungă fără lupte până la cetatea Nytra? Aceştia, venind în goana mare până la părâul Turmas [3]), unde se varsă în pârâul Nytra, au văzut că locuitorii acelei provincii, Slavi şi Boeni, li se pot împotrivi cu ajutorul ducelui Boemilor. Pentru că, după moartea regelui Athila, ţara ce se cuprinde între Wag şi Gron, de la Dunăre până la fluviul Morova [4]), a ocupat-o ducele Boemilor şi a prefăcut-o într'un ducat. Şi, pe vremea aceea, mulţumită ducelui din Boemia, a fost făcut duce în Nitra Zubur [5]).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XXXVI. DESPRE SPIONII TRIMIŞI DE DUCI.

Când însă spionii trimişi de Zuard şi Cadusa au văzut că Sclavii şi Boemii nu sunt în stare să li se împotrivească, au aruncat, în trei rânduri, săgeţi asupra lor şi cu loviturile săgeţilor au omorât câţiva dintre ei. Văzând aceasta Sclavii şi Boemii pe cari îi pusese de pază Zubur că aceia cari se numesc hetumoger întrebuinţează astfel de arme, s'au înfricoşat grozav, fiindcă nici odată ei n'au mai văzut astfel de arme. Şi, numai decât, au dat de ştire domnului lor Zubur şi celorlalţi principi din această provincie.

XXXVII. DESPRE LUPTA DUCILOR LUI ARPAD.

Atunci Zubur, auzind aceasta, a venit cu ajutorul Boemilor înaintea lor cu oaste multă ca să se lupte cu ei şi când ambele ar-

---

1) *Tursoc*, ung. Tursok, numele unei păduri în dreapta Granului.
2) *Sytua*, ung. Zsitva, afluent al Dunării.
3) *Turmas*, ung. Tormos, părău lângă localitatea Tormos.
4) *Morava şi Morva*, Morava la frontiera vechei Ungarii.
5) *Zubur*, ung. Zobor, munte lângă fluviul Nitra.

mate au ajuns la fluviul Nitra, Zuard, Cadusa şi Huba au voit să treacă peste fluviu. Dar Zubur, ducele din Nitra, şi soldaţii săi, prin lupte îndelungate împotriva lor, n'au voit nici de cum să le îngăduie trecerea. Şi războindu-se multă vreme, Ungurii au ucis mai mulţi Boemi şi Sclavi, lovindu-i cu săgeţile. Dar, din pricina inundaţiilor de ape, timp de trei zile, Ungurii n'au putut nici de cum să treacă; în sfârşit, în ziua a patra, Boemii şi toţi Sclavii din Nitra, văzând curajul Ungurilor şi ne mai putând suporta loviturile de săgeţi, au luat-o la fugă şi în grabă mare, spre a-şi scăpa viaţa, s'au închis îngroziţi în cetatea Nitra. Zuard, Cadusa şi Huba, precum şi ceilalţi ostaşi, urmărindu-i până în cetate, pe unii dintre ei i-au omorât, pe câţiva i-au rănit, pe alţii i-au luat ca prizonieri. Iar Zubur, ducele lor, voind să lupte împotrivă-le pe când fugea, a căzut jos de lancea lui Cadusa şi, fiind prins, a fost aruncat în închisoare ,iar ceilaţi închişi în cetate, rămaseră ca muţi. Dar, în ziua următoare, Zuard, Cadusa şi Huba, cu mulţimea înarmată a oştirilor, au început să atace cu putere, pe toate căile, cetatea Nitra. Şi Dumnezeu le-a dat o victorie strălucită şi, luptând, au intrat înlăuntru şi mult sânge de duşman au vărsat acolo. Apoi duşi de mânie, pe Zuburiu, ducele acelei provincii, pe care îl prinseseră cu trei zile înainte, târându-l pe un munte înalt, îl spânzurară în furci. De unde muntele acela, de atunci şi până astăzi, se numeşte muntele Zubur. In urma acestui fapt, toţi oamenii din acea ţară au fost cuprinşi de groază şi toţi nobilii şi-au dat pe fiii lor ca obstatici. Şi toate popoarele din acel ţinut, până la fluviul Wag, li s'au supus. Şi fiindcă ajutorul lui Dumnezeu era cu ei, n'au subjugat numai pe aceştia, ci au cuprins şi toate fortăreţele lor, al căror nume sunt până în ziua de astăzi: Stumtey [1]), Colgoucy [2]), Trusum [3]), Blundus [4]) şi Bana [5]) şi orânduind paznici în fortăreţe, au înaintat până la fluviul Moroa. Şi făcând fortificaţii puternice au fixat graniţile ţării Ungariei până la Borona [6]) şi Saruuar [7]). Şi victorioşi s'au întors la ducele Arpad, ducându-i cu sine pe toţi necredincioşii din acea regiune, legaţi în lanţuri de fier. Iar când Zuard, Cadusa şi deasemenea şi Huba au

B.C.U Cluj / Central University Library Cluj

1) *Stumtey*, ung. Sempte, pe stânga fluviului Vaag.
2) *Colgoucy*, ung. Galgoc, în regiunea fluviului Vaag.
3) *Trusum*, ung. Trencsén, în aceeaşi regiune.
4) *Blundus*, ung. Bolondoc în aceeaşi regiune, la sud de Trencsén
5) *Bana*, ung. Bán, în apropriere de Bolondoc.
6) *Borona*, ung. Borona, localitate în nordul fostei Ungarii.
7) *Saruuar*, ung. Sárvár, probabil lângă fluviul Morava.

sosit cu toţi prizonierii lor, sănătoşi şi teferi la ducele Arpad, a fost o mare bucurie la curtea ducelui. Şi, la sfatul şi rugămintea nobililor, ducele a dăruit, după ce le-a luat jurământul chiar acestor necredincioşi din părţile Nitrei, pământuri, în diferite localităţi, ca nu cumva, devenind şi mai necredincioşi şi întorcându-se în patrie să corupă pe credincioşii cari locuiau la graniţile Nitrei. Şi, în mijlocul acestei mari bucurii, ducele Arpad a făcut pe Huba, comite al Nitrei şi al altor fortăreţe şi i-a dat în proprietate moşia de lângă fluviul Sytuua până la pădurea Tursoc.

XXXVIII. DESPRE ARMATA GRECILOR ŞI BULGARILOR.

Intr'acea ducele Salanus, aflând despre puterea şi faptele Ungurilor, s'a temut ca un cumva, împinşi de mânie să-l goncască într'o zi din regatul său. De aceea, sfătuindu-se cu ai săi, a trimis soli la împăratul Grecilor şi la ducele Bulgarilor ca să-i trimeată ajutor să se lupte cu Arpad, ducele Ungurilor. Impăratul Grecilor şi ducele Bulgarilor au trimis ducelui Salanus o mare armată, care, sosind la ducele Salanus, în locul ce se chiamă Tetel [1]), a fost o mare veselie la curtea ducelui. A doua zi însă ducele Salanus şi nobilii săi, după ce s'au sfătuit împreună, au trimis soli la ducele Arpad spunându-i să le părăsească ţara şi să caute să se întoarcă acasă în pământul lor natal. Iar, când aceştia au ajuns la ducele Arpad şi i-au comunicat solia ducelui Salanus, ducele Arpad şi nobilii săi supărându-se, i-au răspuns, prin aceiaşi delegaţi, ducelui Salanus: «Ţara care este situată între Dunăre şi Tisa şi, în afară de aceasta, apa Dunării care curge de la Ratisbona în Grecia, le-am cumpărat cu banii noştri, în timpul când eram noui veniţi şi ca preţ i-am trimis doisprezece cai albi şi altele, ca mai sus. Chiar el lăudându-şi bunătatea ţării sale, a trimis un braţ de iarbă din câmpia nisipoasă dela Olpar şi două ulcioare de apă de Dunăre. De aceea, povăţuim pe stăpânul vostru, ducele Salanus, să părăsească ţara noastră şi să plece cât mai de grabă în ţara bulgărească, de unde a descălecat strămoşul său, după moartea regelui Athila, răstrămoşul nostru. Iar de nu va face aşa să ştie că în timpul cel mai scurt, noi vom avea războiu cu el». Iar delegaţii, auzind aceasta, după ce şi-au luat rămas bun, s'au dus de grabă, cu faţa ploată, la ducele Salanus. Ducele Arpad însă şi nobilii săi, plecând, cu întreaga lor armată, dela fluviul Zogea, şi-au aşezat

1) *Tetel*, ung. Titel, localitate între Tisa şi Dunăre.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

tabăra lângă muntele Teteuetlen [1]) până la Tisa; apoi, venind pe malurile Tisei, au ajuns până la câmpia nisipoasă a Olparului.

XXXIX. DESPRE PLECAREA DUCELUI SALANUS IN CONTRA DUCELUI ARPAD.

Iar ducele Salanus, plecând, cu ajutorul Grecilor şi al Bulgarilor, din Tetel, la îndemnul alor săi, a început cu mare furie să alerge călare împotriva ducelui Arpad şi în timp ce ambele armate, aproape una lângă alta, au înoptat, nici unul dintre ei n'au îndrăznit să doarmă toată noaptea, ci, ţinându-şi cu mâinile caii înşalaţi, au petrecut neadormiţi toată noaptea. Când însă s'a făcut ziuă, încă înainte de auroră, ambele părţi s'au pregătit de război. Dar ducele Arpad, în sprijinul căruia era Dumnezeul tuturora, încingându-şi armele şi orânduindu-şi linia de bătaie, s'a rugat lui Dumnezeu cu lacrămile în ochi şi şi-a îmbărbătat soldaţii spunându-le: «O Scithici, voi cari din cauza îngâmfării Bulgarilor vă numiţi Hungari, după fortăreaţa Hungu, nu vă uitaţi, de teama Grecilor, de săbiile voastre şi nu vă pierdeţi renumele vostru cel bun. Ci, neînfricaţi şi vitejeşte, să ne batem împotriva Grecilor şi a Bulgarilor cari seamănă cu femeile noastre şi să ne temem de gloata de Greci, ca de o gloată de femei». Auzind acestea soldaţii săi, au prins mult curaj şi numai decât Lelu, fiul lui Tosu, a sunat din trompetă şi Bulsu [2]), fiul lui Bogat [3]), ridicând steagul, încep să vină să lupte împotriva Bulgarilor în frontul întâiu. Şi amândouă armatele duşmane s'au înhăţat la luptă şi au început să se bată între ele cu înverşunare. Şi după ce întreaga oaste a ducelui Arpad s'a angajat în luptă, faţă în faţă, în contra Grecilor, căzeau morţi foarte mulţi Greci. Iar când mai sus numitul Salanus a văzut că ai săi dau înapoi din luptă, spre a-şi scăpa viaţa, a luat-o la fugă şi s'a dus în grabă spre Alba Bulgariei [4]). Dar Grecii şi Bulgarii, cuprinşi de spaima Ungurilor, au uitat de drumul pe care veniseră şi puşi pe fugă, ca să scape cu viaţă, au socotit Tisa drept o apă mică şi au căutat să o treacă cu înotul. Fiindcă însă erau cuprinşi de teamă şi groază, de frica Ungurilor mai toţi au murit în fluviul Tisa şi de abia au mai scăpat câţiva cari

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Teteuetlen*, ung. Tetétlen, munte în apropierea oraşului Solnoc.

2) *Bulsu*, ung. Bulcsu, soldat ungur.

3) *Bogat*, ung. Bogat, tatăl lui Bulsu.

4) *Alba Bulgariei*, este Belgradul de astăzi. La venirea Ungurilor, Bulgarii stăpâneau şi Belgradul.

să ducă împăratului vestea nenorocirii lor. Din această cauză, locul acela, unde au murit Grecii, din ziua aceea şi până astăzi, poartă numele de vadul Grecilor [1]).

XL. DESPRE VICTORIA DUCELUI ARPAD.

Iar ducele Arpad şi ostaşii săi, câştigând victoria, au plecat de aci şi au ajuns până la lacul ce se numeşte Curtueltou [2]) şi au rămas acolo lângă pădurea Gemelsen [3]) trei zeci şi patru de zile. Şi în localitatea aceasta, ducele şi nobilii săi au orânduit toate legile consuetudinare ale regatului şi toate drepturile, cum să fie slujiţi ducele şi nobilii, sau cum să se facă judecăţile pentru crimele de tot felul ce s'ar săvârşi. Şi tot aci, ducele a dăruit nobililor cari au venit cu el diferite moşii împreună cu toţi locuitorii lor. Şi locul acela, unde s'au stabilit toate acestea, Ungurii l-au numit după graiul lor Scerii [4]), fiindcă aci s'au orânduit toate afacerile regatului. Şi ducele a dat locul acesta lui Oundunec, tatăl lui Ete, dela Tisa până la lacul Botua [5]) şi dela Curtueltou până la câmpia nisipoasă Olpar. In urmă însă, trecând câtăva vreme, Ethe, fiul lui Oundu, strângând o mulţime de Sclavi, a făcut să se construească între fortăreaţa Olpar şi vadul Beuldu o fortăreaţă foarte puternică, de pământ, pe care Sclavii, pe graiul lor, au numit-o Surungrad, adecă Cetatea Neagră [6]).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XLI. DESPRE PLECAREA LUI ARPAD.

Iar, după aceea, ducele Arpad şi nobilii săi au plecat de aci şi au venit la Titulum [7]) subjugându-şi poporul. In urmă, plecând au ajuns la portul Zoloncaman [8]) şi a adus sub jugul său toate popu-

---

1) *Vadul Grecilor.* Nu se ştie unde va fi fost acest vad. Pais. D. *op. cit.* p. 116, presupune că va fi fost lângă Olpar.

2) *Curtueltou,* ung. Körtvelytó, în dreapta Tisei. Cuvântul este format din kőrte, păr şi tó, lac.

3) *Gemelsen,* ung. Gyümölcseny, o pădure în dreapta Tisei, gyümölcs înseamnă în ungureşte, fruct, poamă.

4) *Scerij,* ung. Szeri, locaitate în dreapta Tisei.

5) *Botua,* ung. Botva, o mlaştină, lat. *stagnum,* în stânga Dunării.

6) *Surungrad,* ung. Csongrád, cetate în dreapta Tisei. In Surungard întrevedem elementele cern şi grad. Surungard ar însemna Cetatea Neagră.

7) *Titulum,* vezi c. XXXVIII, 1.

8) *Zoloncaman.* ung. Szalankamen, port la Dunăre. Zoloncaman este pus în legătură cu numele principelui bulgar Salanus.

laţiunile de lângă Tisa şi Dunăre şi pornind de aci au ajuns în părţile Budrugului [1]) şi şi-a aşezat tabăra lângă râul Uoyos [2]). Şi, în părţile acelea, ducele a dăruit mult teritoriu, împreună cu locuitori cu tot, lui Tosunec [3]), tatăl lui Lelu şi bunicului său după mama Culpun [4]), tatăl lui Botond [5]). Apoi ducele Arpad consfătuindu-se cu fruntaşii săi, au hotărât să trimeată, din pricina ducelui Salanus, o armată dincolo de Dunăre, împotriva Albei Bulgariei. In fruntea acestei armate a pus ca şefi şi conducători pe Lelu, fiul lui Tosu, pe Bulsuu, fiul lui Bogat şi pe Botond, fiul lui Culpun, cari, luându-şi rămas bun dela ducele Arpad, au plecat călări şi au trecut Dunărea, fără să li se împotrivească cineva, în locul unde Zova [6]) se varsă în Dunăre. Şi pornind de aci au început să se îndrepte călări spre cetatea Alba Bulgariei. Atunci ducele Bulgarilor, rubedenie cu ducele Salanus, a venit aproape cu o mare oaste spre a se bate cu ei, cu ajutorul Grecilor. A doua zi, ambele oştiri au fost aşezate în linie de bătaie în câmpia de lângă malurile Dunării. Atunci Lelu, fiul lui Tosu, ridicând numai decât steagul prevăzut cu semnul său, şi Bulsu, fiul lui Bogat, sunând din trompeta de război, s'au apropiat la luptă şi cetele ambilor duşmani s'au încăerat în părţi şi au început să se bată între ele cu înverşunare. Şi au fost omorâţi foarte mulţi dintre Greci şi Bulgari şi unii dintre ei au fost făcuţi prizonieri. Dar, când a văzut ducele Bulgariei că ai săi dau înapoi din luptă, a luat-o la fugă ca să-şi scape viaţa şi a intrat în cetatea Alba. Atunci Lelu, Bulsu şi de asemenea şi Botond câştigând victoria, şi-au aşezat tabăra lângă Dunăre, ceva mai jos, pe o câmpie şi au pus să se aducă înaintea lor toţi prizonierii Bulgarilor şi Grecilor pe cari, legându-i în fiare, i-au trimis în Ungaria ducelui Arpad.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XLII. DESPRE SOLII DUCELUI BULGARIEI.

A doua zi însă ducele Bulgariei a trimis, cu diferite daruri, soli la Lelu şi Bulsu şi Botond, rugându-i stăruitor să mijlocească pacea, dându-le pe deasupra de ştire că nu reţine partea ducelui

---

1) *Budrug*, ung. Bodrog, regiune lângă Dunăre.
2) *Uoyos*, ung. Vajas, fluviu şi o ramură a Dunării.
3) *Tosunec*, ung. Tas. Nec este sufixa dativului unguresc.
4) *Culpun*, ung. Kölpény, nume de localitate, lângă Sava.
5) *Botond*, ung. Botond.
6) *Zoua*, fluviul Sava.

Salanus, unchiul său. Ci că el, ca supus, va sluji cu credinţă lui Arpad, ducele Ungariei, şi-i va plăti un tribut anual. Iar ei, făcând pace şi primind ca obstatic pe propriul fiu al ducelui, au plecat cu multe averi de ale Bulgarilor şi pe ducele lor l-au lăsat să se retragă nevătămat. In urmă, plecând de aci, s'au dus până la poarta Wazil [1]) şi plecând de aci au subjugat ţara Rasiei [2]) şi au capturat pe ducele ei, ţinându-l multă vreme legat în fiare. Apoi plecând de aci, au ajuns până la mare şi toate popoarele din acea ţară le-au subjugat, prin influenţa lor şi fără lupte, stăpânirii lui Arpad, ducele Ungurilor. Şi au cucerit cetatea Spaleto [3]) şi au supus Croatia [4]) întreagă şi, plecând de aci, au luat ca obstatici pe fiii nobililor şi s'au întors în Ungaria la ducele Arpad. Iar, dacă războaele acestora şi toate isprăvile lor vitejeşti n'aţi voi să le credeţi din scrisul acestor pagini, credeţi atunci cântecele limbute ale cântăreţilor şi poveştile închipuite ale ţăranilor cari nici până astăzi n'au dat uitării faptele vitejeşti şi războaiele Ungurilor [5]). Dar unii spun, că ar fi mers chiar până la Constantinopol şi că Botond ar fi lovit cu barda sa în poarta de aur a Constantinopolului. Eu însă, fiindcă n'am aflat despre această ispravă în nici o carte a vreunui istoric, ci am aflat-o numai din poveştile false ale ţăranilor, de aceea în prezenta lucrare mi-am propus să nu o descriu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XLIII. DESPRE FORTĂREŢELE ZABRAG, POSAGA ŞI ULCU

Plecând de aci Bulsu, Lelu şi Botond, după ce s'au scoborât prin pădurea ce se chiamă Peturgoz [6]), şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Culpe [7]). Şi trecând peste acest fluviu, au ajuns la fluviul Zoua. Şi, după ce au trecut peste Zoua, au cuprins fortăreaţa Za-

1) *Wazil*, localitate în Bulgaria, între Sofia şi Philippopol, *Claustra sancti Basilii*.

2) *Ţara Rasiei*, Racy, Serbia de sud.

3) *Spaleto*, civitas *Spaletina*, este Spalato din Dalmaţia.

4) *Crouacia*, Croaţia, a căreia întindere nu va fi fost, de sigur, cea de mai târziu.

5) *Războaiele Ungurilor*. Atragem atenţia asupra constatării lui Anonymus că exista, pe vremea sa, o tradiţie a istoriei popoarelor din Ungaria. Din această tradiţie ce se cânta pe la toate răspântiile, Anonymus ia numai ceea ce îi se pare mai vrednic.

6) *Peturgoz*, ung. Pétergaz. Este pădurea Petrovagora, din Croaţia.

7) *Culpe*, ung. Kulpa, este un afluent în dreapta Savei.

brag [1]) şi de aci, mergând călări, au cucerit fortăreaţa Posaga [2]) şi fortăreaţa Ulcou [3]). Şi plecând de aci, au trecut peste Dunăre la Vadul Grecilor şi au sosit la curtea ducelui Arpad. Şi fiindcă Lelu, Bulsu şi Botond şi ceilalţi ostaşi s'au întors sănătoşi şi teferi la ducele Arpad după un an de zile, repurtând o mare victorie, la curtea ducelui a fost mare bucurie şi au făcut un ospăţ minunat şi în fiecare zi chefuiau strajnic Ungurii împreună cu diferitele naţiuni. Şi popoarele vecine, aflând despre faptele lor strălucite, alergau cu grămada la ducele Arpad şi supuindu-i-se cu credinţă curată, îl slujeau cu mare grije şi foarte mulţi au devenit musafirii lui de casă.

XLIV. DESPRE INSULA DUNĂRII

Iar, după aceasta, ducele Arpad a plecat din acele părţi, unde se află acum fortăreaţa Budrug şi s'a scoborât pe lângă Dunăre până la insula cea mare. Şi şi-a aşezat tabăra lângă insulă şi ducele Arpad şi nobilii săi, intrând în insulă, după ce au văzut rodnicia şi bogăţia locului şi poziţia întărită de apele Dunării, le-au plăcut mai mult decât se poate spune. Şi au hotărât ca insula să fie a ducelui şi ca fiecare din persoanele nobile să-şi aibă curtea şi vila sa proprie. Şi numai decât ducele Arpad, angajând maeştri a pus să i se facă case ducale strălucite şi a lăsat ca toţi caii săi obosiţi de drumul cel lung să fie aduşi aci să pască. Şi, în fruntea vizitiilor, a pus un oarecare cuman, cu numele Sepel [4]). Şi dela Sepel, şeful vizitiilor, care a rămas acolo, s'a numit insula până în ziua de astăzi cu numele de Sepel. Iar ducele Arpad şi nobilii săi au rămas aci împreună cu servitorii şi servitoarele sale în pace stăpânitori din luna lui Aprilie până în luna lui Octomvrie. Şi, lăsându-şi aci femeile, în deplină înţelegere, au ieşit din insulă şi au hotărât să meargă peste Dunăre şi să cucerească ţara Pannoniei şi să pornească războiu contra Carinthinilor [5]) şi să se pregătească să meargă în ţinuturile dela graniţa Lombardiei [6]). Şi înainte de a face aceasta,

---

1) *Zabrag*, Zagrab, Agram din Serbia de astăzi.

2) *Posaga*, fortăreaţa Pozega din Croaţia.

3) *Vlcou*, Vukovár, lângă Drava, în Serbia actuală. Etimologia cuvântului este *vlc*, lup şi radicalul cuvântului îl găsim şi în Vulcan, comună în jud. Braşov.

4) *Sepel*, ung. Csepel. Este o insulă formată de două braţe ale Dunării.

5) *Carinthini*. Carinthia era un principat pe timpul venirii Ungurilor.

6) *Lombardia*. Regiunea Padului, din Italia.

să trimeată o armată împotriva ducelui Glad care îşi avea domnia dela fluviul Mureş până la fortăreaţa Horom [1]). Din neamul acestuia, după multă vreme, pogorâse Ohtum, pe care l-a omorît Sunad. Iar în scopul acesta au fost trimişi Zuardu şi Cadusa şi Boyta cari, după ce şi-au luat rămas bun, au plecat călări şi au trecut peste Tisa la Kenesna [2]) şi au descălecat lângă râul Seztureg [3]). Şi nu s'a aflat nici un duşman care să ridice mâna împotriva lor, fiindcă groaza cuprinsese pe toţi oamenii din acea ţară. Şi, plecând de aci, au ajuns în părţile dela Beguey [4]) şi aci au rămas timp de două săptămâni, până ce toţi locuitorii din acea patrie, dela Mureş până la fluviul Timiş, li s'au supus şi au primit pe fiii lor ca obstatici. Apoi, plecând cu oastea, au venit spre fluviul Timiş şi şi-au aşezat tabăra lângă Vadul Nisipurilor [5]). Şi când au voit să treacă peste fluviul Timiş, le-a ieşit înainte Glad, din neamul căruia se trage Ohtun, ducele acelei patrii, împreună cu o mare armată de călăreţi şi de pedeştri ,cu ajutorul Cumanilor şi Bulgarilor şi Valachilor. A doua zi, însă, fiindcă nici una din cele două oştiri nu putuse să treacă de loc peste fluviul Timiş, care se găsea între ele, Zuardu a însărcinat pe fratele său Cadusa ca, împreună cu o jumătate din oastea sa, să se scoboare mai jos şi, ori cum ar putea, să treacă apa şi să înceapă lupta în contra duşmanilor. Cadusa, numai decât, dând ascultare poveţii fratelui său, a pornit călare cu o jumătate din oştire şi s'a scoborât mai jos în fuga mare. Şi, cum graţia dumnezeiască era de partea lor, trecerea le-a fost uşoară. Şi în vreme ce o parte din armata Ungurilor era dincolo, împreună cu Cadusa, şi o jumătate de parte, dincoace, împreună cu Zuard, atunci Ungurii făcură să răsune trompetele de războiu şi trecând în înot peste fluviu, încep să lupte cu înverşunare. Şi, fiindcă ajutorul lui Dumnezeu era alături de Unguri, le-a dat o mare victorie, iar duşmanii căzeau înainte-le, ca snopii după secerători. Şi în acest războiu au murit doi duci ai Cumanilor şi trei cneji ai Bulgarilor [10]). Şi însuşi Glad,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

1) *Horon*, ung. Haram, era o fortăreaţă lângă Dunăre, în Banat. Cuvântul este de origină slavă. cf. Moór, *op. cit.* p. 442.

2) *Kenezna*, ung. Kanizsa, o localitate lângă Tisa.

3) *Seztureg*, ung. Csesztreg, afluent al Tisei de jos.

4) *Beguey*, ung. Bőge, rîul Bega, afluent al Tisei.

5) *Vadul Nisipurilor*, Vadum arenarum, ung. Fövenyrév, localitate în Banat.

6) *Vlachii*. Anonymul îi constată pentru a doua oară în Banat.

7) *Cneji* ai Bulgarilor. Instituţia românească a chinezatului o găsim şi la Bulgari.

ducele lor, numai luând-o la fugă, a putut să scape, şi armata sa întreagă s'a topit ca ceara de faţa focului şi a pierit de ascuţişul săbiilor. Apoi Zuard şi Cadusa şi Boyta, plecând de aci, au venit victorioşi spre hotarele Bulgarilor şi şi-au aşezat tabăra lângă râul Ponoucea [1]). Iar ducele Glad, luând-o la fugă, după cum am spus mai sus, a intrat de teama Ungurilor în fortăreaţa Kevea [2]). Şi, a treia zi, Zuard şi Cadusa, precum şi Boyta, din al cărui neam se trage Brucsa, orânduindu-şi armata împotriva fortăreţii Kevea, a început să dea lupta. Văzând aceasta ducele lor Glad, li-a trimis soli şi a început să ceară pace, dăruindu-le de bună voie fortăreaţa, împreună cu diferite daruri. Apoi mergând de aci, au cucerit fortăreaţa Ursova [3]) şi au locuit în ea timp de o lună şi pe Boyta, împreună cu a treia parte din armată şi cu fiii locuitorilor luaţi ca obstatici, i-au trimis la ducele Arpad. Şi, pe deasupra şi-au trimis şi solii lor, ca să le dea voie să meargă în Grecia, pentruca să cucerească toată Macedonia, dela Dunăre până la Marea Neagră. Căci pe acea vreme Ungurii în mintea lor nu doreau nimic altceva decât să ocupe ţări, să subjuge popoare şi să se îndeletnicească cu fapte războinice. Fiindcă Ungurii în timpul acela aşa de mult se bucurau de a suge sângele omenesc, ca şi lipitoarea, şi dacă n'ar fi făcut aşa n'ar fi lăsat urmaşilor lor atâtea ţări frumoase. Ce să mai spun? Boyta şi delegaţii lor au ajuns la ducele Arpad şi i-au povestit isprăvile lor. Ducele însă le-a lăudat faptele şi lui Zuard şi Cadusa le-a dat libertatea de a se duce în Grecia şi de a cuceri ţara. Şi lui Boyta, pentru serviciul său atât de credincios, i-a dăruit o moşie mare lângă Tisa, cu numele Torhus [4]). Atunci delegaţii lui Zuard şi ai fratelui său Cadusa, luându-şi rămas bun, s'au întors veseli la stăpânii lor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XLV. DESPRE CETAŢENII BULGARILOR ŞI MACEDONENILOR.

După trecere de câteva zile, Zuard şi Cadusa, împreună cu întreaga lor armată, înălţând steagurile cu insigniile lor, au trecut peste apa Dunării şi au cucerit fortăreaţa Borons [5]), apoi s'au dus

1) *Ponoucea*, ung. Panyoca, este o ramură a Dunării.
2) *Keuc*, ung. Keve. Se face în genere legătură între Keve şi Kubin.
3) *Urscia*, ung. Orsova. Vezi c. VIII, 4.
4) *Torhus*, ung. Tarras, localitate în Banat, la stânga Tisei.
5) *Borons*, ung. Baranes, azi Branicevo în Serbia.

spre fortăreaţa Scereducy [1]). Aflând despre aceasta cetăţenii Bulgarilor şi Macedonenilor, s'au speriat grozav de apariţia lor. Atunci toţi locuitorii acelei ţări şi-au trimis soli, cu daruri multe, ca să le dea în supunere ţara şi să le încredinţeze pe fiii lor ca obstatici. Zuard şi Cadusa, doritori de pace, după ce au primit darurile şi obstaticii lor, i-au slobozit în pace înapoi, ca şi pe propriul lor popor. Iar ei începură să meargă călări dincolo de poarta Wacil [2]) şi au cuprins fortăreaţa regelui Philipp [3]), apoi toată ţara, până la cetatea Cleopatra [4]) şi au cucerit şi au luat subt stăpânirea lor tot pământul dela cetatea Durasu [5]) până la ţara Rachy. Şi Zuard s'a însurat în această ţară şi poporul acela care acum se numeşte Sobamogera [6]), după moartea lui Zuard, a rămas în Grecia. Şi de aceea s'a numit de Greci soba, adecă prost, fiindcă murind stăpânul lor, nu li-a mai plăcut calea de a se întoarce în patria lor.

XLVI. DESPRE PORTUL MOGER.

După trecere de câteva zile, ducele Arpad şi toţi fruntaşii săi, plecând din insulă, în urma unei consfătuiri între ei, şi-au aşezat tabăra în deplină înţelegere şi din libera lor voinţă, dincolo de Surcusar [7]), până la râul Racus [8]). Şi, văzându-se în siguranţă din toate părţile şi că nimeni n'ar mai îndrăsni să li se opună, au trecut Dunărea. Şi portul unde s'a făcut trecerea, l'au numit portul Moger [9]), fiindcă cele şapte personagii principale, cari s'au numit hetumoger, au trecut aci, cu corăbiile lor, Dunărea. După trecerea Dunării şi-au aşezat tabăra lângă Dunăre, până la Apele Calde de Sus [10]). Şi auzind aceasta, toţi Romanii [11]) cari locuiau în Pannonia şi-au scăpat vieaţa cu fuga. A doua zi însă ducele Arpad şi toţi nobilii săi, împreună cu toţi ostaşii Ungariei au intrat în cetatea re-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Scereducy*, o fortăreaţă, Sofia din Bulgaria.

2) *Poarta Wacil*, cf., c. XLII, 1.

3) *Fortăreaţa regelui Philipp*, este cetatea Philippopoli.

4) *Cetatea Cleopatra*, după Pais D. *op. cit.* 123, ar fi poate Neopatras din Tessalia.

5) *Durasu*, Durazzo, din Albania.

6) *Sobamogera*, ung. Csobamogyera.

7) *Surcusar*, ung. Soroksár, localitate lângă insula Sepel.

8) *Racus*, ung. Rakos, pârâu lângă Pesta.

9) *Moger*, ung. Magyarrév, vad între Pesta şi Buda.

10) *Apele calde superioare*, Aquae calidae superiores, vezi nota c. I. 5.

11) *Toţi Romani*. Anonymus constată, de mai multe ori, că Romanii trăiau mai ales dincolo de Dunăre.

gelui Athila [1]) şi au văzut toate palatele regale, unele distruse până în temelie, altele nu, şi admirau cu nesaţ toate acele edificii de piatră şi s'au bucurat nespus de mult, fiindcă au avut norocul să pună mâna, fără lupte, pe cetatea regelui Athila, din a cărui seminţie se trăgea ducele Arpad. Şi, în fiece zi, se ospătau cu mare plăcere în palatul regelui Athila, şezând unul alături de celălalt, şi toţi aveau înaintea lor sinfonii şi sunete dulci de chitară şi de fluere cu tot felul de cântece de lăutari. Bucatele şi cupele li se aduceau ducelui şi nobililor pe tăvi de aur, slujitorilor şi ţăranilor pe tăvi de argint, fiindcă Dumnezeu le dăduse în mâinile lor toate bunătăţile celorlalte regate din vecinătate. Şi petreceau din belşug şi în chip strălucit, împreună cu toţi musafirii ce veniseră la ei. Iar ducele Arpad dădu pământuri şi proprietăţi întinse oaspeţilor ce steteau cu el şi mulţi străini, aflând despre aceasta, alergau la el, felicitându-l şi rămâneau la el. Atunci ducele Arpad şi ai săi, au zăbovit veseli douăzeci de zile în cetatea regelui Athila şi toţi soldaţii unguri, stând călări înaintea ducelui, făceau cu scuturile şi lăncile lor mari exerciţii militare, iar alţii, după datina păgână, făceau jocuri cu arcurile şi săgeţile. De aceea, ducele Arpad era tare vesel şi a dăruit tuturor soldaţilor săi, împreună cu proprietăţi, diferite daruri, atât de aur cât şi de argint. Şi, în acelaşi loc, a dăruit lui Cundunec, tatăl lui Curzan, o moşie dela Cetatea regelui Athila până la cei o Sută de munţi [2]) şi până la Gyoyg [3]) şi fiului său i-a dat o fortăreaţă pentru apărarea poporului. Atunci Curzan a dat ordin ca acea fortăreaţă să se numească după propriul său nume, nume care până în ziua de astăzi nu s'a dat uitării.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XLVII. DESPRE ŢARA PANNONIEI.

Iar ducele Arpad, în ziua a 21-a, în urma unei consfătuiri, a plecat din Ecilburg, pentru ca să cucerească pentru sine Pannonia până la fluviul Drova [4]). Şi, în prima zi, şi-a aşezat tabăra lângă Dunăre spre cei o Sută de munţi. Apoi s'a luat hotărârea ca ducele să trimeată o parte din armata sa dealungul Dunării spre fortăreaţa Borona [5]) şi a numit ca şefi şi conducători pe doi dintre

---

1) *Cetatea regelui Attila*, Ecilburg, Aquincum al Romanilor.
2) *Centum montes*, ung. Százhalom, lângă Dunăre.
3) *Gyoyg*, ung. Diód, localitate în Pannonia, lângă Dunăre.
4) *Droua*. fluviul Drava.
5) *Borona*, ung. Baranya, cetate între Dunăre şi Drava.

personagiile fruntaşe şi anume pe Ete, tatăl lui Eudu şi pe Boyta, din care se trage familia Brugsa. Şi acestora, pentru devotamentul lor, ducele Arpad le-a dăruit daruri nu neînsemnate şi lui Eudunec, fiul lui Ete, i-a dat o moşie lângă Dunăre, împreună cu nenumărate populaţii. Şi în acel loc Eudu, după ce şi-a subjugat poporul din acea parte, a zidit o fortăreaţă pe care a numit-o în limba localnicilor Zecuseu [1]) pentru că acolo şi-a aşezat scaunul şi reşedinţa. Şi, de asemenea, a dat şi lui Boyta, spre Saru [2]), împreună cu popor nenumărat, o moşie mare care până astăzi se numeşte Boyta.

XLVIII. DESPRE CETATEA BEZPREM .

Cu partea a doua a armatei a fost trimis Usubu, tatăl lui Zolocu şi Eusee [3]) cari să se ducă spre cetatea Bezprem [4]) şi să subjuge pe toţi locuitorii din regiune până la Castrul de fier [5]). Atunci Usubu, şeful şi conducătorul acelei armate, luându-şi rămas bun dela duce, a plecat cu steagul înălţat şi şi-a aşezat tabăra lângă muntele Pocoztu [6]), iar de aci, mergând călări, şi-au aşezat tabăra în câmpia dela Peytu [7]) şi au rămas aci timp de trei zile. A patra zi însă au ajuns la fortăreaţa Bezprem. Atunci Usubu şi Eusee, orânduindu-şi armata împotriva soldaţilor romani ce păzeau fortăreaţa Bezprem, au început să lupte cu îndârjire. Şi s'au luptat între ei o săptămână întreagă. In a doua săptămână însă, în ziua a patra, în vreme ce ambele armate erau obosite de războiul istovitor, Usubu şi Eusee au trecut prin ascuţişul săbiilor pe mai mulţi soldaţi romani şi pe unii i-au ucis cu lovituri de săgeţi. Ceilalţi Romani, văzând curajul Ungurilor, au părăsit fortăreaţa Bezprem şi au luat-o la fugă, grăbindu-se să-şi scape vieaţa în ţara Theutonilor [8]). Usubu şi Eusee i-au urmărit pe aceştia până la frontiera Theutonilor. Intr'una din zile însă, pe când Ungurii şi Romanii erau la frontieră, Romanii fugind pe ascuns, au trecut peste fluviul ce este la graniţa Pannoniei şi a Theutonilor. De aceea fluviul acela l'au numit Un-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Zecuseu*, ung. Szekcső, localitate în Baranya.
2) *Saru*, ung. Sár, fluviu în Pannonia.
3) *Eusse*, ung. Öse, general ungur.
4) *Bezprem*, ung. Veszprém, vestită şi veche cetate, reşedinţă de episcopat.
5) *Castrum ferreum*, ung. Vasvár, lângă fluviul Raba.
6) *Pocoztu*, ung. Pákozd, un munte în apropiere de Alba Regală.
7) *Peytu*, ung. Pétmező localitate în apropiere de Veszprém.
8) *Theotoni*, In evul mediu Germanii se numeau Theutoni.

gurii Loponsu [1]), fiindcă Romanii, de teama Ungurilor, l-au trecut în înot, pe ascuns.

XLIX. DESPRE CASTRUL DE FIER.

Intorcându-se de aci, Usubuu, tatăl lui Zoloucu şi Eusee, tatăl lui Urcun [2]), au cucerit Castrul de fier şi pe fiii locuitorilor i-au luat ca obstatici. Iar de aci, mergând călări pe lângă fluviul Bolotun [3]) au ajuns la Thyon [4]) şi, după ce şi-au subjugat popoarele, au intrat în a patrusprezecea zi în fortăreaţa Bezprem. Atunci Usubuu şi Eusee, după ce s'au sfătuit împreună, au trimis ducelui Arpad soli cu diverse daruri şi cu fiii localnicilor luaţi ca ostatici, arătându-i cum Dumnezeu le-a dăruit victoria şi cum Romanii, părăsind fortăreaţa Besprem, au luat-o la fugă înaintea lor şi au trecut în înot pe ascuns peste fluviul Loponsu. Iar solii lor au găsit pe ducele Arpad în pădurea Turobag [5]), preumblându-se ca un domn [6]) şi l-au salutat cu diferite daruri din partea lui Usubuu şi Eusee şi i-au prezentat pe fiii localnicilor luaţi ca ostatici. Iar ducele Arpad aflând s'a bucurat nespus de mult şi întorcându-se darăşi la Ecilburg a făcut o mare petrecere şi a dăruit cu mari daruri pe cei ce i-au adus vestea bucurici.

Babeş-Bolyai Cluj - Central University Library Cluj

L. DESPRE DEVASTAREA PANNONIEI.

Apoi ducele Arpad şi nobilii săi, plecând din Ecilburg cu a treia parte din armată, şi-au aşezat tabăra lângă câmpia Fântânei sărate [7]); în urmă plecând de aci călări, au ajuns la muntele Bodoctu [8]). Iar ducele Arpad a dăruit lui Eleudunec [9]), tatăl lui Zobolsu, din regiunea din spre răsărit, o pădure mare care acum se

---

1) *Loponsu*, ung. Lapincs, râu la frontierea de apus a ţării. Numele este pus în legătură cu *lop* şi *lappang*, a fura, a se ascunde.

2) *Urcund* şi *Urcum*, ung. Örkénd, fiul lui Tanuzaba. Filologii unguri pun acest cuvânt în legătură cu turc. ōr, ēr, ūr, erou. cf. Dais D. *op. cit.* p. 131.

3) *Bolotun* ung. Balaton. Anonymus numeşte lacul Balaton, râul Balaton.

4) *Thyon*, ung. Tihany, unde era vestita mănăstire Thyon.

5) *Turobag*, ung. Torbagy, pădure, nu departe de Buda.

6) *Ca un domn*, arpalice e un cuvânt a căruia explicare sigură încă nu s'a dat.

7) *Fântâna sărată*, Puteus salsus, ung. Sóskut, localitate în Pannonia, nu departe de Buda.

8) *Bodoctu*, ung. Bodajk, munte în Pannonia, jud. Alba.

9) *Eleud* şi *Eleudnec*, ung. Elöd. Vezi c. VI. 1.

chiamă Vertus [1]) după scuturile ce au părăsit aci Theutonii. La poalele acestei păduri, lângă lacul Ferteu [2]), Sac, nepotul lui Zobolsu, a construit, multă vreme în urmă, o fortăreață. Ce să mai spun? Iar ducele Arpad şi ostaşii săi, mergând astfel şi-au aşezat tabăra lângă muntele Sfântului Martin [3]) şi atât ei cât şi animalele lor s'au adăpat din izvorul Sabariei [4]). Şi, urcându-se pe munte şi văzând frumuseţea Pannoniei, s'au înveselit foarte mult. Apoi, pornind de aci, au ajuns la Raba şi Rabucea [5]), au jefuit populaţiunile şi regalele Sclavilor şi Pannonilor şi le-au ocupat provinciile lor. Au făcut însă dese incursiuni şi în teritoriile Carinthinilor Moravieni, din cari multe mii de oameni au pierit de ascuţişul săbiei lor; le-au dărâmat cetăţile, le-au luat în stăpânire pământurile şi, până în ziua de astăzi, cu ajutorul lui Dumnezeu, le păstrează în puterea lor, în pace. Apoi Usubuu şi Eusee, tatăl lui Urcun, cu întreaga lor armată, împodobiţi de victorie, s'au întors la ducele Arpad, sănătoşi şi neatinşi. Căci Dumnezeu, a cărui milă i-a întovărăşit, a dat în mâinile ducelui Arpad şi a ostaşilor săi pe duşmani şi, prin braţul lor, au dobândit agoniseala autochtonilor. Şi, după ce au prins rădăcini aci şi după ce au adus subt jugul lor mai toate regatele învecinate, s'au întors lângă Dunăre spre pădure ca să facă vânătoare şi, dând drumul soldaţilor să se ducă pe acasă, ducele şi nobilii săi au rămas tot în acea pădure, timp de zece zile şi de aci au venit la cetatea regelui Athila şi au descălecat în insula Sepel, unde era ducesa şi celelalte femei ale nobililor.

Şi în acelaşi an, ducelui Arpad i s'a născut un fiu, cu numele Zulta [6]) şi a fost mare bucurie printre Unguri. Şi ospeţe mari au făcut, timp de mai multe zile, ducele şi nobilii săi şi tinerii jucau în faţa ducelui şi a nobililor săi, ca mieii de oaie înaintea berbecilor. Trecând apoi câteva zile, ducele Arpad şi nobilii săi, după ce au ţinut un sfat împreună, au trimis o armată împotriva lui Menumorout, ducele din Byhor, punând în fruntea armatei, ca şefi şi conducători, pe Usubuu şi Velec. Aceştia, plecând din insulă, au mers

---

1) *Uertus*, ung. Vértes, o pădure mare în Pannonia.

2) *Ferteu*, ung. Fertő, o rovină în Pannonia.

3) *Mons Sancti Martini*, ung. Szent Mártonhegye, azi Pannonhalma.

4) *Sabaria*, ung. Szabária forrása, un izvor în apropierea muntelui Sf. Martin.

5) *Raba* şi *Rabucea*, ung. Rába şi Rábca. Sufixa diminutivă *cea* este de origine latină.

6) *Zulta*, ung. Szolta, este Zoltan al cronicarilor.

călări prin prundiş şi au trecut fluviul Tisa la portul Beuldu [1]). Şi pornind de aci călări, şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Couroug [2]) şi toţi Secuii [3]), cari dintru început erau popoare ale regelui Athila ,aflând de faima lui Usubuu, i-au ieşit înainte, pacinici, şi şi-au dat, împreună cu diferite daruri, pe fiii lor ca obstatici şi au început să meargă înaintea armatei lui Usubuu, în prima linie, ca să lupte împotriva lui Menumorout. Şi numai decât pe fiii Secuilor i-au trimis ducelui Arpad, iar ei încep să meargă călări în contra lui Menumorout, având în frunte pe Secui; au trecut în înot peste fluviul Criş, la muntele Cervin [4]) şi de aci mergând călări, şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Tekereu [5]).

LI. DESPRE DUCELE MENUMOROUT.

Auzind aceasta Menumorout că Usubuu şi Velec, cei mai vestiţi generali ai ducelui Arpad, vin împotriva sa cu o puternică trupă, precedată de Secui, s'a temut grozav şi n'a îndrăznit să le iasă în cale, fiindcă auzise că ducele Arpad şi ostaşii săi sunt foarte viteji în războiu, că Romanii din Pannonia au fost puşi pe fugă, că au jefuit teritoriile Carinthinilor Moravieni, că multe mii de oameni au căzut prin ascuţişul săbiilor lor, că au cucerit regatul Pannoniei şi că duşmanii au fugit înaintea feţii lor. Atunci ducele Menumorout, părăsindu-şi mulţimea de soldaţi în fortăreaţa Byhor, el cu soţia şi fiica sa au fugit din faţa lor şi au căutat să rămâie în pădurea Ygfon. Usubuu şi Veluc şi întreaga lor armată veseli încep să meargă călări în contra fortăreţii Byhor şi şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Iuzos [6]). Iar a treia zi orânduindu-şi armatele, au plecat spre castrul Belland [7]) şi din cealaltă parte, soldaţii adunaţi din diferite naţiuni, încep lupta în contra lui Usubuu şi a soldaţilor săi. Secuii şi Ungurii omorâră mulţi oameni prin lovituri de săgeţi.

---

1) *Beuldu*, ung. Bőld, un vad peste Tisa, lângă Csongrád.

2) *Couroug*, ung. Kórógy, un afluent în partea stângă a Tisei.

3) *Siculi, Sicli, Sycli.* Pe vremea Anonymului probabil Secuii nu ajunseseră să fie colonizaţi în Ardeal.

4) *Cervinus mons*, ung. Szarvashalom, lângă Criş.

5) *Tekereu*, ung. Tekerő. Un fluviu sau mai bine o ramură a Crişului Repede.

6) *Iouxos* şi *Iouzos*, ung. Jószas, un părău între Tekerő şi Criş, jud. Bihor.

7) *Belland.* O fortăreaţă până acum neidentificată. Probabil fortăreaţa Bihor, al cărui nume se reduce la Belgrad sau Bjelhorod. cf. Moór, *op. cit.*, p. 440.

Usubuu şi Velec uciseră cu balistele [1]) lor 125 soldaţi. Şi s'au luptat între ei douăsprezece zile şi dintre soldaţii lui Usubuu au fost omorâţi 20 de Unguri şi 15 Secui. A treisprezecea zi însă, după ce Ungurii şi Secuii au umplut şanţurile fortăreţii şi voiau să aşeze scări pe ziduri, ostaşii ducelui Menumorout, văzând curajul Ungurilor, începu să se roage de aceşti doi şefi de armată şi deschizându-le fortăreaţa, veniră în picioarele goale, rugându-se înaintea feţii lui Usubuu şi Velec. Acestora punându-le oameni de pază, Usubuu şi Velec au intrat în fortăreaţă şi au dat acolo de multe bogăţii de ale soldaţilor acestora. Auzind aceasta Menumorout dela vestitorii scăpaţi cu fuga, a fost cuprins de o mare groază şi şi-a trimis soli la Usubuu şi Velec cu diferite daruri şi i-a rugat ca chiar ei să fie mijlocitori ai păcii şi să lase pe soli să se ducă la ducele Arpad ca să-i vestească că Menumorout care la început prin delegaţii săi proprii cu inima ca de bulgar, cu îngâmfare, i-a comunicat că îi refuză să-i dea o palmă de pământ, acum, prin aceiaşi soli, învins şi zdrobit, nu stă la îndoială să-i dea întregul său regat şi lui Zulta, fiul lui Arpad, pe fiica sa. Atunci Usubuu şi Velec au aprobat bucuros planul lui şi împreună cu delegaţii lor au trimis vestitori cari să roage pentru pace pe domnul lor, pe ducele Arpad. Şi aceştia, după ce au intrat în insula Sepel şi au salutat pe ducele Arpad, a doua zi delegaţii i-au comunicat solia lui Menumorout. Iar ducele Arpad, consfătuindu-se cu nobilii săi, a aprobat şi a lăudat propunerea lui Menumorout şi, când a aflat că fata lui Menumorout este de aceeaşi vârstă cu fiul său Zulta, n'a mai amânat cererea lui Menumorout şi a primit pe fiica lui ca soţie pentru Zulta, împreună cu regatul promis şi, trimiţând delegaţi la Usubuu şi Velec, le-a dat însărcinarea să încheie căsătoria şi să primească pe fiica lui Menumorout, ca soţie pentru fiul său Zulta şi pe fiii locuitorilor, luaţi ca obstatici, să-i aducă cu sine şi ducelui Menumorout să-i lase fortăreaţa Byhor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LII. DESPRE USUBUU ŞI VELUC.

Usubuu şi Veluc, precum şi întreaga lor armată, bucurându-se de povaţa domnului lor, după ce au încheiat căsătoria au primit pe fiica lui Menumorout şi pe fiii locuitorilor luaţi ca obstatici şi i-au dus cu ei, iar pe Menumorout l-au lăsat în fortăreaţa Byhor.

---

1) *Balistele lor.* Ungurii, la venirea lor, au învins popoarele europene prin superioritatea armelor ce întrebuinţau.

Apoi Usubuu şi Veluc s'au înapoiat cu mari onoruri şi într'o mare bucurie la ducele Arpad; iar ducele şi iobagii săi le-au ieşit întru întâmpinare şi pe fiica lui Menumorout, după cum se cuvenea mireseі unui atât de mare duce, au condus-o cu mare cinste la palatul ducal. Iar ducele Arpad şi toţi fruntaşii săi, după celebrarea căsătoriei, au făcut ospeţe mari şi aproape în fiecare zi mâncau ca la nuntă, împreună cu diferiţii oşteni din regatele învecinate şi tineretul juca în faţa ducelui şi a nobililor săi. Iar ducele Arpad, după ce a primit jurământul nobililor şi al fruntaşilor unguri, a ridicat, cu mari onoruri, pe fiul său Zulta la rangul de duce. Apoi ducele a dăruit lui Usubunec, tatăl lui Zoloucu, pentru serviciile sale devotate, fortăreaţa Bezprem cu tot ce-i aparţinea. Şi lui Veluquiu i-a dăruit comitatul Zarandului [1]), şi tot aşa celorlalţi nobili le-a împărţit onoruri şi proprietăţi. Menumorout, după această întâmplare, în al doilea an, a murit fără vr'un fiu şi a lăsat în întregime regatul în pace ginerelui său Zulta. După aceasta, în anul 907 dela întruparea Domnului, ducele Arpad a părăsit această lume, fiind înmormântat cu mare cinste deasupra izvorului unui mic râu ce curge printr'o albie de piatră în cetatea regelui Athila, unde, după convertirea Ungurilor, s'a zidit o biserică care se numeşte Alba, în cinstea fericitei fecioare Maria.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LIII. DESPRE SUCCESIUNEA DUCELUI ZULTA [2]).

Lui i-a urmat fiul său Zulta, asemenea cu tatăl său ca moravuri, dar neasemenea ca fire. Căci ducele Zulta a fost puţin peltic şi alb, cu părul moale şi bălaiu, de statură mijlocie, duce războinic, cu suflet curajos, dar faţă de cetăţeni blând, cu vocea suavă, dar doritor de putere, şi pe care toţi nobilii şi toţi soldaţii din Ungaria îl aveau grozav de drag. După trecere de câtăva vreme, pe când ducele Zulta era în vârstă de treisprezece ani, toţi fruntaşii regatului său, după o hotărîre comună şi în unanimitate, au ales câţiva inşi de cârmuitori ai regatului, supuşi ducelui, cari să potolească prin aplicarea cumpătată a dreptului consuetudinar certurile şi procesele dintre

1) *Zarand*, ung. Zaránd, era o localitate şi, în urmă, un comitat al Ungariei ce a dăinuit până la anul 1876.

2) Începând cu acest capitol cronica lui Anonymus se potriveşte cu datele ce se întâlnesc în Cronica lui Simon de Keza.

împricinaţi; iar pe alţii i-au orânduit de conducători ai armatei, cu ajutorul cărora să facă devastări în diferite ţări. Numele acestora au fost următoarele: Lelu, fiul lui Tosu, Bulsuu, bărbat crud, fiul lui Bogat, şi Bonton, fiul lui Culpun. Căci toţi aceştia erau bărbaţi războinici şi viteji în inima lor, a căror singură misiune era să subjuge popoare pentru domnul lor şi să jefuiască ţările altora. Ei, luându-şi rămas bun dela ducele Zulta, au declarat războiu armatei Carinthinilor. Şi prin Forum Iulii [1]) veniră la frontiera Lombardiei, unde devastară în mod îngrozitor cetatea Padova [2]) cu omor şi incendiu, prin sabie şi mari jafuri. De aici, intrând chiar în Lombardia, au început să-i pricinuiască multe neajunsuri. Violenţei şi furiei lor bestiale, încercând să se împotrivească locuitorii ţării, strânşi laolaltă, a pierit de loviturile săgeţilor Ungurilor o mare mulţime de Lombarzi, fiind ucişi foarte mulţi episcopi şi comiţi. Atunci Lutuardus [3]), episcopul bisericii din Vercele, un bărbat de un mare renume, amicul cel mai intim al fostului împărat Carol cel Mic şi consilierul cel mai credincios al lui în cele secrete, auzind aceasta, după ce a luat cu sine averile şi tezaurele neasemuit de mari, din cari avea o mare bogăţie ce nu se poate preţui, pe când căuta să scape prin tot felul de făgăduieli de sălbăticia lor fioroasă, fără să ştie, a dat peste Unguri şi, fiind prins repede de ei, a fost omorât şi tesaurul ce întrecea orice preţuire omenească, pe care îl ducea cu sine, i l-au răpit. In acelaşi timp, Stephanus, fratele comitelui Waldo [4]), pe când, în retragerea sa, stând peste zidul fortăreţii, voia noaptea să-şi uşureze stomacul, e rănit mortal de un ungur pe fereastra camerii sale cu o lovitură de săgeată, de care rană în aceeaşi noapte şi-a dat sufletul.

LIV. DESPRE DEVASTAREA LOTARINGIEI, ALEMANNIEI ŞI FRANŢEI.

Apoi a devastat Lotaringia şi Alemannia şi pe Francii orientali, dela frontiera Franconiei şi Bavariei, ucizându-le mulţi soldaţi prin lovituri de săgeţi, i-au pus cu ruşine pe fugă şi, primind toate averile lor, s'au întors în Ungaria la ducele Zulta.

---

1) *Forum Julii*, azi Friaul în Italia de Nord.

2) *Padova*, cetate în Italia.

3) *Lutuardus din Vercele*, Lutvardus din Vercelle, Italia.

4) *Waldo*. Intâmplarea tragicomică a lui Ştefan, fratele comitelui Waldo, a avut loc probabil în Germania.

LV. DESPRE MOARTEA LUI LELU ŞI BULSUU.

Iar după aceea, în anul al cincilea al domniei împăratului Cunrad [1]), Lelu, Bulsu, Botond, odinioară străluciţi şi cei mai meritoşi generali ai lui Zulta, ducele Ungariei, fiind trimişi de domnul lor, au năvălit în părţile Alemanniei şi le-au luat multe bogăţii. Dar, la urmă, printr'o nespus de urâtă înşelăciune a Bavarilor şi a Alemanilor, Lelu şi Bulsu au fost făcuţi prizonieri lângă fluviul Hin [2]) şi au fost ucişi, spânzurându-i în furci. Botondu şi ceilalţi soldaţi unguri, câţi dintre ei scăpaseră, văzându-se închişi de urâta cursă a duşmanilor, s'au oprit pe loc cu curaj şi bărbăteşte şi nu s'au separat unii de alţii, ci au apucat a se ajuta, o parte pe cealaltă, şi mai ales pe cei rămaşi în primejdie şi, ca leii răniţi, aruncându-se cu furie şi sgomot, au culcat la pământ, în mijlocul armelor, pe duşmanii lor într'un măcel groaznic. Ei, deşi fuseseră biruiţi, totuşi pe învingătorii lor i-au învins mai vitejeşte şi cu mai mare câştig şi i-au doborât la pământ într'un groaznic omor. Fericită este deci această isbândă a Ungurilor: o experienţă câştigată în primejdie, fiind acum mai siguri şi mai deprinşi prin exerciţiul necontenit al luptelor, mai superiori în forţă şi în puteri. Astfel, după aceea, au pustiit prin sabie şi foc toată Bavaria şi Alemannia şi Saxonia şi regatul Lotaringiei şi au tăiat gâtul lui Erchargenus şi lui Bertoldus [3]), şefii lor. Iar plecând de aci, au cucerit Francia şi Gallia şi pe când se întorceau victorioşi de acolo, au pierit într'un măcel îngrozitor, din cauza unei capcane a Saxonilor. Cei cari dintre ei au scăpat, s'au întors acasă. De moartea lui Lelu, a lui Bulsu şi a celorlalţi ostaşi ai lor, ducele Zulta şi nobilii săi nu puţin s'au turburat şi au devenit duşmai ai Theutonilor. De aceea, ducele Zulta şi generalii săi au început să unelteasca în contra vrăşmaşilor lor, din pricina nenorocirii suferite şi n'au făcut o taină de cum ar putea să se răzbune. Iar, cu ajutorul lui Dumnezeu, ducelui Zulta, în anul 931 de la întruparea Domnului îi s'a născut un fiu pe care l-a numit Tocsun [4]), cu ochii frumoşi şi mari, cu părul negru şi moale, având plete ca de leu, după cum veţi afla în cele următoare.

---

1) *Cunrad*, imp. Konrad, de pe la anul 913.

2) *Hin*, este fluviul Inn.

3) *Erchargenus* şi *Bertoldus* au fost generali germani.

4) *Tocsun*, ung. Taksony, fiul lui Zoltan. Portretul lui Tocsun Anonymus îl face după Dares Phrygius. Cf. *Mon. Ger. Hist.* XXVIIII, , p. 532.

LVI. DESPRE DUŞMANII REGELUI ATHO.

In acelaşi an, duşmanii i-au urzit moartea lui Atho [1]) regele Theutonilor, printr'o crimă grozavă, dar neputând să-i facă nici un rău, au căutat să ceară ajutorul Ungurilor, fiindcă ştieau că Ungurii sunt neîntrecuţi în treburile războiului şi că Dumnezeu a trimis prin ei asupra mai multor ţări biciul furiei sale. Atunci duşmanii lui Atho, regele Theutonilor, au trimis soli la ducele Zulta, bărbat războinic şi l-au rugat, dăruindu-i mult aur, să atace cu ajutorul Ungurilor săi, pe numitul rege Atho. Iar ducele Zulta, împins de mânie, atât pentru împăcarea acelora şi pentru bani, cât şi pentru moartea suportată cu durere a lui Lelu şi a lui Bulsu, a trimis o armată mare împotriva lui Atho, regele Theutonilor. Iar ca generali-şefi a pus pe Botund, fiul lui Culpun şi pe Zobolsu, fiul lui Eleud, precum şi pe Ircundiu, fiul lui Eusee. Aceştia plecând dela ducele Zulta, pustiiră din nou cu armele Bavaria şi Alemannia şi Saxonia şi Turingia. Şi pornind de aci, în ziua de Paresimi, trecură peste fluviul Rin şi devastară cu arcul şi săgeţile regatul Lotaringiei. Şi lovind cu cruzime şi Gallia întreagă, au intrat în bisericele lui Dumnezeu şi le-au jefuit în mod groaznic. Şi de aci, prin sabie şi fer, şi-au deschis calea prin munţii Senonici spre popoarele Alemaniei. Şi după ce au biruit toate aceste popoare vestite prin război şi bine asigurate de poziţia naturală a locurilor, au trecut peste munţii Senonilor şi au ocupat cetatea Segusa [2]). Apoi plecând de aci au cucerit Turinul, o cetate foarte bogată şi după ce şi-au aruncat privirile asupra şesului din regiunea Lombardiei, au jefuit într'o raită aproape toată Italia, plină şi bogată de toate bunătăţile. După aceea Botond, fiul lui Culpun, şi Urcun, fiul lui Eusee, biruitori asupra tuturor popoarelor amintite, bucurându-se de o victorie fericită, se întorc în propria lor ţară. Atunci Hoto, regele Theutonilor, întinzându-le o cursă lângă fluviul Rin şi atacându-i cu toată puterea regatului său, a omorât pe mulţi dintre ei. Dar Botond şi Urcun şi ceilalţi din armată, voind mai de grabă să moară în război decât să piardă câştigul victoriei lor, se reped cu îndârjire asupra duşmanilor şi în acea luptă ucid pe un mare duce, un bărbat foarte vestit şi pe alţii, grav răniţi, îi pun pe fugă, răpindu-le ceea ce agonisiseră şi apoi se întorc acasă după o

---

1) *Atho* este Otto cel Mare, rege german şi împărat roman.

2) *Segusa*, Segusio, azi Susa, oraş în Italia, lângă Turin.

mare victorie. Şi pe când Bothond şi Urcun se întorceau veseli în Pannonia, Bothond istovit de neîntreruptă oboseală de războiu, a început, în mod misterios, să slăbească şi s'a mutat din lume, fiind înmormântat aproape de fluviul Vereucea [1]). Dar, să fie cunoscut tuturor, cari vor să ştie, că ostaşii unguri au purtat aceste războaie şi altele, de acest fel, până în timpul ducelui Tucsun.

LVII. DESPRE CONSTITUŢIUNEA ŢĂRII.

Iar ducele Zulta, după întoarcerea oştirilor sale, a fixat marginile regatului Ungariei; din partea Grecilor până la poarta Wacil şi până la ţara Raciei, spre apus până la mare, unde este cetatea Spaletina şi din partea Theutonilor până la podul Guncil [2]) şi în aceleaşi părţi a dat Ruthenilor cari veniseră în Pannonia cu ducele Almus, bunicul său, să-şi construească o fortăreaţă şi la aceeaşi frontieră, dincolo de mlaştina numită Musun [3]), a aşezat nu puţini Pecenegi să locuească acolo spre a apăra regatul său, ca nu cumva vreodată, în viitor, Theutonii, supăraţi pentru nenorocirea ce li s'a întâmplat, să poată să devasteze hotarele Ungariei. Iar, din partea dinspre Boemi, a fixat frontierele până la fluviul Morva, cu condiţia ca ducele lor să plătească ducelui Ungariei pe fiecare an un tribut. Şi în acelaşi chip, dinspre Poloni, până la muntele Turtur, precum fixase la început hotarele ţării Borsu, fiul lui Bunger. Şi, după ce ducele Zulta şi oştenii săi unguri au prins rădăcini pretutindenea, ducele Zulta a adus de soţie, pentru fiul său Tocsun, o femee din ţara Cumanilor. Şi, fiind încă el în vieaţa, acesta a primit jurământul nobililor săi şi a numit pe fiul său Tocsun duce şi domnitor peste întreg regatul Ungariei. Şi el, ducele Zulta, în anul al treilea al domniei fiului său, a plecat din temniţa vieţii pe calea vieţii de veci. Iar ducele Tocsun, împreună cu toţi fruntaşii Ungariei, a avut în puterea sa, şi în pace, toate drepturile regatului, în toate zilele vieţii sale. Şi aflându-se despre bunătatea sa, alergau la el mulţi străini dela diferite popoare. Căci veniră din ţara Bular [4]) unii domni iluştri, cu o

---

1) *Vereucea*, vezi c. XXXIII, 11.

2) *Guncil*, ung. Göncöl, pod peste Laita.

3) *Musun*, ung. Mosony, *lutun Musun*, localitate mlăştinoasă aproape de Laita.

4) *Bular*, e vorba, probabil, de Bulgarii din Orient. Bular se numesc Bulgarii dela Volga. Cf. El. Moór, *Ungarische Flussnamen*, în *Ung. Jahrb.* VI, p. 436.

mulţime mare de Hismaheliţi, al căror nume au fost: Billa şi Bocsu [1]). Acestora le-a dăruit, de veci, în diferite localităţi, pământuri şi pe deasupra o fortăreaţă care se numeşte Pesta [2]). Iar Billa şi fratele său Bocsu, din a căror sămânţă se trage Ethey [3]), sfătuindu-se împreună, a dat pentru serviciul amintitei fortăreţe, două părţi din poporul adus cu ei, iar a treia parte au lăsat-o urmaşilor lor. Şi, în acelaşi timp, din aceeaşi regiune, a sosit un oarecare ostaş, foarte vestit, cu numele Heten [4]), căruia, de asemenea, ducele i-a dăruit pământuri şi proprietăţi nu neînsemnate. Iar ducele Thocsun a dat naştere fiului său cu numele Geysa, al cincilea duce al Ungariei. Şi, tot în acest timp, a venit din ţara Bissenilor, un oarecare ostaş, de viţă de duce, al cărui nume a fost Thonuzoba [5]), tatăl lui Urcund, din care se trage familia Thomoy [6]). Acestuia ducele Thocsun i-a dat de locuit o moşie în părţile Kemey [7]) până la Tisa, unde se află acum portul Obad [8]). Iar acest Thonuzoba a trăit până în timpul regelui Ştefan cel Sfânt, nepotul ducelui Tocsun. Şi pe când fericitul rege Ştefan predica cuvântul vieţii adevărate şi boteza pe Unguri, Thonuzoba, statornic în credinţa lui deşartă, n'a voit să se facă creştin; astfel trând cu soţia sa a fost înmormântat în portul Obad, ca nu cumva botezându-se, el şi soţia sa, să trăiască în veci cu Cristos; fiul său Urcun însă s'a făcut creştin şi trăeşte cu Cristos în eternitate.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) *Bylla* şi *Bocsu*, şefii ismailiţilor mahomedani.

2) *Pest*, castrum Pest. După filologii unguri *pest* însemnează cuptor şi cuvântul este de origine slavă, tradus de Nemţi prin *Ofen*. Vezi Pais *op. cit.*, p. 133.

3) *Ethey*, ung. Etej.

4) *Heten*, ung. Hetény, numele mai multor localităţi din Ungaria.

5) *Thonuzoba*, ung. Tanuzaba, şeful unui grup de Pecenegi.

6) *Thomoy*, ung. Tomaj. Există mai multe localităţi purtând aeest nume.

7) *Kemey*, este numele unei regiuni din stânga Tisei.

8) *Obad*, ung. Abád, un vad peste Tisa. *D* fiind o sufixă locativă, numele de Obad se pune în legătură cu numele lui Thonus-oba.

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN TEXTUL LATIN

Alba, 53, 55, 65.
Alemannia, Alemanni, 66, 67, 68.
Alexander, 24, 25, 26, 30.
Alimini, 68.
Almas 45.
Almus 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 42, 49, 69.
Andreas 38.
Arpad, Arpadius 27, 28, 29, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 53 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65.
Athila, Atthila 24, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 40, 41, 42, 49, 50, 52, 59, 60, 63, 65.
Atho, Hoto 68, 69.

Bana 51.
Bauaria, Bauarus 66, 67, 68.
Beguey 57.
Bela 23.
Belland 64.
Bertholdus 67.
Beuldu 54, 63.
Bezprem 61, 65.
Biie, Biuia, Bue 46.
Billa 70.
Bissenus Byssenus 69, 70.
Blachii, Blacus, Blasii 31, 44, 45, 57.
Blundus 51.
Bocsu 70.
Bodoctu 62.
Boemi 48, 49, 50, 51, 69.
Bogar, Bogat 53,55, 66.
Bolotun 61.
Bonton, v. Botond.
Borona 51, 60.
Borons 59.
Bors, Borsu 32, 40, 48, 49, 50, 69.
Borsova 36.
Borsoa 36.
Borsod 40, 48.
Borssed, Borssod 50.
Botond, Bothond, Botondu 54, 55, 56, 66, 67, 68, 69.
Botua, 54.
Boyta 30, 32, 57, 58, 60, 61.
Brucsa 32, 58.
Brugsa 60.
Bucna 44, 46.
Budrug 36, 37, 38, 40, 54, 56.
Buduuar 25.
Bue, v. Biie.
Buger-Bunger, Bumger, Bungernec 30, 32, 40, 60.
Bular 70.
Buldua 40.
Bulgaria 34, 35, 55.
Bulgarus 32, 34, 35, 36, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 64.
Bulhadu 49.
Bulsu Bulsuu 53 55, 56, 66, 67, 68.
Bycoriensi 40.
Byhor 40, 63, 64, 65.
Bylla, v. Billa.

Cadusa 29, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 58, 59.
Calan 29.
Caliga 48.
Camarum 37, 38.
Caranthinus, Carinthinus 57, 62, 63, 66.
Caroldu 46.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Carolus 66.
Casu 48.
Castrum ferreum 61.
Ceruinus 63.
Cirus, Cyrus 25, 26.
Cleopatra 59.
Colgoucy 51.
Colsoy 29.
Conradus, Cunradus 67.
Constantinopolis 56.
Constantinopolitanus 41.
Copus 45.
Couroug 63.
Cozar 34.
Cris, Crisius, Grisius 33, 43, 46, 63.
Crouatia 55.
Culpe 56.
Culpun 54, 55, 66, 68.
Cumanus, Cumanicus 30, 31, 32, 34, 35, 37, 45, 46, 57, 58, 69.
Cundu, Cundunec 29, 60.
Curtueltou
Cursan 29, 60.
Cusee, v. Eusee.

Danubius 24, 31, 33, 34, 37, 38, 39, 49 50, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62.
Dares Frigius 23.
Darius 25 26, 30.
Deneper 29.
Dentumoger 24, 26, 27, 37.
Dobuca 34.
Droua 60.
Drugma 46, 47.
Durasu 59.

Eculsu 42.
Ed, Edunec 30, 32, 39, 48.
Edum, Edumen, Edumenec, Edumernec 30, 32, 39, 48.
Egur 48.
Elciburgu, Ecilburgu, Etiburgu 25, 60, 62.
Eleud, Eleudunec 29, 41, 62, 68.
Emesu 26.
Emeud 47.
Erhangerus, Erchargenus 67.
Erdeuelu 34.
Esculeu.
Ete, Ethe 29, 37, 47, 54, 60.
Ethey 70.
Etu 30, 32.
Etyl 29.
Eudu, Eudunec 60.
Eunedubelianus 26.
Eusee (Cusee) 61, 62, 68, 69.

Ferteu 62.
Forum Iulii 66.
Francia, Francus 66, 67.
Franconia 66.
Frigius 23.

Galicia 31, 33, 34, 35.
Gallia 67, 68.
Gelu, Gelou, Geleou 33, 44, 45.
Gemelsen 54.
Guela, Gyla, Gyyla, 20, 20, 41, 44, 46.
Geuru 48.
Geysa 70.
Glad 34, 57, 58.
Gog 24.
Grecus 23, 25, 36, 37, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 69.
Grecia 46, 52, 58, 59.
Gron 49, 50.
Gumur 48, 49.
Guncil 69.
Gyoyg 60.

Heten 70.
Hetumoger 23, 26, 28, 29, 33, 34, 46, 50, 59.
Heuyou 47.
Hin 67.
Hismahelitae 70.
Hongvn 48.
Honrat, Honrad 43, 47.
Horca 29, 41, 43, 44, 45, 46.
Horom 57.
Hoto, v. Atho.
Hovos, Howos 31, 33, 34, 35.
Huba 29, 48, 49, 50, 51, 52.
Huhot 46.
Hulec 29, 48, 49.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Humusouer 46.
Hung, Hungu, 26, 34, 35, 36, 39, 53.
Hunguari 26, 36.
Hunguaria 36.
Hyeu, v. Kieu.
Hymusuduor 40.

Iaphet 24.
Igfon, Ygfon 34, 63.
Iouzos 64.
Ircudius (Vrcun) 68.
Israel 42.
Italia 68.

Julius 66.

Keanus 34, 35.
Kemey 70.
Kenezna 57.
Ketel 30, 32, 37, 38, 39.
Ketelpotaca 37, 38.
Keuee 58.
Kyeu, Kyeuyensis 29, 30, 31, 32, 33.

Ladeo 41.
Ladizlaus calvus 38.
Ladomeriensis, Ladomer, Lodomeria 33.
Latariensis, Lathariensis 67, 68.
Lambardia, Lombardia 57, 66, 68.
Lelu 29, 41, 42, 53, 54, 55, 56, 66, 67, 68.
Loborcy 35.
Loponsu 61, 62.
Lotorigia 66.
Louiou 37.
Lucy 40.
Lutuardus 66.

Macedonia, Macedo 58, 59.
Magog 24, 25, 26, 27, 28, 29.
Maria 24, 65.
Martinus 62.
Matra 48.
Menumorout 34, 40, 41, 43, 46, 63, 64, 65.
Mezesina, Mezesyna 40, 43, 45.
Miscoucy 48.
Moger 23, 24, 59.
Moglout 29, 41.
Morisius, Morus 33, 34, 57.
Moroa, Moroua 50, 51, 69.
Morout 34.
Moyses 42.
Muncas 35.
Musun 69.

Naragy 48.
Nir, Nyr 40, 42, 43.
Nitra, Nitria, Nitriensis, Nytra 40. 42, 43, 50, 51.
Nougrad 48, 49.

Oba 48.
Obad 70.
Ogmand 44.
Ohtum Othum 34, 57.
Oluptulma 30, 32, 37, 58.
Olimpiadis 25, 30.
Olpar 37, 38, 39, 47, 52, 53, 54.
Ound, Oundu, Oundunec 29, 37, 38, 39, 54.
Ousad, Ousadunec 30, 32, 48.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pacoztu 61.
Padua 66.
Pannonia, Pannoni 24, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 59, 60, 62, 63, 69.
Paztuh 48.
Persa 25, 30.
Pest 70.
Petrus 38.
Peturgoz 56.
Peytu 61.
Philippus, Phylippus 25, 30, 59.
Phrygius, v. Frigius.
Picenati 45.
Polonia, Poloni, Polony 34, 40, 49, 69.
Ponoucea 58.
Posaga 56.
Pota 48.
Purozlou 48.

Raba 62.
Rabucea 62.
Rachy, Racy 55, 57, 69.
Racus 59.
Ratisbona 52.

Remus 68, 69.
Romanus 24, 25, 32, 33, 59, 61, 63.
Rutenus, Ruthenus, Ruthenia, 15, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 69.
Ruscia 29.

Sac, Saac 29, 41.
Sabaria 62.
Salanus 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 47, 49, 52, 53, 54, 55.
Samuel 48.
Sarolt 46.
Saru 61.
Saruuar 42, 52.
Saturholmu 37.
Saxonia, Saxones 67, 68.
Scereducy 59.
Scerii 54.
Scithia, Scithici, Sithici 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 37, 53.
Sclavi 26, 32, 34, 35, 44, 49, 50, 51, 54, 62.
Segusa 68.
Senones, Senonenses 68.
Sepel 57, 63, 64.
Seztureg 57.
Sicli, Siculi, Sycli 63, 64.
Sobamogera 59.
Souiou, Souyou 39, 43, 47, 48.
Spaletina, Spaletenses 55, 69.
Stephanus 12, 15, 34, 44, 46, 66, 70.
Stumtey 51.
Sudal, Susudal 29, 32.
Sunad 34, 57.
Surcusar 59.
Surungrad 54.
Situa, Situua 50, 52.

Taurina 68.
Tekereu 63.
Temes, Temus, 33, 57.
Teothonicus, Theotonicus 25, 38, 61, 62, 67, 68, 69.
Tetel 52, 53.
Teteuetlen 53.
Thanais 24, 37.
Thiscia, Thyscia 32, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 46, 47 52, 53, 54, 57, 58, 63, 70.
Thocsun, Tocsun 68, 69, 70.
Thomoy 70.
Thonuzoba 70.
Thosu, Tosu, Tosunec, Tocsun 15, 29, 41, 42, 43, 46, 47, 53, 55, 66.
Thyon 61.
Titulum, Titulensis, Tytulensis 40, 54.
Tocota 39.
Topolucea 48.
Torhus 58.
Troianus 23.
Trusun 51.
Tucota 39.
Tucsun, v. Thocsun.
Tuhutum, Tuhtum 29, 41, 43, 44, 45, 46, 47.
Tulma 38, 50.
Tulsuoa 37.
Turingia 68.
Turobag 62.
Tursoc 50, 52.
Tursol, Turzol 37, 38, 39.
Turtur 40, 69.
Turu 46.
Tuso 46.

Varod 49.
Velec, Veluc, Veluquius 40, 41, 63, 64, 65.
Vercelensis 66.
Vereucea, Wereuecca 49, 69.
Vertus 62.
Vgek 25, 26, 27, 28, 29, 30.
Vgosa 36.
Vlcou 56.
Ultrasilvana 44, 45, 46.
Vmusouer 43.
Voyta 47.
Voyos 54.
Vrcun, Vrcund 61, 62, 69, 70.
Vrscia 34.
Vrsoua, Ursua 58.

Ursuur, Vrsuuru 30, 32, 48.

Vsubu, Vsubuu, Vsubunec 40, 41, 61, 62, 63, 64, 65.
Wacil, Wazil 55, 59, 69.
Wag 33, 38, 50, 51.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Waldo 66.
Warod 50.

Ygfon, v. Igfon.
Ypul 49.
Ystoros 48.

Zabrag 56.
Zarand 65.
Zecuseu 60.
Zeguholmu 46.
Zemera 29, 49.
Zemlin, Zemlun 35, 36.
Zenuholmu 48.
Zeremsu, Zeremsze 43, 47.
Zeremche 39.
Zerep 46.
Ziloc, Zyloc 43.
Zobolsu, Zolsu 29, 41, 42, 43, 46, 47, 62, 68.
Zogea, Zogeua 47, 48, 53.
Zolocu, Zoloucu 40, 61, 65.
Zombor, 29.
Zomus, 34, 40, 41, 42, 45, 46.
Zotmar, 42.
Zoua, 55, 56.
Zouolon, Zouolun 49, 50.
Zouard, Zouardu 29, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 58, 59
Zubor, Zubur, Zombor, Zumbor, Zuburius 41, 46, 50, 51.
Zulta, Zultus 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69.
Zyloc, v. Ziloc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

arca se bonos militesq; et auderent stare ora audentium hostium
26 Cumq; tributum audita dei ira gelou tenuit est.
bonitate tre illi misit legatos suos ad ducem arpad ut
sibi licentiam daret illi filiusq; eius gelou ducem pug
nare. Dux q; arpad imo stulto voluntatem tributum lau
dauit. et ei licentiam illi filius eius gelou pugna
re dedit. Hoc dum tributum audiuisset allegato. ppria
ura se cū suis militib. et dimissis ibi sociis suis egressus
e. ulq; silvas uersus orientem. ire gelou ducem b'uoy.
Gelou q; dux ulq; silvanus audiens aduentum ei. congregauit
exercitum suum et cepit uelocissimo cursu equare donum et
ut eum p portas mezesinas phiberet. Sed tributum uno
die siluam pcidens ad fluuium almas puenit. Tunc utq;
exercit ad uniuē puenerunt medio fluuio interiacente. Dux
uero gelou uolebat qd ibi eos pibere cū sagittariis suis.
27. Nane aut facto tributum de morte Gelu.
Nane autem diuisit exercitum suum in duas partes.
Et partem altam misit parū sup' ut transiuo fluuio multi
bus gelou nesciens pugnam ingrederent. Qd sic factum e.
Et qa leuem habuerunt transitum utraq; acies. pariter ad pug
nam puenerunt. Et pugnatum e inter eos acriter. q; multi fuere
milites ducis gelou. et ex eis multi interfecti. plures u capti e
gelou dux eos iudicasset. tunc p defensione ire cum paucis fu
gam cepit. Qi cū fugerēt pcerus ad castrum suum uxta flu
uiū zoui positum. milites tributum audaci cursu psequen
tes. ducem gelorum uxta fluuiū cepus interfecerunt. Et
habitatores tre uidentes mortem dni sui. sua pria. uolumen
deorum dantes. dnm q; elegerunt tributum partem horta.
Et in loco illo q dr esculeu fidem cum uniuerso firmauer
runt. Et a die illo locus ille ncapt' est esculeu eo qd ibi
uniuerunt. Tributum u a die illo nam illam obtinuit
pacifice et feliciter. Sed posteritas ei usq; ad tempa sci regis
stephi obtinuit. Tributi u genuit horetum. horta genuit geu

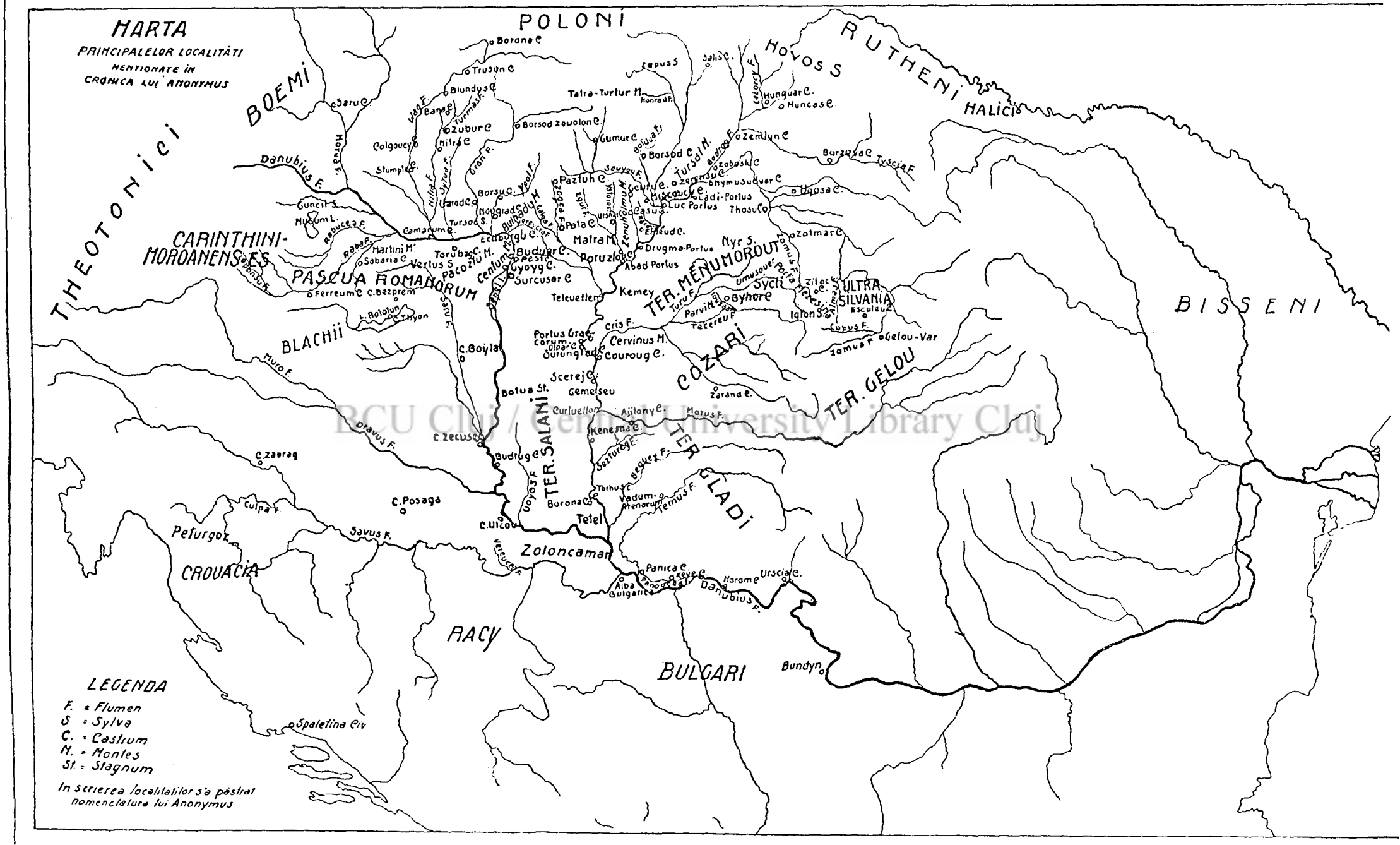

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CUPRINSUL

Pag.

Prefață — — — — — — — — — — — — 7

Introducere — — — — — — — — — — — 11

I. Gesta Hungarorum. Text latin — — — — 23

Prologus — — — — — — — — — — 23

I. De Scithia — — — — — — — — — 24

II. Quare Hungari dicitur — — — — — 26

III. De Almo primo duce — — — — — — 26

IV. De duce Almo — — — — — — — 27

V. De electione Almi ducis — — — — — 27

VI. De iuramento eorum — — — — — — 28

VII. De egressu eorum — — — — — — 29

VIII. De Rutenia — — — — — — — — 29

IX. De pace inter duces et Ruthenos — — — 31

X. De VII ducibus Cumanorum — — — — 32

XI. De ciuitatibus Lodomer et Galicia — — — 33

XII. Quomodo Pannoniam intrauerunt — — — 34

XIII. De Hung castro — — — — — — 35

XIV. De Arpad duce — — — — — — 36

XV. De Camaro castro — — — — — — 37

XVI. De monte Turzol — — — — — — 38

XVII. De Zerensze — — — — — — — 39

XVIII. De Borsod — — — — — — — 40

XIX. De duce Bycoriensy — — — — — 40

XX. Qualiter contra Byhor missum est — — — 40

XXI. De Zobolsu — — — — — — — 42

XXII. De Nyr — — — — — — — — 43

XXIII. De uictoria Thosu, Zobolsu et Tuhutum — 43

XXIV. De terra ultrasiluana — — — — — 44

XXV. De prudentia Tuhuti — — — — — 44

XXVI. Quomodo contra Gelu itum est — — — 45

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pag.

XXVII. De morte Gelu — — — — — — 45
XXVIII. De duce Menumorout — — — — 46
XXIX. De reditu eorum — — — — — — 46
XXX. De duce Salano — — — — — — 47
XXXI. De egressu Zeremsu — — — — — 47
XXXII. De castro Vrsuur et fluuio Egur — — — 48
XXXIII. De castro Nougrad et Nitra — — — 48
XXXIV. De fluuio Gron et castro Borsu — — — 49
XXXV. De Nitria ciuitate — — — — — 50
XXXVI. De speculatoribus missis a ducibus — — 50
XXXVII. De pugna ducum Arpadii — — — 51
XXXVIII. De exercitu Grecorum et Bulgarorum — 52
XXXIX. De egressu Salani ducis contra Arpadium ducem — — — — — — — — 53
XL. De uictoria Arpad ducis — — — — — 54
XLI. De egressu Arpad — — — — — — 54
XLII. De nuntiis ducis Bulgarie — — — — 55
XLIII. De castris Zabrag, Posaga et Vlcou — — 56
XLIV. De insula Danubii — — — — — 56
XLV. De ciuibus Bulgarorum et Macedonum — — 58
XLVI. De portu Moger — — — — — — 59
XLVII. De terra Pannonie — — — — — 60
XLVIII. De ciuitate Bezprem — — — — 61
XLIX. De castro ferreo — — — — — — 61
L. De deuastatione Pannonie — — — — — 62
LI. De duce Monumorout — — — — — 63
LII. De Usubuu, Veluc — — — — — — 65
LIII. De successione Zulte ducis — — — — 65
LIV. De deuastatione Lotorigie, Alemannie et Francie — — — — — — — — — — 66
LV. De morte Lelu et Bulsuu — — — — — 67
LVI. De inimicis Athonis regis — — — — 68
LVII. De constitucione regni — — — — — 69
II. Traducerea. Text românesc — — — — — 71
Indicele numelor proprii — — — — — — — — 125

BCU Cluj / Central University Library Cluj